

4469

გ. ჟირეხულაძე

4

სამედიკინო

ბუბუბუბუბუბუ

1 2 3 4

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის პრეპარატული კომისია

ბ. შირსულაშვილი

სამედიცინო

(1968-70 წწ. პრეპარატული ბათონების შედეგები)

განმცემლობა „მეცნიერება“
თბილისი
1975

ნაშრომში გამოყენებული კავკასიის ლიონის ადრეული ხანის უძველესი ტყე — მუტაჲ წიშველოვანი ტყე — სამშვილდის სამაროვანი და წამოსახლარა ეს ტყე გამოიწვევს განუყოფელ კავშირში მტკვარ-არაქსის ელტურის მარბულებთან, რომელმაც ერთ-ერთი ცენტრალური ადგილი დაიკავა ნაბჭოთა არქეოლოგიაში. მისი გადმოცემის გარეშე დღეს შეძლებულია არა მარტო კავკასიაში, არამედ მსოფლიო აღმოსავლეთის უძველესი ისტორიის წერტილად გამოყენება, რამდენადაც მტკვარ-არაქსის ელტურის შექმნულმა ტომებმა, როგორც ჩანს, ფრთხილ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს წინა აზიის პრეისტორიული რაიონების მოსახლეობის ეთნოგრაფიის სამოყვანილობაში.

წინასიტყვაობა

წინამდებარე ნაშრომი ეძღვნება ქვემო ქართლის ადრეული მიწათმოქმედ-მეღობრეობის ტომების, ე. წ. მტკვარ-არაქსის ელტურის უძველესი საფეხურის შესწავლას. ნაშრომის ძირითადი მიზანია ამ ელტურის ახლად აღმოჩენილი ძეგლების — სამშვილდის ნაშთსახლარისა და სამაროვანის არქეოლოგიური მასალების გამოქვეყნება-შესწავლა და შეძლებისდაგვარად მათი ადგილის განსაზღვრა, „მტკვარ-არაქსის“ ელტურაში. ამ ძეგლების შესწავლის საფუძველზე ავტორი ცდილობს დაადგინოს „მტკვარ-არაქსის“ ელტურის საწყისი საფეხურები, გამოიკვლიოს მათი მიმართება მეზობელი რაიონების მსგავს ძეგლებთან.

ნაშრომში გამოქვეყნებული მასალა მოპოვებულია საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის თეორი წყაროს არქეოლოგიური ექსპედიციის სამშვილდის რაზმის¹ მიერ 1968-70 წლებში (ექსპედიციის ხელმძღვანელი ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი, გ. გობეჭიშვილი, რომლის ხელშეწყობითა და ხელმძღვანელობით შესრულდა წარმოდგენილი ნაშრომი).

ნაშრომზე დართული ნოტიფიკაცია მასალა ჩაბატა და ნახაზები შესრულდა ე. ჯობაძემ, ფოტოები ავტორის ეკუთვნის.

სარგებლობს რა შემთხვევით, როგორც საფუძველად, ასევე ნაშრომზე მუშაობისას გაწეული დახმარებისათვის, ავტორი დიდ მადლობას უძღვნის საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის არქეოლოგიის განყოფილების თანამშრომლებსა და ინსტიტუტის დირექციას, აკად. ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის წინა ფეოდალური ხანის განყოფილებისა და ქიმიური ლაბორატორიის თანამშრომლებს.

¹ რაზმის უფროსი გ. მირცხელავა.

შესავალი

1. საბუნებისმეტყველო ისტორიის

„მეტეორ-არაქსის“ კულტურის შესწავლის სულ რაღაც სამოთხის ათეული წლის ისტორია აქვს, მაშინ როდესაც კავკასიის სხვა არქეოლოგიური კულტურების შესწავლა ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 70-იან წლებში დაიწყო (1871 წელს თბილისში შეიქმნა კავკასიის არქეოლოგიური კომიტეტი).

პირველი ძველი, რომელიც შემდგომ „მეტეორ-არაქსის“ კულტურის ძველ-თა სფეროში მოექცა, აღმოჩენილ იქნა 1869 წელს ზაგრაიში (მამინდელი გან-თა სფეროში) მოქცეა, აღმოჩენილ იქნა 1869 წელს ზაგრაიში (მამინდელი გან-თა სფეროში) მოქცეა, აღმოჩენილ იქნა 1869 წელს ზაგრაიში (მამინდელი გან-თა სფეროში) მოქცეა, აღმოჩენილ იქნა 1869 წელს ზაგრაიში (მამინდელი გან-თა სფეროში) მოქცეა.

საქართველოში ამ ხანის ძველი პირველად 1910 წელს ე. თაყაიშვილმა შესწავლა საზღვრებში. 1920 წელს კიევის მასობრივად ე. პრელიმინარულად გამოხატა სამარხი, რომელშიც იყო ჩვენთვის საინტერესო დროის თიხის ჭურჭლეული, მაგრამ რადგან იგი ვერ იცნობდა ადრე მოპოვებულ მსგავს მასალებს, ძველის დათარიღებისათვის თავი შეიკავა. 1930 წელს თბილისში, დიდუბეში, მიწის სა-მეშობების დროს აღმოჩენილ იქნა სტადსაშვა დროის არქეოლოგიური მასა-ლები, რომელთა დიდი ნაწილი „მეტეორ-არაქსის“ კულტურის ადრეულ საფე-ლებზე ეკუთვნის. ამ პერიოდში იქნა შესწავლილი დასავლეთ საქართველოში ნაოხრებ და ანაკლის დიხავებებზე, სომხეთში — ელარი, შენგავითი, შრეშ-ბლერი, აზერბაიჯანში — სეპანაკერტი, კილე-დალი, ხოლო მოგვიანებით — ნახიშევანის ქიულ-თეფე.

1. Б. А. Кухтин, Урартский «Колумбери» у подножия Арарата и Кури-Арак-ский неолит. ВГМГ XIII-V, 1943, стр. 91.

2. К. 333, стр. 92-93.

3. Б. Б. Пиотровский, Археология Закавказья, Л., 1949, стр. 35.

4. Е. С. Такашвили, О Сачхерском кургане Шораланского уезда, ИКОМАО, вып. III, Тб., 1913, стр. 167.

5. ჯ. ნოზაძე, დიდუბის ნეოლითური ძეგლები, ზღნაწერა დაეცა მის პირად არ-ქივში, დ. კოჩიძე, თბილისის არქეოლოგიური ძეგლები, თბ., 1955, გვ. 7.

6. Б. А. Кухтин, Материалы и археологии Колхиды, т. II, Тб., 1950.

7. Е. Баибуртун, По поводу древней керамики из Шреп-Белура, СА, III, М., 1936, стр. 213.

8. Я. И. Гуммель, Археологические разведки из Килик-Дат, Известия Азер-бейджанского ФАНССР, вып. 2, Баку 1938, стр. 23.

9. О. А. Абибулаев, Раскопки холма Коль-Тепе близ Налличевши в 1955 г. МНА № 67 М., — Л.— 1959.

განსაკუთრებული დამსახურება მიუძღვის ამ ადრეული ხანის მასალების შესწავლის საქმეში თრიალეთის არქეოლოგიურ ექსპედიციას პროფ. ბ. კუფტინის ხელმძღვანელობით. მან დაიწყო იმ დროის ცნობილი ვეფხე ადრეული ძეგლი, გამოყოფა ამ კულტურის სატერიტორიული ფორმები და თვით ამ კულტურას „მეტეორ-არაქსის“ ნეოლითური კულტურა უწოდა¹⁰.

ძალზე საინტერესო ძველი იქნა გათხრილი ისტორიულ მეცნიერებათა კანდიდატის გ. გობეჯიშვილის მიერ (ტბილისში 1945—1948 წლებში) და თურქ წყაროში — 1956—1959 წლებში¹¹, ამ პერიოდშივე ითხრებოდა ამ კულტურის ისეთი სტრატეგიკული ძეგლები, როგორიც არის ხიზანაშთი¹², ქვა-ცხელა¹³, ახალციხის ამირანის გორა¹⁴, კიკელი¹⁵.

დიდი ინტერესი გამოიწვია ამ კულტურის ძეგლების აღმოჩენამ ამიერ-კავკასიის სამხრეთით — ირანის აზერბაიჯანში¹⁶ და თურქეთში — აღმოსავლეთ ანატოლიაში¹⁷ და სხვ.

ასეთი ძალზე მოკლე „მეტეორ-არაქსის“ კულტურის ძეგლების აღმოჩე-ნის ისტორია ამიერკავკასიაში, საჭიროდ მიგვაჩნია ცოტა უფრო ფართოდ მი-მოვიხილოთ თვით ქვემო ქართლის „მეტეორ-არაქსის“ კულტურის ძეგლები.

როგორც აღვნიშნეთ, 1930 წ. დიდუბეში მიწის სამეშობების დროს აღმო-ჩნდა არქაული სახის ჭურჭელი, აქ საკონტროლო თხრილები გაიღო პროფ. გ. ნიორაძემ და ძალზე საინტერესო მასალა მოიპოვა, რომელთა შესწავლა-განალიზებას საქმიად ვრცელი შრომა მიუძღვნა არქეოლოგმა დ. კოჩიძემ¹⁸. მან მასალა დაითარიღა IV ათასწლეულის დასასრულთან და III ათასწლეულით და „მეტეორ-არაქსის“ კულტურის ერთ-ერთი ადრეული ხანის ძეგლად მიიჩ-ნია¹⁹.

თრიალეთის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ პროფ. ბ. კუფტინის ხელმძღვა-ნელობით 1936 წელს ბეშთაშენის ციკლოპურ ნაგებობასა და მის მიმდებარე ტერიტორიაზე აღმოაჩინა „მეტეორ-არაქსის“ კულტურის დროის მნიშვნელო-

10. Б. А. Кухтин, Урартский «Колумбери», стр. 9.

11. გ. გობეჯიშვილი, სტადსაშვა, ნაოხრები, მომთხილველი, II, თბ. 1951, გვ. 243.

12. გ. გობეჯიშვილი, თვითი წყაროს არქეოლოგიური ექსპედიციის 1956, 1957 და 1958 წლის გათხრების ანგარიშები, თბილისი, სამეცნიერო სესია, 1958.

13. Л. Гловти, А. Джавахишвили, Г. Джавахишвили, Я. Кухтин-а, Д. Тушабрамишвили. Некоторые итоги полевых работ 1964 года. Ученые-ской и Кавказской археологических исследований, изд. 1, Тб., 1964.

14. აღ. ქავთაშვილი, ლ. დღეტი, ტბილისი, I, თბ., 1962.

15. ტ. ჩუბინიშვილი, ამირანის გორა, თბ., 1963.

16. გ. გობეჯიშვილი, ქვემო ქართლის ნეოლითი, თბ., 1963.

17. T. Burton-Brown, Excavations in Azerbaijan 1948, London, 1951.

18. „Summary of archaeological work in Turkey, 1953, Anatolian Studies, vol. VI Lon- don, 1954. H. Kosay, K. Turlan, Erzerum-Karas kazisi raporu. Bulletin Türk tarih Kürümü, edit; XXIII, 1959, sayı 91. G. A. Burney, Eastern Anatolian in the chalcolithic and early bronze age, Anatolian studies, VIII, 1958.

19. დ. კოჩიძე, თბილისის არქეოლოგიური ძეგლები, გვ. 6-75.

20. კ. 333, გვ. 75.

ქანი მასალა²¹. აღმოჩენილი ჭერჭელეული ბ. კუფტინმა ფორმისა და შემკულობის მიხედვით 3 ჯგუფად დაყო და დეტალურად შეაჩვენა ცნობილი ძეგლებს — ელარს, დიდებულსა და სხვ.²² ამავე წელს აღმოჩენილი იქნა 2 ქვის სამარხი ბარბანტთან და ტაშ-ბაშთან²³, რომლებიც ბ. კუფტინმა თრიალეთის ადრეუბრუნების პერიოდის ყორღანების წინააღმდეგ დაათვალიერა²⁴.

1947—48 წლებში ბ. კუფტინმა თრიალეთში, სოფ. ოხნში შეისწავლა მრავალი ნაშთისა და ბავშვის ჰეისამარხი²⁵. ნაშთისა და ბავშვის ადგილზე აღმოჩენილია ზრდილი ნაშთისა და ბავშვის ჰეისამარხი²⁶. ცერად დაყვანილი ბრტყელი ქვებისაგან ნაგები ნახევარწრიული კედელი²⁷ და დიდი რაოდენობით თიხის შელესილობის ნატეხები წნევის ანბეჭდით. ბ. კუფტინის აზრით, აქ შესაძლებელია საკმარისი გვქონდეს მერგული „ფაქტის“ ტიპის ნაგებობასთან²⁸. არსებული მასალის საფუძველზე ბ. კუფტინი გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ „მტკვარ-არაქსის“ ორმდინარეთის ლითონის წარმოების ადრეულ საფეხურზე მჭიდრო ურთიერთობა აქვს ბმელთაშეზღუდვისპირეთის კულტურულ სამყაროსთან²⁹.

1946-59 წწ. თეთრი წყაროს არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ (ხელმძღვანელი ზ. გობეჯიშვილი) შეისწავლა მერგულ საინტერესო ნაშთდარი³⁰, ნასოფლარზე დამოწმებულ იქნა 2 ფენა — ქვედა და ზედა. ბ. კუფტინმა შეისწავლის საფუძველზე, ზ. გობეჯიშვილი მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ „მტკვარ-არაქსის“ კულტურაში უნდა გამოიყოს კერამიკის წარმოების ორი საფეხური; პირველში გაბატონებულია ღია ფერის კერამიკა; მეორეში წამყვანი ხდება შავი ფერის კერამიკა, თუმცა ღია ფერის ჭერჭელეული განაგრძობს არსებობას³¹.

1954 წ. მარნეულის რაიონის სოფ. თამარისში შემთხვევით აღმოჩნდა „მტკვარ-არაქსის“ კულტურის პერიოდის სამარხი. იგი შეისწავლა ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ 1960 წ.³² სამარხი წარმოადგენდა ქვის მშრალი წყობით ნაგებ და ქვითვე გადახურულ აკლამას. მასში აღმოჩნდა 15 თიხის ჭურჭელი.

ამავე ექსპედიციის მიერ ბოლნისში, ყორანთას მთის ფერდობზე გაპრილ საძიებო თხრილში აღმოჩენილი იქნა წრიული ნაგებობის კვალი და ბათქაში წნევის ანბეჭდით³³.

²¹ Б. А. Кухтин, Археологические раскопки в Тrialeti, ТБ., 1941, გვ. 109 და შემდეგ.

²² იქვე, გვ. 115—116.

²³ იქვე, გვ. 117.

²⁴ იქვე, გვ. 118.

²⁵ Б. А. Кухтин, Археологические раскопки 1947 г. в Цалкинском районе, ТБ., 1948, стр. 26.

²⁶ იქვე, სერ. 13, ტაბ. XXVII.

²⁷ იქვე, გვ. 27.

²⁸ იქვე, გვ. 44.

²⁹ ზ. გობეჯიშვილი, დასბ. ნაშრომი.

³⁰ იქვე.

³¹ ზ. გობეჯიშვილი, დასბ. ნაშრომი, გვ. 16.

³² იქვე, გვ. 16—17.

1920 წ. ე. შვილიშას მიერ ქვემო ქართლში გათხრილ სამარხში აღმოჩნდა მანამდე უცნობი ხასიათის მასალები. 1948 წ. პიროუ. ბ. კუფტინმა გათხარა აქვე 7 სართლისა და 14 სამარხისა და 4 ორბის³³. სამარხიდან აღმოჩენილი მასალების შესწავლის შედეგად ზ. გობეჯიშვილი დასკვნაზე მივიდა, რომ 3 ჯგუფად დაყო და ძვ. წ. IV ათასწლეულის ბოლო და III ათასწლეულის დასაწყისით დათარიღდა³⁴.

1956-58 წწ. ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის მიერ წარმოებული არქეოლოგიური დახვედრების შედეგად მარნეულის რაიონში, სოფ. საღახლოსთან აღმოჩენილი იქნა „მტკვარ-არაქსის“ კულტურის განვითარებული პერიოდის ნაშთისა და „მწვანე ზოროცის“³⁵.

აღსანიშნავია მდ. ალავეთის ხეობაში აღმოჩენილი — მტკვარ-არაქსის კულტურის ძეგლები აბღლიშში³⁶, ნახიდურის ჰეისამ³⁷ და არდასტანში³⁸. თეთრი წყაროს არქეოლოგიური ექსპედიციის კოდის რაზმმა 1970 წ. კოდის შეფრთხველობის მშენებარე ფერმის ტერიტორიაზე შეისწავლა „მტკვარ-არაქსის“ კულტურის ადრეული პერიოდის სამარხი³⁹ და ნაშთისა და ნაშთისა⁴⁰.

1969-70 წლებში დიღომის ხეობის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ თბილისში დიღომის მასივზე აღმოაჩინა „მტკვარ-არაქსის“ კულტურის დროინდელი მძლავრი ფენა. მისი სრული შესწავლა ჯერჯერობით ვერ მოხერხდა, ვინაიდან ექსპედიციის მუშაობა დამოკიდებული იყო საქართველოს სამხედრო გზის მშენებლობასთან დაკავშირებულ მიწის სამუშაოებთან. მოპოვებული მასალა წინასწარი შესწავლის შედეგად სამუშაოებს იძლევა დეტალური იგი დიდებუციეთის კერამიკულ ჯგუფს და ამგვარად აქ „მტკვარ-არაქსის“ კულტურის ადრეული პერიოდის ნაშთისა და ნაშთისა⁴¹.

დამოლოს, უნდა დავასწავლოთ სამხედრო გზის გათხრილი სამარხი და ნაშთისა და ნაშთისა, რომელთა აღწერა-შესწავლის და „მტკვარ-არაქსის“ კულტურაში მათი ადგილის განსაზღვრის ცდა მოცემულია წინამდებარე ნაშრომში.

³³ ზ. გობეჯიშვილი, დასბ. ნაშრომი, გვ. 26.

³⁴ იქვე, გვ. 131.

³⁵ ზ. გობეჯიშვილი, თ. ტატიშვილი, ქვემო ქართლის უძველესი ძეგლები, საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული 1, 1960, გვ. 63—73.

³⁶ ჯ. კუფტინაძე, ზ. შატავაშვილი, ალავეთის 1964 წ. ექსპედიციის II და III უბნების გათხრების მოკლე ანგარიში, XIV სამეცნიერო სესია, მოკლე ანგარიშები, თბ., 1965, გვ. 29.

³⁷ ზ. თუშაშვილი, ალავეთის ხეობის 1964 წ. არქეოლოგიური ექსპედიციის მუშაობის ანგარიში, XIV სამეცნიერო სესია, თბ., 1965, გვ. 28.

³⁸ ზ. თუშაშვილი, არდასტანის ზოგადი ადრეული ძეგლი „ქველს მუგოზი“, 15, თბ., 1968, გვ. 41—45.

³⁹ ზ. გობეჯიშვილი, კოდის არქეოლოგიური ძეგლები, ექსპედიციის მუშაობის ანგარიში, 1971, ხელნაწერი.

⁴⁰ ზ. აბრამიშვილი, ა. ბოხიაძე, ა. რამიშვილი, ზ. მარცხილაძე, ჯ. კუფტინაძე, ზ. ნიკოლაიშვილი, დიღომის ხეობის არქეოლოგიური ექსპედიციის მუშაობის მოკლე ანგარიში, არქეოლოგიური კულტურის განვითარების საქართველოში 1969 წ., თბ., 1971.

4. ამანო პარონოს ფიზიკური გეოგრაფიული პირობები

ქვემო ქართლი — აღმოსავლეთ საქართველოს სამხრეთ ნაწილში ოთხ მსგავს ლანდშაფტულ ოლქს შორის: მდებარე კუთხის ისტორიული სახელწოდებაა.

აღმოსავლეთით მის ეკრის გარე კახეთის ზეგანი და საზღვარი მტკვრის მარჯვენა ნაპირზე გადის; დასავლეთით ეკრის ქვაბუთის ეულკანური მთიანეთი, საზღვარი იწვება მდ. რეხას სათავედან, გადაეცემა მდ. ქციას და სამსარის თი, განდევს მწვერვალ თავდეთილიდან — მწვერვალ სამსარამდე. ჩრდილოეთით საზღვრავს თრიალეთის ქედი — მთა საცხენელამდე, ხოლო ჩრდილო-დასავლეთის საზღვარი თბილისის გარეუბანზე გადის, სამხრეთით სომხეთის მთიანეთი და აზერბაიჯანის მშალი ველები ესაზღვრება. ქვემო ქართლის ტერიტორია ახლა აფთიონებს 6 ადმინისტრაციულ რაიონს: გარდაბნის, მარნეულის, ბოლნისის, დმანისის, თეთრი წყაროს და წალკის.

ქვემო ქართლის რელიეფი საკმაო სირთულით ხასიათდება, რაც გაპირობებულია მისი გეოლოგიური აგებულებით და როგორც ქველი, ისე თანამედროვე ეროზიულ-დეზლაციური და აკუმულაციური პროცესებით. რელიეფის გაფორმებაში აქ ნაწილობრივ მეოთხეულის გამყინვარებაზეც მიიღო მონაწილეობა. რელიეფის მსხვილ მორფოლოგიურ ერთეულებს წარმოადგენენ უმთავრესად ქედები: თრიალეთის, სამსარის, ქვაბუთის, სომხეთისა და სხვა; ვაკეები — გარდაბნისა და მარნეულის; ზეგნები და ქვაბულები — წალკის, გომარეთის, ბედენის, დმანისის და სხვა. ქვემო ქართლის ტერიტორიის დამახასიათებელი თავისებურებებია ტბათა მრავალრიცხოვნება და კარგად განვითარებული მდინარეთა ქსელი. შეგირა სასმელად გამოსაყენებელი წყაროები, რომლებიც დიდ როლს თამაშობენ აგრეთვე ქვემო ქართლის მდინარეთა საზრდოობის საქმეში.

ქვემო ქართლში დიდი ადგილი უჭირავს ჯაგ-ჟლიან ველებს (ბოლნისის, თეთრი წყაროს, გარდაბნის და მარნეულის რაიონებში), რომელთა გავრცელების ზედა საზღვარი ზ. დ. 750—900 მ მერყეობს, ზოგან უფრო ზემოთაც აღის. მცენარეულ საფარში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ტყეებს. ძირითადად გავრცელებულია ფართოფოთლოვანი ტყეები (მუხა, რცხილა, წიფელა), მცირედ არის წარმოდგენილი წიწვიანები. ხრამის ხეობაში წითელ ხილთან და მანგვერას შესართავის მიდამოებში წარმოდგენილია ჰალის ტყე (ყერხვი, ტირიფი, ქალის მუხა, თელა, თუთა).

მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია მთის ველებს — დმანისის, გომარეთისა და ბედენის პლატოზე, წალკის ქვაბულში.

ქვემო ქართლის კლიმატი საკმაო მრავალფეროვნებით ხასიათდება, რაც გამოწვეულია მისი გეოგრაფიული მდებარეობით. ვაკე და მთისწინა ზოლი ზღვის დონიდან 300-800 მ სიმაღლეზე მდებარეობს და კლიმატის სიმშრალით

გაპირობება. ნალექის საშუალო წლიური რაოდენობა 300—550 მმ უფროსია მთიანი ნაწილი ზღვის დონიდან 800—2000 მ მდებარეობს. კლიმატი ზომიერად ცივია; ნალექების საშუალო რაოდენობა წელიწადში 550—680 მმ.

ქვემო ქართლის ტერიტორია გამოსადგია როგორც მიწათმოქმედებისათვის, ასევე მესაქონლეობისათვის. საკმაო რაოდენობით მოიპოვება ბუნებრივი და მინერალური რესურსები — განსაკუთრებით საკვლევი მარიოლისათვის საყრდელი გეოგრაფიული გარემო და სპილენძის საბადოები. ეს ხელს უწყობდა ადრეული მიწათმოქმედრი და მელითონე ტომების ევლტურის ჩამოყალიბებასა და განვითარებას.

⁴¹ მიმოიღვა მთლიანად საეკილურ ლიტერატურას ეყრდნობა: ვახუშტი ბაგრატიონი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსი, თბ., 1941; ალ. ქავთაშვილი, საქართველოს ფიზიკური გეოგრაფია, თბ., 1958; ლ. მარტაშვილი, საქართველოს ფიზიკური გეოგრაფია, თბ., 1964; Л. Н. Маруашвили, Геоморфология и палеогеография части южной Грузии, ენეშტის სახელობის გეოგრაფიის ინსტიტუტის შრომები, თბ., 1957; Природные ресурсы Грузинской ССР, т. 1, Москва, 1958.

[illegible]

ბარში, ნახალაგები განფენილია მდინარეების, ზოგჯერ, მდინარეთა ტოპოგრაფიული

[illegible]

18 c. 133.

ტერასებზე არის განლაგებული ამ უკანასკნელ ხანს შესწავლილი ნამო-
ლარი, რომელიც მდებარეობს ახმეტის რაიონში, შიდა ახმეტის ყარაბაღს ს-
რეთ კალთებზე. ტერასები ეშვება ზღ. ილტოსცემ⁸⁰, ნამოსახლარზე დამოწმ-

1969 г. ст. 35—36.

ლოა 3 სანქცეზიონო ღონე და გზა. პერიოდის ძეგლების მიმოხილვით
გადასინჯა მთელი მუზეუმი. შიდა ქართლში შესწავლილ მუზე-
უმებშია: ალავერდიის მონასტრის ძეგლები — ხიზანაბთ გორისა და
მთლიან ძეგლებს.

ქვემოთაა და კარგად სტრუქტურულია. ურნისში, ქვაებზეა თი — მისგან
ქვემოთაა და კარგად სტრუქტურულია. ურნისში, ქვაებზეა თი — მისგან
ქვემოთაა და კარგად სტრუქტურულია. ურნისში, ქვაებზეა თი — მისგან

საწყისი ეტაპია, ხოლო B მისი გვი-
რეაქტივობის I ნახევარისათვის

საქართველოში უმრავლესობა სარ-ლასტით ხაჭაბი და ფელსილი
საქართველოში უმრავლესობა სარ-ლასტით ხაჭაბი და ფელსილი
საქართველოში უმრავლესობა სარ-ლასტით ხაჭაბი და ფელსილი

ნაშრომის ავტორი

[illegible]

ქვემოთაა დატანილი მონაცემები, რომლებიც მომზადებულია საქართველოს მთავრობის მიერ.

1. დონე A , რომელშიც აქცევა მხოლოდ ზედა ერთი ხასხასლარი;
2. დონე B — სამი ფენით — B_1, B_2, B_3 ;

ნაწილი მოპოვებული ნახშირი იძლევა თარიღს 4760 ± 90 წ.

[illegible]

აღიზიანებული და სარღასტით, საძირკველი რიყის ქვის უწესრიგო წყობითაა
გაშენებული.

[illegible]

ქმნის ბელაგეზური სხილი. მუხობები გახლავებულია ტოპულანს, ოფლის დავგეგმარებისას ანგარიში აქვს გაწეული ქარებს, რომელიც

საქონლის ბეჭედი

გაბაშვილი, წ. ღაბაშვილი, 1962; А. Глonti, Габушвили, Г. Джавахишвили, Я. Киквидзе, Д. Тушабра-
и. Некоторые итоги полевых работ 1964 г. Убинской и Кавирильской архео-

პ. აღუბინიძის პერიოდის ძეგლები ურბნისში, ძეგლის მეგობარი, № 6, 1966.

ქვემოთ აღვნიშნავთ ქერიანად ზეგლები ურბნისში, გვ. 22.
გვ. 23.
ლონტო მტკვარ-არაქისი, ალაბორის რაიონში, ს. 57, ს. 2, 3-დან მანძ.

ლონტა ა. ქავთხიშვილი, უბნისი, I, თბ., 1962, გვ. 44.

ნიშნავია აგრეთვე მუშაველი ბერძენი პეტიონდის ჰელენის შობის აღსა-
ნიშნავად, ხოლო ლ. დღონტის ო. ქაჯაიძის მხარით, გულაშვი-
ლისა და დონატისა.

[illegible]

მსგავსებას იჩენს საშუალოდ შევსებით სავსე სტადიასა და
ლაგუნიზაციის პიხედით. უბირველეს ყოვლისა, ის აღიარებს

ქალბატონი ფენიკსი წამოიჭრა, საქმად დიდ
ნობელის აქეთ ჰქონდა საძირკველი და შიშველი და ოთხკუთხეა ნაიბიბიბი. შე-

[illegible]

ერთზე დაადგინა 4 ჟენა — „მეცხერ-პრეკის“ პერიოდის და ერთი მის შინაარსი ხანათ-თავიზე გამოიყენა. მეცხერ-პრეკის პერიოდში, შერეულბოლოვან და

დასახლებული პუნქტები გეგმავრებული იყო ცეცხლოვანი კედლებითა და საეურადღებო ძეგლი იქნა.

საყურადღებო ძეგლი იქნა გათხრილი ურეწიდან აღმოსავლეთით 27 კმ დაშორებით გელაშის მთის ძირში, იქ სადაც მოგვიანო პერიოდში აღმოაჩნდა ანტიკური ციხე-სიმაგრე ბანძისძე.

ბრძოლაში მონაწილეობის გამო, მისი პარტიის წევრად აღიარდა. მისი პარტიის წევრად აღიარდა. მისი პარტიის წევრად აღიარდა.

მღ. არაქისის აუზის სამხრეთ ნაწილში მდებარეობს მეტად საინტერესო
პრაელფენიანი ძეგლი — ნახივეების ქიულ-თეფე, სადაც ქვედა I ფენა წინ
მეტაბარბასოლოდ, ხოლო ზედა I ფენა — ნახივეების ქიულ-თეფე.

მტკვარ-არაქსული, ხოლო II ფენა — "მტკვარ-არაქსის" პერიოდისა, აქ გათხრულია მრგვალი ნაგებობები, რომლებიც მინაშენებით როგორც 1, ისე II ნეშტში. საამშენებლო მასალად გამოყენებულია

ქენი. საამაღეფეძო ძასალად გამოყენებულა ქვა, თიხა, ალიზის აგურები.

²⁶ ლ. ლოტო, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 89.
²⁷ Б. Б. Пиотровский, Поселение мелного песка в Армении, СА VI, 1940.

²⁸ Е. А. Банбуртян, Культурный очаг из раскопок Шенгавитского поселения. ВЛИ. 1930.

³⁰ Э. В. Ханзадян, Культура Армянского нагорья в III тысячелетии до

³¹ Э. Ханзадян, Культура Армянского нагорья, стр. 16.

³² Б. Аракелян, Гари, Археологические раскопки в Армении, т. I. Ереван, 1951; А. А. Мартиросян, Армения в эпоху бронзы и раннего железа Ереван, 1964, стр. 34; Э. Ханзадян, Ук. соч.

2. Э. Абдулхамидов

2. გ. შირცელაძე

ოთხეულში ნაგებობები, ძალზედ დანგრეული დამოწმებულია მინგეჩაურ-ში. მტკვარ-არაქსულ ფენაში გათხარა 4 საცხოვრებელი სახლი. მოგვითხრობის, ნახევარდ მიწებზე, კლდეებში მომრეხებული წნული ნაგებობაა, რომელიც შედგება ბუნებრივი თიხით. სახლები განლაგებულია ბარანდურ რაიონში ტერასების სიგრძეზე³⁴.
აღნიშნული ადგილების პერიოდის ნაგებობა პირიქით პოულობს ასე-ვე ირანის აზერბაიჯანში კლი-თეფის ნასახლარზე³⁵. შენობების ასე-ვე განლაგება ჩანს ტრიპოლის კულტურის ნასახლარებში. კედლის შემორჩენილი ნაგებობაა, რომელიც ადგილობრივად აღიარებულია. კედლის შემორჩენილი ნაგებობაა, რომელიც ადგილობრივად აღიარებულია. კედლის შემორჩენილი ნაგებობაა, რომელიც ადგილობრივად აღიარებულია.

რომელიც ადგილობრივად აღიარებულია. კედლის შემორჩენილი ნაგებობაა, რომელიც ადგილობრივად აღიარებულია. კედლის შემორჩენილი ნაგებობაა, რომელიც ადგილობრივად აღიარებულია. კედლის შემორჩენილი ნაგებობაა, რომელიც ადგილობრივად აღიარებულია.

დასახლებული უმრავლეს შემთხვევაში ნაგებობები, რომელიც ადგილობრივად აღიარებულია. კედლის შემორჩენილი ნაგებობაა, რომელიც ადგილობრივად აღიარებულია. კედლის შემორჩენილი ნაგებობაა, რომელიც ადგილობრივად აღიარებულია.

ნაგებობები, რომელიც ადგილობრივად აღიარებულია. კედლის შემორჩენილი ნაგებობაა, რომელიც ადგილობრივად აღიარებულია. კედლის შემორჩენილი ნაგებობაა, რომელიც ადგილობრივად აღიარებულია.

³⁴ Г. А. Асаянов, Р. М. Вандов, Г. И. Ионе, древний Мингечаур, Баку, 1959, стр. 22.

³⁵ Г. А. Асаянов, Р. М. Вандов, Г. И. Ионе, древний Мингечаур, Баку, 1959, стр. 22.

³⁶ T. Burton-Brown, Excavations in Azerbaïdjan, 1948, London, 1951.

³⁷ G. Burney, Excavations at Janik-tepe, Azerbaïdjan, 1961, Iraq, vol. XXIV, 1962.

³⁸ Т. С. Пассек, Передача трипольских поселений, МИА СССР, № 101, М.—Л., 1949, стр. 147.

³⁹ Т. Н. Чубиншвили, К древней истории Южного Кавказа, стр. 141.

⁴⁰ Д. М. Мунчиев, Экономическая культура северо-восточного Кавказа, МАД, II, стр. 39.

⁴¹ В. М. Котович, Верхнекубинское поселение, Махачкала, 1965.

⁴² М. Г. Гаджиев, Из истории культуры Дагестана в эпоху бронзы, Махачкала, 1964, стр. 8.

⁴³ В. М. Котович, Указ. соч., стр. 17.

⁴⁴ М. Г. Гаджиев, Указ. соч., стр. 9.

ბული ოთხეულში ფორმისა და მშენებლობითაა ახალი, შემდეგ აქედან გადმო-და დასავლეთის ქვეყნებში⁴⁴.

მხოლოდ, ჩვენ შევეცადეთ მოკლედ მიმოგვეხილა სამშვილდის სინქრო-ნული ძეგლები, ვარკვევდით რა მათ იმ ნიშნისდა მიხედვით, თუ რამდენად ემს-რამდენიმე ზოგადი დასკვნის გაკეთება, რომლებიც შეტყობებად გამოიყენე-ლია არქეოლოგიურ ლიტერატურაში.

1. „მტკვარ-არაქსის“ კულტურის გავრცელების მთელს ტერიტორიაზე ივე-ნენ როგორც ოთხეულში, ასევე მრავალ ნაგებობებს. ქართლისა და კახეთის ძეგლებზე პირბობის ოთხეულში ნაგებობები, ასევე ოთხეულში ნაგებობები პირ-ბობენ აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე, სომხეთის ზეგანზე კი წამყვანი ჩანს მრავალი ნაგებობები. მრავალი და ოთხეულში ნაგებობის ფორმების პირვე-ლი V—IV ათასწლეულებს, შუალედურ-შემოთხედვებს კულტურის სფეროში, გაბატო-ნებულია მრავალი ნაგებობა.

2. „მტკვარ-არაქსის“ კულტურის მატარებელი ტომები სამოსახლოს არჩე-ვისას აუცილებელ პირობად არჩევენ ბუნებრივად შემაღლებულ და გამაგრე-ბულ ადგილებს და შეძლებისდაგვარად თვითონაც ამაგრებენ მას.

3. ძირითადად შენდება მიწისზედა ნაგებობები, უსსაროდ ნაგებ ქვის სა-ძირკველზე, რომელსაც ედგმება სარსატის, ალიზის აგურისა და თიხის კედ-ლები.

4. საფუძველი ყურება საეულტო ნაგებობებს.

§ 2. მარაშია

სამშვილდის ნამოსახლარზე მოპოვებული არქეოლოგიური მასალა, შეიძ-ლება ითქვას, თითქმის მთლიანად თიხის ნაწარმია (ტაბ. VI, VII, VIII). არა-კერამიკული მასალა წარმოდგენილია რამდენიმე ხელსაფეხავის ქვით, ერთი ობსიდიანის ყუნწიანი ისრისპირითა (ტაბ. XI, სურ. 6) და საკმაო რაოდენობის ძირითადად უფორმო, ობსიდიანის ნატეხებით, რომლებსაც ხშირ შემთხვევა-ში ეტყობათ გამოყენების კვალი.

ნამოსახლარზე, როგორც უკვე ითქვა, დამოწმებულია 2 ფენა. I და II ფენებს შორის აღმოჩნდა ე. წ. „შუა ფენა“, რომელიც საერთოდ ძლიერ მცო-რე რაოდენობით, მაგრამ მაინც შეიცავდა როგორც I ასევე II ფენისათვის დამახასიათებელ თიხის ტურქლის ნატეხებს.

ქვედა I ფენის კერამიკული მასალის განხილვას დავიწყებთ იმის აღნიშ-ვნით, რომ მისთვის დამახასიათებელია ღია ფერის კერამიკის სრული ბატონო-ბა. ღია ფერის კერამიკა მოცემულია თითქმის ყველა ტონალობაში, ღია ყვი-თელიდან ვარდისფერამდე. შავი და მუქი ფერის მხოლოდ რამდენიმე ტურქ-ლის ნატეხია მოპოვებული, რომელთა სრული აღდგენა ვერ მოხერხდა, მაგრამ გრაფიკული აღდგენა შესაძლებელი გახდა (ტაბ. VII, სურ. 4, 5, 6). საერ-თოდ როგორც I ისევე II ფენა ღარიბია კერამიკული მასალით. შეიძლება ეს აიხსნას იმით, რომ ნამოსახლარი მიტოვებული ჩანს მაცხოვრებლების მიერ (მი-

⁴⁴ Г. Кларк, Доисторическая Европа, М., 1953, стр. 145.

მეცნიერული ჯგუფის მიერ დაგეგმილი ღონისძიებები, რომლებიც უზრუნველყოფს მათთვის საჭირო ინფორმაციის მიწოდებას, მათთვის საჭირო ინფორმაციის მიწოდებას, მათთვის საჭირო ინფორმაციის მიწოდებას.

თუნაგულები აღმოჩენილია აგრეთვე თეთრი წყაროს ნასოფლარის ა დო-
ნეზე. გ. გობეჯიშვილი კერძის ამ ფორმის განიხილავს როგორც ერთ-ერთ სა-
ბუთს ამ ფორმებით მიღებულ ძეგლებს მაღალი თარიღის დასადგენად¹⁸.

46 0.130

[illegible]

20

მსგავსი ჰერბელი მოთხოვნილია ქვეთში, სიონის ნასოფლარზე, რომელიც დიდუბე-კიკეთის გზაზე აკრამიკაზე უფრო აჩქარულად არის მიწნეული გამთხრელის მიერ. ასეთივე კეისი მქონე ჰერბელი, მცირედ განსხვავებული

51 Г. И. Джавахишвили, К истории раннеземледельческой культуры Западнотого Закавказья. Автореферат диссертации предст. на соискание ученой степени канд. ист. наук. Тб., 1971.

53 საქ. საბ. მუხრანში: თბილისი, ივრ. № 4889

55 Ш. Дедабришвили, Памятники эпохи ранней и средней бронзы. Труды
кахетинской археологической экспедиции, I, Тб., 1969 г. стр. 70. рис. 19_{3а,б}.

ფორმით, მოპოვებულია თეთრი წყაროს ნასოფლარის „ბა“ დონეზე⁵⁶, ძალზე
ღია ფერის კერამიკის ნატეხები ძირითადად მიეკუთვნებიან სქელკედლიან
ჭურჭლებს, კეცი საკმაოდ სუფთაა, მაგრამ შეიმჩნევა მცირე რაოდენობით
მცენარეული მინარევი. ზედაპირი დაფარულია ანგობით და გაპრიალებულია.
ააცობი არ არის კარგი ხარისხისა, და შეხებისას ხელს სვრის. მსგავსი თიხის ნა-
წარმო დამახასიათებელია ქიულ-თეფეს I ფენისათვის⁵⁷, მილისა და ყარაბაღის
ველზე მდებარე იმ ძეგლებისათვის, რომლებიც ქიულ-თეფეს I ფენის სინქრო-
ნულად არიან მიჩნეულნი⁵⁸.
თელთზე მოპოვებული კერამიკა 3 ჯგუფად არის დაყოფილი: ზეუნარევი,
ქვიშარევი და წმინდაკეციანი, ეს უკანასკნელი კარგად არის გამოიწვევარი, ან-
გობირებული, გაპრიალებული და გამოირჩევა დანარჩენებისაგან; არის სხვადა-
სხვა ფერისა: მოყვითალო, ვარდისფერი და წითელი⁵⁹. ამ კერამიკასთანაც დიდ
მსგავსებას იჩენს სამშვილდის I ფენის კერამიკა.
ქსოვილიანი კერამიკა მტკვარ-არაქსის ადრეული საფეხურიდან მის გვიან
საფეხურამდე აგრძელებს არსებობას. (მაგ., ილტოს ნამოსახლარი⁶⁰); ამგვარი
საფეხურამდე აგრძელებს არსებობას არა მარტო მტკვარ-არაქსის კულ-
ტურის სფეროში⁶¹, არამედ აღმოსავლეთ ევროპაში⁶².
ქსოვილზე დამზადებული კერამიკის 3 შემთხვევა დამოწმებულია სამ.
შვილდის ნამოსახლარზე, სამივე — I ფენაში. (ტაბ. VII, სურ. 6), ორ შემთხვევა-
ში ეს არის თხელკედლიანი, მაღალი ღრმა ბადის ტიპის ჭურჭელი ბატარა
ბრტყელი ძირით. ძირი ერთ-ერთ მათგანს დეფორმირებული აქვს და შესაძ-
ლოა ოდნავ შეზნექილი იყო თავის დროზე. მესამე ნატეხის მიხედვით ჭურჭ-
ლის ფორმის აღდგენა ვერ ხერხდება.
საერთოდ I ფენაში ჭურჭლის ფორმები გამოირჩევა უფრო მეტი სისადა-
ვით. ძირითადად ეს არის ჯამები, ღრმა, ზარისებური ფორმის ჭურჭლეული,
უმეტესად ბრტყელი, თუმცა გვხვდება მომრგვალებული ძირიანი ცალბედიც;
ქარისებური ფორმის ჭურჭლები და დიდი ზომის როგორც ცილინდრულუცელო-
ანი, ასევე ყელგადაშლილი დიდმეტლიანი ჭურჭლები. კერამიკა ძირითადად

⁵⁶ გ. გობეჯიშვილი, დასახ. ნაშრომი.

⁵⁷ О. Абибулаев, დასახ. ნაშრომი, გვ. 67.

⁵⁸ А. А. Иесен, Кавказ и древний восток в IV и III тысяч. до нашей эры, КСИА 93, 1963, стр. 8.

⁵⁹ Р. М. Торосян, Раскопки техутского поселения ИФЖ № 1, Ереван, 1968, стр. 291.

⁶⁰ Ш. Дедабришвили, დასახ. ნაშრომი, გვ. 76, 80.

⁶¹ Я. И. Гуммель, Археологические работы в районе Аз. ССР, Известия Аз. ССР, № 3, 1939, стр. 62; Из памятников материальной культуры древнего Азербайджана, ВДИ, 1940, № 1, стр. 43; К. Х. Кушнарера. Памятники медного века в нагорном Карабахе. СА XX, 1954, стр. 150—156; Р. Мунчаев, Древняя культура северо-восточного Кавказа, МИА 100, 1961, стр. 118—119; Б. А. Куфтин, К. проблемы энеолита Юго-Осетии, стр. 74—75; ტ. ჩუბინიშვილი, ამიანის გორა, გვერდი 69; დ. ქორიძე, თბილისის არქეოლოგიური ძეგლები, გვ. 54—56; Р. М. Торосян, დასახ. ნაშრომი, გვ. 294 და სხვ.

⁶² И. М. Воеводский, К изучению гончарной техники первобытного комму-
нистического общества на территории лесной зоны европейской части РСФСР, СА I,
1936, стр. 43, рис. 2₁₁.

უფროა, გვაქვს მხოლოდ რამდენიმე არქაული ფორმის ყურიანი ნატეხი, თუ
არ ჩათვლით თუნგულის ტიპის რამდენიმე ჭურჭელს, რომელიც, როგორც წე-
სი, ცალყურაა.

სამშვილდის I ფენის მასალების განხილვისას ვაშულობთ გარკვეულ
მსგავსებას როგორც ქიულ-თეფეს I ფენასთან, ასევე თელთასთან, რომლებიც
თავისთავად ჩრდილო-მესოპოტამიურ კულტურებს უკავშირდება. თვით ქიულ-
თეფეს I ფენა და თელთა ერთმანეთისაგან განსხვავდება და ქიულ-თეფეს მა-
სალების კავშირი, რ. მუნჩაევის აზრით, ჩანს უფრო ხალაფურ კულტურასთან,
V ათასწლეულის დასასრულიდან სამხრეთ კავკასია უფრო ჩრდილო-ირანულ
სამყაროს უკავშირდება და იგრძნობა ადრინდელი კავშირების ერთგვარი შე-
სუტება⁶³. და მაინც, მრავალი მსგავსების მიუხედავად ო. ჯაფარიძისა და ალ.
ჯაფარიშვილის მართებული აზრით, სამხრეთ ამიერკავკასიის ადრეული კულტუ-
რა განსხვავდება სამხრეთული კულტურისაგან და ძალზე თავისებურ ელფერს
ატარებს⁶⁴.

ნამოსახლარის II ფენის კერამიკა, როგორც აღვნიშნეთ, ძალზე ფრაგმენ-
ტულია, მაგრამ ამავე დროს სამაროვანზე მოპოვებული თიხის ჭურჭლეულის
ზუსტ ანალოგიას წარმოადგენს როგორც ფორმათა, ასევე დამზადების ტექნო-
ლოგიისა და შემკულობის მხრივ. (ტაბ. XLI). ამ მსგავსებამ საშუალება მოგვ-
ცა შესწავლილი სამაროვანი ნამოსახლარის II ფენის მცხოვრებთა კუთვნილე-
ბად მიგვეჩინა და ამდენად კულტურის განვითარების ამ ეტაპის კერამიკული
წარმოების შესახებ მსჯელობა, ძირითადად სამაროვანის მრავალციხოვანი
თიხის ჭურჭლეულის გარშემო გაგვემართა.

§ 3. მკის ნაწარმი

ნამოსახლარის ზედა ფენაში მოპოვებულია ობსიდიანის ერთი ყუნწიანი
ისრისპირი (ტაბ. XL, სურ. 6.). იგი ორმხრივ დამუშავებულია მცოცავი რეტუ-
შით, ოდნავ ფრთხილადმუშავებულია და ახლო მსგავსებას იჩენს სამაროვანზე აღ-
მოჩენილ ობსიდიანის ისრისპირებთან (ტაბ. XL, სურ. 3, 4, 7, 8). აქვე აღმოჩ-
ნდა ქვის რამდენიმე ხელსაფქვავე (ტაბ. VIII, სურ. 1), ნავისებური ფორმის,
რომელთა სამუშაო ზედაპირი ძლიერ ნამუშევარია. ამავე დროს II ფენაში
მრავლად იყო ობსიდიანის უსახო ანატეკები, რომელთა უმრავლესობას ეტ-
ყობოდა გამოყენების კვალი.

მრავლად არის ობსიდიანის ანატეკები I ფენაშიც, რომელთა უმეტესო-
ბას ასევე ეტყობა რეტუშის, უფრო კი გამოყენების კვალი (ტაბ. VIII, სურ. 2).
გვხვდება ამოღარული საფხეცისმაგვარი ანატეკები (ტაბ. VIII, სურ. 2. —
5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13). თუმცა არც ერთი მათგანი ტიპიური საფხეცი არ არის,
მაგრამ როგორც ჩანს, საფხეცი იარაღებად არიან გამოყენებული. ორიოდ შემ-
თხვევაში გვხვდება ნამდვილი ლამელა (ტაბ. VIII, სურ. 2-). აღსანიშნავია

⁶³ Р. М. Мунчаев, Кавказ в эпоху энеолита и ранней бронзы (V—III тыс.
до н. э.). Автореферат на соискание ученой степени доктора исторических наук, Тб.,
1971 г. стр. 33.

⁶⁴ ო. ჯაფარიძე, ალ. ჯაფარიშვილი, უძველესი მიწათმოქმედი მოსახლეობის
კულტურა საქართველოს ტერიტორიაზე, თბ., 1971, გვ. 104.

ერის, ლამელასე ნაკლები თავდასაბრუნელი ჰქონი საჭიროსი. სასაქონსე ჩა-
შვანების მოპირდაპირე ჯერდი მტელის მხრიდან რეტენის საშუალებით 2
აღვილას ოდნავ ამოღარულია. ეს ბარელი ფორმითა და დამუშავების ტექნიკით
განსხვავებულია დანარჩენი ქვის შესაღოსაგან. არ არის დამახასიათებელი
მტკვარ-არაქსის კულტურისათვის და გავრცელებულია უფრო ადრეულ კულ-
ტურებში — ქულ-თეფე 1, შელაერისა და სხვა⁸⁶. აქვეა მოპოვებული
ქრთი სათაღლისებრი ბარელი (pléce ecaille, ტაბ. VIII, სურ. 2—3), რომ-
ლის ორივე ბოლო შესწორებულია (იხილად ათლილია), როგორც ზურგის, ისე
მუხის მხრიდან. ამ ორი ბარელის გარდა, არც ერთი არ არის ჩამო-
ყალიბებული ტიპი ქვის ბარელისა, რომლებიც უფრო ადრეულ კულტურებში
მეტწილად იყენებოდნენ. ამ ორი ბარელის გარდა, არც ერთი არ არის ჩამო-
ყალიბებული ტიპი ქვის ბარელისა, რომლებიც უფრო ადრეულ კულტურებში
მეტწილად იყენებოდნენ. ამ ორი ბარელის გარდა, არც ერთი არ არის ჩამო-
ყალიბებული ტიპი ქვის ბარელისა, რომლებიც უფრო ადრეულ კულტურებში
მეტწილად იყენებოდნენ.

86. ა. კიდეური, შედეგების კირის ქვის ინდუსტრია, სისტემატიკური კრებული, თბ.,
1970, გვ. 291.
88. ა. კიდეური, ტაბ. IX.

თავი II

სამშვილდის სამარხი

§ 1. სამარხის აღმოჩენა და სამარხის აღმოჩენა

სამშვილდის სამარხი აღმოჩენილია მდებარეობს ზემოთ აღწერილ ნამოსახლარის
სამხრეთით, 600—700 მ დაშორებით უფროდზე, რომელიც გადარეკებას განიც-
დის, რის გამოც სამარხი მიწის ყრლის სიმაღლე 10-30 სმ-ს არ აღემატება.
უფროდზე მთავრდება პატარა მშრალი ხეობით, რომელიც გამოყოფს მას სამო-
უეროდება (იხ. სიტუაციური გეგმა, ტაბ. II, სურ. 1.).
სამარხი აღმოჩენილია სიგრძივად — სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ
(უფრო ჩრდილო-დასავლეთისაკენ) და შეიქმნევა სამარხითა განლაგების 4
მწკრივი; თითოეული მათგანი შედგება ერთი სწორი ხაზზე განლაგებული.
ადგილობრივ მკვლევართა გადმოცემის თანახმად, შესწავლილი სამარხის
დასავლეთით, გზის მხრივ მდებარეობს დროის დაინგრა და განადგურდა რამდენიმე
სამარხი, რომელიც ალბათ დასავლეთ განაპირა მწკრივის შეადგენდა.
ფეოდალური ხანის სამარხები დიდი ზომის, უმეტესად გათლილი ქვის ფი-
ლებით არის ნაგები და თითოეულში 2 ან 3 მიცვალებული იყო დაკრძალუ-
ლი. სამარხები სრულიად უნივერსალური, მხოლოდ ერთ მათგანში წონის კის-
რის არეში აღმოჩნდა რკინის ძაღზე დაყრდნობილი ფირფიტა (5×7 სმ), რომ-
ელზედაც მე-19 საუკუნის რუსული წარწერის ცალკეული ასოების ამოკითხ-
ვა მოხერხდა¹.

სამშვილდის ადრეული ლითონის ხანის სამარხები თითქმის ოთხკუთხა
მოყვანილობისაა. სამარხი ნაგებობის ზომაა საშუალოდ 2 მ×1 მ. ისინი შე-
ში ოდნავ გაბანერებული, დიდი ზომის ბრტყელი დაუშვანებელი ლოდებით
ნაგებ და ასეთივე ლოდებით გადახურულ აკლამბებს წარმოადგენენ. სამარხ-
ები დამხრობილია (ზოგ შემთხვევაში მცირე გადახრით) აღმოსავლეთიდან და-
სავლეთისაკენ, ან სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ. პირველ შემთხვევაში —
აღმოსავლეთიდან, ხოლო მეორე შემთხვევაში სამხრეთიდან აკლამბის სიგრ-
ძივი კედლები ბოლოში ვიწროვდება და იქმნება შესასვლელი. შესასვლელი
ჩაყვრილია ქვის „კარით“, რომელიც ზღუდრის ქვაზე დევს². სამარხი უმე-

1. ფირფიტაზე დამწერლობის სახეობა და თარიღი გამაზღვრა ქართული ზელოვნების ის-
ტორიის ინსტიტუტის მეცნიერ თანამშრომელმა თეიმურაზ ბარაველმა, რისთვისაც დიდ მად-
ლობას მოვასწავნებთ.

2. სამარხი ნაგებობათა უმრავლესობა შედგება დაზიანებული ტრაპეზიით მიწის
ხანის დროს.

[illegible]

საქართველოს საგარეო ურთიერთობების
საგარეო ურთიერთობების სამსახური

[illegible]

ბ. — 1,7 მ. სიღრმე — 0,53 მ. სიღრმე — 1 მ. შესასვლელია
სიღრმე დასავლეთ კედელთან — 1 მ. შესასვლელია
სიღრმე — 0,7 მ.

სამართლებრივად აღიარებულია, რომ ყველა მოქალაქე უნდა იყოს
იურიდიულად, თავით აღმსარებელი თავისი ქვეყნის, მისი
ქალაქისა და მისი საზოგადოების წევრი.

მეორე ზონების ასევე უფროდ შემოსახულო კიდურებისა და მამდა ყრის
სამხრის დასავლეთ მდებარეობა.

სამარხში აღმოჩნდა 3 ჰერმელო: იოსებ — სამარხის სამხრეთ-აღმოსავლეთ
ბოლო ბაღია და ტოტა — ხელი ერთი ბაღია — სამარხის სამხრეთ-აღმოსავლეთ
ბოლო ბაღია და ტოტა — ხელი ერთი ბაღია — სამარხის სამხრეთ-აღმოსავლეთ

სამართლებრივი საფუძვლიდან გამომდინარე, აქვეა აღმოსავლეთის

განე დასავლეთ კედელთან — 1,4 მ, ზუაში — 1,5 მ, აღმოსავლეთ კედელთან — 1,6 მ, ზუაში — 1,7 მ, სამხრის სარკვე — 1,75 მ, საფენი დასავლეთ კედელთან — 1 მ, ზუაში — 1,05 მ, სარკვე — 0,8 მ, სამხრის ჩრდილოეთ კედელთან — 1,1 მ, ზუაში — 1,2 მ.

შედა შხარე მიწის ზედაპირზე ჩანდა.

საქონ, მარჯვენა კეცისზე — ხელფეხიკისძირი. მარჯვენა კეცისზე —
 უკეთესი იდგა ზრმევილიანი დიდი პირფართო ბადია. მიცვალე-
 ზარბის არმი ათმონდა ბრინჯაოს პატარა სასაფეთქლე რგოლი (ტაბ.

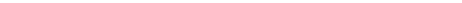
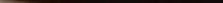
10-ე, სპირტის დასაგეოთ ედელთან მიხედვით იყო აღრე დაკრ-
თა ძელები (3 თავის ქალა) და 7 თიხის ჭურჭელი.

პარტიის პოლიტბიუროს წევრები და მდივანთა კომიტეტის წევრები —

სივრცე 1,9 მ, სივრცე დასავლეთ კედელთან — 1,2 მ, შესასვლელ-

ბ. მ. სილომე — 0,7 მ.

ბის სიღრმე ნამუხარშვეთ უმადლესი კვდის ზედაპირიდან.

Ընթերցողները կարող են հարցեր և մտայնություններ ներկայացնել հարցերի և պատասխանների բաժնում:

სამართლო № 4. აღმოჩენა შეესაბამება სამართლის სამხრეთით, მ. შ. უმცირესობის
სამართლის მიხედვით დანერგული და საკუთარი ქვედა ორმოცდამდე ასაკისათვის
სამართლის ქვეშის პიროვნებისადმი

ხეობ, გრძოი ტყინის საკინდა დოქონდა ევოდალური ხარის ჯგრაფიკის ნაგ
მოძი დოქონდა დერგელა ხარის ჯგრაფიკის ნაგებები, თიკი სამხარის თ
სამხარის № 6 (არაბ. X 11) 5

საგან და 2 დიდი ქვის ლოდითაა გადახეული, სახურავი ჩანჩქეულია.
სამხრეს აგლია „კახი“ და სამხრეთ ქველს აღმოსავლეთი ნახევარი.
მართულია აღმოსავლეთით.

ზომის $2,3 \times 1,45$ მ; აღმოსავლეთისა — $1,7 \times 1,2$ მ.

ლა — 4 სამართის ჩრდილო-დასავლეთ კუთხეში 1 — სამხრეთ კედელთან სამართის ცენტრში და 1 — ჩრდილო კედელთან სამართი შიშის და თიხის გლველთან არსული ფაქ აბაქანის

გენი ვერ მოხერხდა. სამარხის სიღრმეა 2 მ, სიგანე—1,26 მ. სამარხში ფანტაზური თუ 20 თიხის ტარსული. გარდა თიხის ტარსულისა ვერაფერი აღმოჩენილია.

შესავლელი სამხრეთის მხრიდან აქვს, სამარბის ჩრდილოეთი ნაწიდან

იყო, შესასვლელი ჩაეკეტა იყო ქვის „კარიბა“, რომელიც გარედან მომცროს ზომის ქვით იყო გამაგრებული. შესასვლილიდან სამარხში

ქვეს 3 საფეხური: პირველი საფეხურის სიმაღლეა 5 სმ, მეორე — 15 სმ, მესამე — 17 სმ, კიბეების სიგანეა 50 სმ, სამართი ნაგებობის სიგანეა 2 მ, ხარისხი — 1:1, ხარისხი — 1:1, ხარისხი — 1:1.

სიგრძე — 2,2 მ, სიგანე ჩრდილოეთ კედელთან — 1,2 მ, შესასვლელთან — 0,8 მ. საბურავი ლოდის ზოგადი ზოგადობა $1,45 \text{ მ} \times 1,5 \text{ მ} \times 0,25 \text{ მ}$.

ლგბელი, ზღუდვზმოკეცილი პარკვენა და პარკვენა გვერდზე. თავი
შორის იდგა დიდი ბაღია, რომელშიც იდო ცალკურა ტოლნა.

აღმოსავლეთ კედელთან, პირველი ზონის შესასვლელის ძეგლის
ცალკეობიანი დიდი ბაღი, მეორე ზონის უკან ძარგატებული პატა
სამხრის ჩრდილოეთ კიბეებთან შესასვლელი და სხვა.

ბი-3 თავის ქალა და თიხის კუთვლეფლი. ცენტრალური ზონებებში
ლებს შუა იდო ბრინჯაოს ორმხრივ თავდაბეფლი საყინბი, ზო

სხვის ადრევე მოგვხილავ ჩანს (ტაბ. XI, სურ. 9), მეორე ჩანსა
ლის ქვეშ აღმოჩნდა ბრინჯაოს სასაფეთქელე რგოლი, პრეგალი მ.
ო. შაბაძის (ტაბ. XI, სურ. 10) და პასტის ადონიზი.

XL, სურ. 13-ა). ერთ-ერთ ბაღიაში აღმოჩნდა ძეღის ვატეხილი სამარხი № 7 (ტაბ. XVII) დამხრობილია აღმოსავლეთიდან

კენ; შესასვლელი იყო აღმოსავლეთის მხრიდან. სამარხს შორეული

აბი, საბურთაო და ჩრდილოეთი კედლის აღმოსავლეთ ნაწილს. სამარხი ნაგებობის ზომა $2,5 \times 1,65$ მ. სამარხის სიგრძე 2,2 მ, სიგანე დასავლეთ კედელთან—0,9 მ, შუაში—1,2 მ, შესასვლელის ჩონჩხი, ერთმანეთის გვერდით—0,65 მ, სამარხში აღმოჩნდა 3 მიცვალებულის ჩონჩხი. სამარხის გარდობა კუთხედისაა დასავლეთი თაღი სამხრეთ კედლისაგან. ე. ი. სამარხის ნაგებობა.

აღმოსავლეთიდან მარჯვლად მიცვალებული იქნა ჩეღუბეშვიციელი მარტინე გვარამაძე. შემორჩენილი იყო დაზიანებული თავის ქალა. ნეკრებისა და კიბურების ნაწილი. მისგან დასავლეთით, 15 სმ-ის მანძილზე იდო მეორე მიცვალებულის ნაწილი. მისგან ჩონჩხის ჩონჩხის ძვლები იმდენად დაზიანებული იყო, რომ მიცვალებულის მდებარეობის დადგენა შეუძლებელი გახდა. მეორე ჩონჩხის თავის ქალის დასავლეთით, 51-სმ-ის დანაწევრებული ჩონჩხის ძვლები. მიცვალებულის თავის ქალა და ასევე ქალზე დაზიანებული ჩონჩხის ძვლები, თერძა დაბეჭდილი იყო. მისგან მარცხენა კუთხედზე, ჩეღუბეშვიციელი, თერძა დაბეჭდილი იყო. მისგან მარცხენა კუთხედზე, ჩეღუბეშვიციელი, თერძა დაბეჭდილი იყო.

სამარხში აღმოჩნდა თიხის 4 ჭურჭელი დასავლეთ კედელთან—ქამი, რომელიც აღმოსავლეთ კედელთან ერთად აღმოჩნდა. სამარხში აღმოჩნდა თიხის 4 ჭურჭელი დასავლეთ კედელთან—ქამი, რომელიც აღმოსავლეთ კედელთან ერთად აღმოჩნდა.

სამარხი № 8 (ტაბ. XVIII, სურ. 1, 2, 3) აგებულია 6 მომცრო კვით, ის წარმოადგენს სამარხის სახურავს. მისი სიგრძეა 1,4 მ, სიგანეა 0,9 მ, სიღრმეა 0,55 მ. სამარხში აღმოჩნდა პაეშის თავის ქალის ნაწილი. სამარხის სახურავი მორყეული იყო, ნაგებობის ძვლები დაზიანებული იყო. სამარხში აღმოჩნდა პაეშის თავის ქალის ნაწილი. სამარხის სახურავი მორყეული იყო, ნაგებობის ძვლები დაზიანებული იყო.

სამარხი № 9 (ტაბ. XVIII, სურ. 4, 5, 6) დამხრბილი იყო აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ, შესასვლელი ქონდა აღმოსავლეთის მხრიდან. სამარხის ნაწილიდან აღმოჩნდა სამარხის სახურავი და პაეშის თავის ქალის ნაწილი.

სამარხი № 10 (ტაბ. XIX, სურ. 6—9) ნაგები იყო დიდი ზომის ქვის ლოდებით და შემოდან ორი დიდი ლოდი იყო გადამხრული. სამარხი მიმართულია აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ. შესასვლელი აქვს აღმოსავლეთის მხრიდან. შესასვლელი ჩაყვრილი იყო ქვის „კარი“, რომელიც გარედან სამი მომცრო ზომის კვით იყო გაშვებული (ტაბ. XX, სურ. 1—4).

აღმოსავლეთ ნახევრის სახურავი ქვანაგებობით სამარხის ცენტრში, ერთი მუკიდან დაწყებული იყო სკონის 2 თავის ქალა და კიდეების ძვლები (ტაბ. XIX, სურ. 7). სამარხის იატაკი ბრტყელი ქვის ფილებით იყო მოგებული. სამარხის ნაგებობის სიგრძეა 3 მ, სიგანე — 2,25 მ. სამარხის ფართობი $2,20 \times 1,6$ მ. სამარხის სამხრეთ კედელი აღმოსავლეთ ნახევარში ავიწროვებს

სამარხის ფართობს და შესასვლელის სიგანე 0,7 მ-ია. სამარხის სიღრმეა 0,85 მ.

სამარხის ცენტრში დაკრძალული იყო ერთი მიცვალებული, თავით აღმოსავლეთისაკენ, ზეღუბეშვიციელი მარტინე გვარამაძე. ჩონჩხი შენარჩუნებული იყო, მუცლის ძვლის ატეხი უკან მარჯვნივ იყო დაზიანებული. ჩრდილო-დასავლეთი კედელთან, შესასვლელთან 0,75 მ დანაწევრებით იდგა დიდი ზედა, რომელიც იდო კოჭობი. იმვე თავდაზიანებული იყო ფართო ქამი. სამარხის დასავლეთ კედელთან მიხვეტილი იყო ადრე დაკრძალულია ჩონჩხის ძვლები. 8 თავის ქალა და თიხის ჭურჭელი, სულ — 13 ცალი.

სამარხი № 11 (ტაბ. XXI, სურ. 1, 2, 4) დამხრბილი იყო აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ, შესასვლელი აღმოსავლეთის მხრიდან. სამარხი დაზიანებული იყო, მისი სიგრძეა 1,4 მ, სიგანეა 0,9 მ, სიღრმეა 0,55 მ. სამარხში აღმოჩნდა პაეშის თავის ქალის ნაწილი.

სამარხი № 12 (ტაბ. XXI, სურ. 5, 6) აღნაგობითა და სიდიდით მეტად სამარხის მსგავსია და მისგან სამხრეთით 3,5 მ დანაწევრებით მდებარეობს. შემორჩენილი იყო სამარხის ნაგებობის ორი კვა, მაგრამ სამარხი ორბის მოყვანილობით ნაგებობა მრგვალი უნდა ყოფილიყო და დიამეტრი დაახლოებით 1 მ-ს არ აღემატებოდა.

სამარხში აღმოჩნდა ერთი ჩონჩხი, პატარა ზომისა, იქნა თავით დასავლეთისაკენ, მარცხენა გვერდზე ზეღუბეშვიციელი. ძვლები ძალზედ იყო დაზიანებული. სამარხში აღმოჩნდა 2 ქამი.

სამარხი № 13 (ტაბ. XXII, სურ. 1, 2) მიმართული იყო სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან ჩრდილო-დასავლეთისაკენ, შესასვლელი ქონდა სამხრეთ-აღმოსავლეთის მხრიდან. სამარხი ნაგებობა ძალზედ იყო დაზიანებული; სამხრეთ-დასავლეთის კედლისაგან შემორჩენილი იყო 2 კვა, ჩრდილო-აღმოსავლეთ კედლის—1 კვა. ჩრდილო-დასავლეთი კედელი, „კარი“ და სახურავი მორყეული ქვანაგებობითაა. სამხრეთ-დასავლეთი კედლის სიგრძეა 1,8 მ, სამარხის სიგანე—1 მ, სიღრმე—0,7 მ.

სამარხში აღმოჩნდა ძვლისა და შავი ფერის თიხის ჭურჭლის რამდენიმე ნაგებობა.

სამარხი № 14 (ტაბ. XXII, სურ. 4, 5) მიმართული იყო აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ, შესასვლელი ქონდა აღმოსავლეთის მხრიდან. სახურავი და „კარი“ მორყეული იყო. სამარხი ნაგებობის სიგრძეა 2,1 მ, სიგანე დასავლეთის კედელთან — 1,5 მ, შუაში — 1,6 მ, შესასვლელთან—1,1 მ. სამარხის ფართობი $1,7 \times 1,6$ მ, შესასვლელის სიგანე—0,6 მ. შესასვლელთან იატაკზე იდო „კარის“ საყრდენი ზღუბის ძვლები ქვა 0,6 მ. სიგრძისა. სამარხის სიღრმეა 0,75 მ.

სამარხის ცენტრალურ ნაწილში, თავით აღმოსავლეთისაკენ იქნა ერთი მიცვალებული, ზეღუბეშვიციელი მარტინე გვარამაძე. ჩონჩხი ცუდად იყო შემონახული. სამარხის დასავლეთ კედელთან მიხვეტილი იყო ადრე დაკრძალული

რეალურ მთავრობის სამართლებრივი პოლიტიკა
გვერდით, გამოიწვია ქვეყნისთვის აქტუალური საფრთხეები.

1. დიდი ზომის სოფელი აკლდამები; 2. ბევრი — მერვე (ტაბ. XVIII, 1). დიდი ზომის სოფელი აკლდამები; 2. ბევრი — მერვე (ტაბ. XVIII, 1). დიდი ზომის სოფელი აკლდამები; 2. ბევრი — მერვე (ტაბ. XVIII, 1).

დღის მდებარეობები, ერთმანეთისაგან 3,5 მ დაშორებით, ფოკუსი 1,5-2 მ, ზედა მხარის ორი საძირები გათხ.

მრავალი ზინის სამართლებზე (სამართლი № 1 და № 2) სამართლის იატაკი, სამშენი.

საოჯახო აცლამებში საშუალოდ სამაროვანზე წარმოადგენენ ქვის მასი-

В. И. Книвец, Мисли ловий памятник бронзового века в Северном Да-
е, МАД т. I, Маджикала, 1959, стр. 33.

М. Г. Гаджиев, Из истории культуры Дагестана в эпоху бронзы, Махачкала, стр. 90.

გ. ბეჭედიშვილი, თუთია წყაროს არქეოლოგიური ექსპედიციის 1958 წლის შედეგები. საქართველოში 1958 წ. წარმოებული საეცლე არქეოლოგიური კვლევა.

ნ. უ. ბიბინაძე და ლ. ი. მჭედლიძის გონა, თბ., 1963, გვ. 39.

Լ. Գ. Գաճճև, լսանք, հանձնարար, թ. 91—101, էջեր. 42, 47.

ტ. ჩუბინიშვილი, პეტრისა და არაქსის ორმშენაბეთის უძველესი კულტურა,
ნ. გვ. 89.

წარმოადგენს შესამე (ტაბ. XI, სურ. 8, 9) და შეათე (ტაბ. XIX, სურ. 9) სა-
შარებო, სადაც იატაკი ქვის ფილაობითაა და-
საშენებული.

მიმართულია აღმოსავლეთიდან დასავლეთითაც, 7 — სამხრეთიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთითაც.

სივანე 0,55 მ-დან — 0,65 მ-მდე შერყობის მიხედვით.

ნახევრით, რომ სამარხი ნაგებობის ამგვარი გამართვა უარყოფით არის გავრცელებული.

საინტერესოა კიკეში გათხრილი ნალისებური სამარხების კონსტრუქცია შესასვლელი მიმართულია სამხრეთისაკენ, ხოლო ერთ შემთხვევაში

¹¹ გ. ფხაკაძე, ქვემო ქართლის ენეოლითი, თბ., 1963, გვ. 72.

12 ტ. ჩუბინიშვილი, ამირანის გოჩა, გვ. 37.

13 ნ. თუ ში შვილი, არდასუბნის ზოგიერთი აღრუული ძეგლი. „ძეგლის შევობა“.

14 a m h e d e m l

[illegible]

က. ဓ. ကဗျာ ဝါ ဝိသုဒ္ဓါ ဇာတ်၊ ဣဒဿိ၊ ဝိသုဒ္ဓါ၊ ဣ၊ ၁၃။

დონზე (2000 მ ზღვის დონიდან). და ლეპსენში, რომელიც ა. მნაცავანიმ
111 ათასწლეულის I ნახევრით დაათვალიერა.

გარკვეულ მსგავსებას იჩენს სამშვილდის სამარხები, რომ სამარხის ირგ-
ბისტანის ნაკრალში გათხრილი გამოსახულებებით შეყვანილი ქვეები, სა-
ვლე გარემოწარმოების საფუძველზე დათარიღებულია 111 ათასწლეულის
მარხი მასალის შესწავლის საფუძველზე, მხოლოდ შესასვლელის გარეშე.
შუა ხანი³². ასეთივე კრიტიკის ნახევარქვეზე, ადგილ ტელეკანში, ზოლო
შესწავლილ იქნა ადგილის ნახევარქვეზე, ადგილ ტელეკანში, ზოლო
1965 წ. ლენკორანის ზონაში, სოფ. ტელეკანთან გათხარა გორასამარხი, სადაც
ქვეების ქვეშ აღმოჩნდა ქვის აკლამა, რომელიც გარს ერტყა კრომლე-

ბი³³.
ფართო ვაგრცლებმა პოვა ქვის აკლამებმა და ქვეყნებმა ჩრდილოეთ
კავკასიაში, განსაკუთრებით მის აღმოსავლეთ ნაწილში. როგორც უკვე აღნი-
შნული იყო, სამარხის ეს სახე დაღესტანში ბატონობს მთელი ბრინჯაოს ეპო-
ქის განმავლობაში; გინის სამარხი, მიტრის სამარხი, ბოთლიხის რაი-
ონში გალბატო 1 და 11³⁴, გონობის სამარხი³⁵, აკლამა სოფ. ჩოხ-
თან³⁶, ა. რუსოვის მიერ გათხრილი გორასამარხი მახანაბთაფა³⁷, რომლის
კამერა შედგენილი იყო ვერტიკალურად ჩადგმული დიდი ზომის ქვებით და
მრგვალი მოყვანილობა ჰქონდა.

აკლამური ტიპის სამარხები შესწავლილია ჩეჩენ-ინგუშეთში — გატინ-
კალეს სამარხი³⁸, ჩრდილო ისეთში „ზემო რუტის“ ემბულტის სამარხი.
ვინა — № 16 კოლქტორის სამარხი³⁹ და სხვა.

ქვეყნის ტიპის სამარხები შესწავლილია მაიკოპის ელტერის წრეში.
1960 წ. სოფ. კამენოისტოვთან, სკალის სადგომის მახლობლად აღმოჩნდა

32 Т. С. Хаватурия, Полный дневник археологических раскопок в 1969 г.
рукопись. ინახება გრენის სახ. მუზეუმის ფონდში.

33 А. О. Мнацаканян, Раскопки курганов на побережье озера Севан, в 1956 г.
СА, № 2, М., 1957, стр. 10, 11.

34 გ. ასლანოვა, კობისტანის 1962 წ. არქეოლოგიური ექსპედიციის საფუძველზე
რეზიუმე, ინახება აზერბაიჯანის მეცნიერებათა აკადემიის ისტ. ინსტიტუტში (აზერბაი-
ჯანულ ენაზე).

35 Ф. М. Махмудов, Полевой дневник Археологических раскопок в Ленкоран-
ской зоне 1965 г. рукопись. ინახება აზერბაიჯანის სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის
ინსტიტუტში.

36 М. Г. Гаджиев, Раскопки памятников бронзового века в южном Дагестане,
Археологические открытия, 1968 г. М., 1979, стр. 102.

37 В. Т. Котович, Археологические работы в Горном Дагестане, МАД, II, 1961,
стр. 25—36.

38 Р. М. Мунчаев, Археологические исследования в Нагорном Дагестане,
1954 г., КСИИМК, 81, 1958, стр. 44.

39 А. А. Руссов, Отчет о летних и осенних работах (1880 г.) в Южном Да-
гестане, V арх. съезд в Тбилиси, Протоколы подготовительного комитета, М., 1882,
стр. 545-548, 569-571, таб. XXXVIII, № 4, таб. XIII, № 3.

40 В. М. Маркович, Культура племен Северного Кавказа в эпоху бронзы, (II
тис. до н. э.) МИА, 93, 1960, М., рис. 27-1, стр. 64.

41 Е. И. Круликов, Материалы по археологии Северной Осетии Докобанского
периода, — МИА, 23, 1951, М., рис. 17.

ქვეყნით, რომელშიც აღო მაიკოპის ელტერისათვის დამახასიათებელი ტი-
პური ფორმის ერთი მრგვალიმშვილდის მუდგელოა.

დაბოლოს გვინდა სამშვილდის აკლამებს მოვეხსენიოთ ერთი ძალზე მო-
გონიერი პარალელი. უჩახუთში, ფარავანდის ოლქში, სახეობა მუდგელოა „გა-
განტის“ ტერიტორიაზე შესწავლილია მრგვალი არქეოლოგიური ძეგლი (მათ-
ანი აკლამა № 7⁴⁰, რომელიც საოცარ მსგავსებას იჩენს სამშვილდის აკლამ-
ებთან. ნაგებია ვერტიკალურად ჩადგმული ქვის დიდი ლოდებით, ხოლო ზე-
მოდან კედლებზე დაწყობილია ბრტყელი ქვები; კედლების პირის ვრცელ ფონ-
ზე გასასწორებლად, რათა სახურავი უკეთ იქნას მოგებული, როგორც ამას
სამშვილდის სამარხებზე აქვს ადგილი, სამარხი მომართულია აღმოსავლეთი-
დან დასავლეთისაკენ და შესასვლელი მოწყობილია აღმოსავლეთის მხრიდან,
რომელსაც ქვის „კარი“ ეტაცს. სამარხის სიგრძეა 2,8 მ, სიგანე — 1,2 მ, და-
სავლეთ კედელთან, შუაში ოდნავ განიერდება, შესასვლელის სიგანე კი 0,6
მეტრს უდრის, სიღრმეა 1,1 მ. როგორც აღწერილია ჩანს, აკლამა ზუსტად
იმეორებს სამშვილდის აკლამებს ფორმითა და ზომით. სამშვილდის სამარხი
უნებურად აღმოჩნდა. მართალია, გენერირი კავშირის ძიება ამ აკლამასთან
მშენებელ ტომების ელტერებს შორის ძნელდება გეოგრაფიული ფაქტორის
გამო, მაგრამ თვით ფაქტი ისეთი მსგავსებისა უთუოდ აღსანიშნავია.

რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია, სამარხებზე სამარხთა დამზადების
მტკიცედ დამყვადებული წესი „მტკიცარ-არაქის“ ელტერის ვაგრცლების
სფეროში დამოწმებული არ არის, როგორც ამას გარკვეულად ადგილი აქვს
სამშვილდის სამარხებზე. არსებობს მოსაზრება, რომ სამარხთა ორიენტაცია
ქვეყნის მხარეთა მიხედვით მიუთითებს დამარხვის რიტუალისა და კოსმოლოგი-
ური წარმოდგენების კავშირზე და შრის თაყვანისცემაზე⁴¹. შესაძლებელია ეს მო-
საზრება არ იყოს საფუძველს მოკლებული, ვინაიდან ციფრი მნათობების გა-
ლმერთების შესახებ მასალები იძლევა აგრეთვე სამშვილდის სამარხებზე მო-
პოვებული თიხის ქურტლის შემკულობა (იხ. § 3).

სამშვილდის სამარხებზე შესწავლილ საოცარ აკლამებში დაკრძალვის
მტკიცედ დამყვადებული წესი ჩანს. მიცვალებული დასვენებულია მარჯვენა
ან მარცხენა გვერდზე ხელფეხმოკეცილ მდგომარეობაში, თავით შესასვლელი-
საკენ. თავთან უდგას ბალი, ტოლია, თუ სხვა სახის თიხის ქურტლი. მიცვა-
ლებულს ატანდნენ საქონლისა და ცხვრის ხორცს, რაზედაც მიუთითებს სა-
მარხებში აღმოჩენილი საქონლის, ღორის (2 ქბილი), თხისა და ცხვრის ძეღ-
ები⁴². შესასვლელის მოპირდაპირე კედელთან, მიცვალებულის ფეხებით მიხე-
ტილია ადრე დაკრძალულია ჩონჩხი და სამარხი ინვენტარი. გამოჩენილი
წარმოდგენის მერვე და მეთორმეტე სამარხი, მრგვალი ფორმისა, რომელიც

42 А. А. Формозов, Каменный век и энеолит Прикубанья, М., 1965, стр. 65,
рис. 28.

43 И. С. Риков, Работы в совхозе «Гигант» (Караганда). Отчет о работах. Ар-
хеологические работы на новостройках 1932-33 г. М.-Л., 1935, стр. 64, рис. 52-53.

44 С. А. Токарев, Религия и история народов мира, М., 1965, стр. 45.

45 მსხვილფეხა რქიანი საქონლის ძეგლი მოიკეთებდა ე. წ. ჰესერული გიშის პატარა
ტანის საქონელს, ისტეოლოგიური მასალა განსაზღვრა პალეონტოლოგიის ინსტიტუტის ას-
პირანტმა ი. ბენდუქიძემ.

Э. Э. Гусманов. *История культуры...*, стр. 110.

კოცე ერთეულად ასევე წყვილად განლაგებული შვერილები და კოცები. სწორი, კუთხოვანი შვერილები გვხვდება უნაგირისებური შვერი-
ლები, სარტყრესა, რომ შემკულობა გაიწიოთ მხოლოდ ზღივებსა და სასნი-
ლებს; რაც შეეხება თუნუქებსა და ქაშებს, ისინი პირველად წყვილად გან-
ლაგებული გვხვდება რელიეფური, მოგზაო ხაზები, უმთავრესად წყვილად გან-
ლაგებული ნახევარმთვარისებრი მინაქრები, ნაჭერი და ამოღებული შვერ-
ლები, ძირითადად, გვხვდება ორმაგი ტექნიკის ხაზების სახით, სასნივებისა და
ბადივების მხრების ირგვლივ, რომლებსაც გადატეხის ადგილას ხშირად პატარა
ფოსივები ამკობს.

სამშვილდის სამაროვნის თიხის ნაწარმი მოყვანილობისა და დანიშნულე-
ბის მიხედვით ხუთ ჯგუფად იყოფა:

1. ბადივები (ტაბ. XLI, სურ. 1).
2. სასნივები (ტოლენები და კოცები — ტაბ. XLI, სურ. 4).
3. თუნუქები (ტაბ. XLI, სურ. 2).
4. ქაშები (ტაბ. XLI, სურ. 3).
5. ქოთნები (ტაბ. XLI, სურ. 5).

პირველი ჯგუფის თიხის ნაწარმი ფართოპირიანი, შეკუმშვამობიერი და
პრეტყლიანი ქერქულია, რომელთაც ხშირად სახელურის მაგივრად შვერილებს
ბი. აქვთ, ზოგჯერ ცალ მხარეს, ხოლო — ორივე მხარეს. შვერილებს
გარდა მრავლად გვხვდება ძეძუნებური კოცები, როგორც შვერილები,
ორად განლაგებული, ხშირად ერთ ქერქულს ამკობს. ასეთი
ასევე კოცები და წყვილი რელიეფური სწორი თუ დახრილი ხაზები. ასეთი
შემკულობა დამახასიათებელია გეო-თეფის K პერიოდის ფორმები ახლო
თემის არა მარტო შემკულობა, არამედ თვით ქერქულის გარკვეულად უფრო
მსგავსებას იწვევს K ფენასთან, მაგრამ ეს უკანასკნელი გარკვეულად უფრო
სრულყოფილ სახეს ატარებს. გარდა უფრო ბადივებისა, სამაროვნის ქერქულე-
ბელში არის ცალკე და ორკუთხედიანი, რომლებიც ხშირად შემკულია
სხივურად განლაგებული რელიეფური და ჩაღარული წყვილი ხაზებით, რომ-
ლებითაც თან ახლავთ პატარა ფოსივები. ასეთი შემკულობა გვხვდება — ელარ-
ში⁶⁴, ზავლიში⁶⁵, კიკეთში⁶⁶, აშირანის გორაზე⁶⁷ და სხვა, ხოლო თვით პირ-
ველი ჯგუფის თიხის ქერქულის ფორმა „მტკვარ-არაქსის“ ქულებების მთელ
ტერიტორიაზე გავრცელებულია.

პირველი ჯგუფის სამ ქერქულს ცხოველისა და ფრინველის დაბალრე-
ლიეფური გამოსახულება ამკობს. პირველი მათგანი მოყავისფრო, შეკუმშვამო-
ბიანი, არათანაბრად გამოშვარი ცალკე ბადია (ტაბ. XIII, სურ. 1—2), ყური
მიბმული აქვს მუცელზე და პირზე გადადის. ყურის მოპირდაპირე მხარეს
აქვს შვერილი, ცხოველის გამოსახულება ძლიერ სტილიზებულია და სახეო-

⁶⁴ T. Burton-Brown, Excavations in Azerbaijan, 1948. London, 1951. სურ.
7, 8, 9, 10.

⁶⁵ ურტყის სახ. გუზუქის ფონდები ინვ. № 2245) I... E. B. Ханзадян Культура,
армянского нагорья... таб. XXIV. B. A. Куфтин, Урартский Колумбарий" рис. 56.

⁶⁶ ნუბინიშვილი, აშირანის გორა, სურ. 104.

⁶⁷ ვ. ფხაკაძე, ქვემო ქართლის ენეოლითი, სურ. 31, 32.

⁶⁸ ტ. ნუბინიშვილი, ღასახ. ნაშრომი, სურ. 11, ტაბ. X.

ბის გამოცნობა ძნელდება (შეიძლება ცხელი ვეცხადდეთ). პირველი ასეთი
გამოსახულებით ნაპოვნია ენეოლითის სამაროვან ანუ რელიეფურ, შვერი-
ებზე (ტაბ. XV, სურ. 1—2), მასზე გამოსახულია პატარა ცხოველი (ძალიან თუ მცირე).
მესამე პერქულს დიდი ზომის ცალკე ბადია, რომლის ვერტიკალურ
გვერდზე წითელი საღებავის კვალი. ვერტიკალურად პერქულს კარგად
რელიეფური გამოსახულება. მცირე მოპირდაპირე მხარეს არის წყვილი
იყო განლაგებული მხაროვანი, მცირე ირანულ-მესოპოტამიური საშავიანი წერის
სიმბოლო⁶⁹. აღნიშნული პერქულზე წერის გამოსახულებისა და წყვილი გამოსახულების
ნახევარმთვარისებრი ორნამენტთან კომპოზიციური, ბადის შიგნიდან ორკუთხე-
დის მხარეს, მხოლოდ არააქვს.

ნახევარმთვარისებრი სამკაული მრავლად არის სამშვილდის მასალებში
(ტაბ. IX, სურ. 6—7, ტაბ. XXV, სურ. 3; ტაბ. XV, სურ. 7). მტკვარ-არაქსის-
ველის გამოსახულება. ასე მაგ., ტაშახში ნაპოვნი ცხენის თავის გამოსახულებ-
ის უკანასკნელი უფრო დახვეწილი აღმოჩენილი⁷⁰, იმ განსხვავებით, რომ
შენიშნულია აღმოჩენილი აგრეთვე პატარა ძაღლის ტაქსიდა⁷¹, ხო-
ლო პერქულზელი შემკულობაში ბევრია ცხოველთა სტილიზებული გამოსა-
ხულებით⁷². გათვლილი მტკვარ-არაქსის ფრინველთა გამოსახულებით წერის გამოსა-
ხულება — კიკეთში⁷³, ორნამენტი⁷⁴, ორნამენტი⁷⁵, ახალციხის ამირანის გორა-
ზე⁷⁶, გარისში⁷⁷, თეფისიალზე⁷⁸, ღასახ-თაფაზე⁷⁹ და სხვ. ცხოველთა ტიპი
შემკულობა ხშირად მოყვანილია სხვა შემკულობასთან, მაგ., ნახევარმთვარის-
თან. ან სპირალთან. ცხოველთა და ფრინველთა ეს გამოსახულებები თავის უძ-
ველესი ფესვებით შესაძლოა ტოტემიზმთან იყოს დაკავშირებული. როგორც
ცნობილია, ესა თუ ის ტომი აღმერთებდა, თავის ტოტემად აქცევდა რომელი-

⁶⁹ К. И. Крупнов, Материалы по археологии Северной Осетии Докобанского
периода. МИА, 23, М.—Л., 1951 г. рис. 11.

⁷⁰ Б. В. Андриянов, Древние оросительные системы, М., 1959 г. стр. 47.

⁷¹ ტ. ნუბინიშვილი, მტკვარ-არაქსის ორნამენტების უძველესი ქულები, სურ. 8.

⁷² ანტონიანის სახელმწიფო მუზეუმის ფონდები (ინვ. № 1442) B.

⁷³ Э. В. Ханзадян, Культура Армянского нагорья, таб. XXVII.

⁷⁴ С. А. Сардарян, Первообщинное общество в Армении, Ереван, 1967 г. таб. XI.

⁷⁵ ა. ჭავჭავაძე, ლ. ლონტო, ტაშახი, ტაბ. XXVII-3.

⁷⁶ ვ. ფხაკაძე, ღასახ. ნაშრომი, ტაბ. 11—1.

⁷⁷ იჭვ. ტაბ. 11—8.

⁷⁸ Б. А. Куфтин, Археологические раскопки 1947 г. в Цалкском р-оне. Т6,
1948, рис. 15.

⁷⁹ ტ. ნუბინიშვილი, მტკვარ-არაქსის ორნამენტების... სურ. 11—8; მისივე ამირ-
ანის გორა, თბ., 1962, სურ. 3.

⁸⁰ Э. В. Ханзадян, Гарин IV (სამხრეთი) გრენი, 1969, სურ. 46-47.

⁸¹ ტ. ნუბინიშვილი, ღასახ. ნაშრომი, სურ. 11—8.

⁸² Э. В. Ханзадян, Культура Армянского нагорья — рис. 17.

დ. ბელაშვილი ხაზი — ხაზის თავის სიგრძე — ზომის მრავალმუცლო-
XIV სტ. 2-თ. მ. აკრძალული ორჯერა დიდი მთლიანი 2 ცალი მოპოვებუ-
მ. აკრძალული ორჯერა მთლიანი 2 ცალი მოპოვებუ-
მ. აკრძალული ორჯერა მთლიანი 2 ცალი მოპოვებუ-

[illegible]

დროშად მიიღნია ჰოვდ. ბ. კუჭუბიაძის
ბეჭდოვანი ავტოგრაფიანი, ასევე ჩრდილოეთ კავკასიის
სამხრეთითაც.

[illegible]

19 ათასწლეულის ერთე ნახევრიდან ამიერიკეკსიამა დასავლეთის
ონებში ახალი, განვითარებული სამრწამთმეჭოდ კულტურა — მტკვრ
ქსია ეკლბტრა ჩნდება. ეს ეკლბტრა ადრე არსებული ეკლბტრის უ
მალად საუბტრის წამოაღდგენს. მისი ჩამოყალიბების პირველი ცენტ
ს. ა. წაბრაბის სახით, უნდა ყოფილიყო ამიერკავკასიაში, მტკვრისა
ს. ორბინაჩთის რომელიმე დაწინაურბულ ოლქში¹⁴². ა. იესენს

28. ഗുണകം ൧൨൩൪൫, ഡിവിഡൻഡ്, ൧൧, ൪൪, കൃത്യം, X.

40 Б. А. Куфтин, Археологическая маршрутная экспедиция 1945 г. в Юго-Осетии и Имеретию, Тб., 1949, таб. х.

Ш. Дедзбришвили, диссертация, стр. 142

42 მ. ქაფარიძე, ქართული ტომების... გვ. 109.

ვის ერთერთ ნაშრომში¹⁵ ამ საკითხთან დაკავშირებით წარმოდგენილი აქვს სტეფი, სადაც გვიჩვენებს, რომ ენციკლოპის დასაბრუნეს (კითხვა 1) ჩანს აღმოჩენილი ანალიზების დინამიკა დასავლეთით, ენის რაიონებისაკენ, ხოლო შემდეგ „მტკვარ-არაქსის“ ელტერის ფორმირების დროს დინამიკა ჩანს აღმოსავლეთისაკენ — აზერბაიჯანისა და ურმიისაკენ. ამრიგად, იმუშევამ რა ჩ. ზარნის¹⁶, ასევის, რომ მტკვარ-არაქსის ელტერის ფორმირების რაიონებიდან უნდა გამოითქვას ტრინიკინეტის რაიონი, აზერბაიჯანი და ენის რაიონი. ამევე გვანს, ესაფუძვლილ თვლის ჩ. ზარნის მისაზრებას, რომ საქართველო და სომხეთიც ასევე ამ ელტერის პერიფერული რაიონებია და მიანიშნა, რომ ეს მხარე „დამსავლეთ ანატოლიის რაიონებთან ერთად არის „მტკვარ-არაქსის“ ელტერის ნაშობი“¹⁷. ვ. მასის შესაძლებლად მიანიშნა მტკვარ-არაქსის ელტერის ადგილობრივი გენეზისი და აქედან აღმოსავლეთ ანატოლიაში მისი გავრცელება¹⁸.

აქ ქველტურის ირეველი მომხმარებელია. ზ. ყუფტინი აღნიშნავდა, რომ იგი თავისი ხასიათით უცხოა მესოპოტამიის, სირიისა და სხვა ქვეყნებისა და იქნა¹⁷, ხოლო აქად, ნ. პიტრუდისგან გამოთქმა მოსწრება, რომ ამ ქველტურის საწყისი ნეოლითური ქველტურშია საქმნი¹⁸, იმ პერიოდში ყენტრადურ და სამხრეთ აზიურკაცასში ნეოლითური ქველტურს სრულიად შეესაბამებოდა. გარკვეულად შესწავლილი იყო დასავლეთ საქართველოს ნეოლითი, მაგრამ თ. ქაჯაიძის მართებული გამოთქმით, დასავლეთ-ქართული ნეოლითი თავისებურ სახეს ატარებს და არ უკავშირდება აღმოსავლეთის შემდგომ ქველტურებს¹⁹.

შუალაგერ-ზოგად-თევს ადრე სამიწათმოქმედო ელტერების შესწავლა შედგება კიდევ ერთ საკითხს მოეძინა შეუქ. შესწავლილი ბენა ამოთსავილი ამირკავკასიის ნეოლითური ძეგლების დიდი ჯგუფი — ყოველ შემთხვევაში ეპოქის დასასრული ხანა — ძვ. წ. V ათასწლეული¹⁵⁰.

დღივ ბნის გამოცემაში. აქვეყნით ქრთადეხთი სტატისტიკოზუბ
ბეგლი, სადაც „მეტეკ-არაქსის“ ელტერის შეცევი თვის ქვეშ
ამოჩინდა უფრო ადრინდელი პერიოდის ელტერული ფენა, იქი ნახივე
ქიელ-თეფეს I ფენა, რომელიც ჯერ ნეოლით-ენეოლითურად¹⁵¹, ხოლო
დღე გარკვევით, ენეოლითურად იქნა წოდებელი¹⁵². თქიმის იმავე დროს
სწავლილ იქნა გ. გომეჩიშვილის მიერ თოიხი წყაროს ნასთვლარი, სადაც „
„მეტეკ-არაქსის“ ელტერული ფენის ქვეშით ამოჩინდა უფრო ადრე

142 А. А. Иесёв. Кавказ и др. восток ..., стр. 13-14.

144 C. A. Burney, *Eastern Anatolia...* стр. 161, 165, 168.

10 А. А. Искен *დასახ. ნაშრომთ.* გვ. 14.

146 В. М. Массон, ср. изв. и др. Восток, М—Л., 1964, стр. 240.

447 Б. А. Куфтин, Урартский «колумбарий» ..., стр. 114

148 Б. Б. Пиотровский, Посещение медного века в Армении, стр. 10.

149 მ. ქაფაჩიძე, ქართული ციფრები... გვ. 107.

150 მ. ჯამბაზიძე, ბტ. ქვემოთხსენილ, ლავა. მთიანეთი, გვ. 103, 104.

რადე, შელავის გორის ქვის ინსტიტუტში, მანამდე, ვიდრე იგი

1960 წლის 15 აპრილი

и О. А. Абибулаев. *Сов. спорт*, 1987, 83-84.

14 К. Х. Кушнарева, Г. Н. Азбукин

პერიოდის შემდეგ კელტური ელემენტები¹⁵³, ეს ელემენტები წყაროს ნა-
შედეგობით უფრო მკვეთრად გამოიყოფილია, ვიდრე უფრო ადრეული¹⁵⁴, ხოლო
სოფლურზე კვეთს ა და ბ ფენებს შორის გამოყოფილი ფენა¹⁵⁵, სისქის სტრუქტურა ფე-
ქიულ-თევს I და II ფენებს შორის ძველ 30-40 სმ სისქის სტრუქტურა ფე-
ნა¹⁵⁶.

საბარათლოში „მტკვარ-არაქსის“ კელტურის ადრეულ საფეხურს მია-
კუთვნებენ დიდუბე-კიკეთის ქვეყნის კერამიკის ფენის ზემოთ აღმოჩენილი ისეთი მასა-
ლი¹⁵⁷, რომელიც თავის დროზე გამოყოფილია ზედა გვიანდელი¹⁵⁸,
დ. ქორიძემ დიდუბის მასალებიდან „მტკვარ-არაქსის“ განვითარებული პერი-
ოდის კერამიკის გამოირჩევა „მტკვარ-არაქსის“ არქაულობით. აქ
ოღის კერამიკისაგან, როგორც დროებით, ასევე ტექნიკური არქაულობით. აქ
ქვემოთ არ არის კლასიკური შავრიალა, ვარდისფერ-საჩუქრული კერამიკის
არ გვაქვს შემოღობვა. „მტკვარ-არაქსის“ კელტურის კლასიკური კერამიკის
ახალი ფენა შავი ან ღია ფერი, ყარვად გაპრიალებული, ვარდისფერი საჩუქრული,
ადრეულ საფეხურზე წამუანია მონაცრისფრო-მოყვითალო კერამიკა, გა-
პრიალებული, ორ ან სამფერიალი კეთილი, შედარებით ცუდად გამოშვარი; ხო-
ლო უფრო ადრე, როდესაც „მტკვარ-თევს II ფენის ქვედა დონეზე ქარ-
ბატონობს ღია ფერის კერამიკა, ქვემოთ — შავი. გვიან-თევს K პერიოდის და-
ბობს მონაცრისფრო კერამიკა, ზეით — შავი. გვიან-თევს K პერიოდის დასაწყის-
სისრულს ჩნდება ღია ფერის კერამიკა, ადრე კი ე. ი. K პერიოდის დასაწყის-
ში აქვს ნაქრისფერია¹⁵⁹, მაშინ, როდესაც, ამ დროს ქვემოთ კერამიკა, ამ მომენტის ახსნა
კლასიკური შავრიალა, ვარდისფერ-საჩუქრული კერამიკა. ამ მომენტის ახსნა
მთელ მოსაზრებას, რომ „მტკვარ-არაქსის“ კელტურის მატარებელი ტომები
აქ გამოჩნდნენ ალბათ III ათასწლეულის დასაწყისში, K პერიოდში, და ახალი
კელტურის გავრცელებაც მათ შემოსვლასთანაა დაკავშირებული¹⁶⁰. სიონის
კელტურის გავრცელებაც მათ შემოსვლასთანაა დაკავშირებული¹⁶¹, წითლად გამოშვარი კერა-
მისფერი და ერთი — შავად გამოშვებული¹⁶², წითლად გამოშვარი კერა-
მისა ლეგოვოვზე¹⁶³, ჩეჩენ-ინგუშეთში¹⁶⁴, დაღესტანში — გატინ-კარატის

¹⁵³ გ. გობეჯიშვილი, თეთრი წყაროს არქეოლოგიური ექსპედიციის 1958 წ. შე-
დედეგობის ძირითადი შედეგები, გვ. 9.

¹⁵⁴ იქვე, გვ. 10.

¹⁵⁵ О. А. Абибулаев, დსახ. ნაშ. გვ. 451.

¹⁵⁶ Б. А. Куфтин, Триасти, стр. 115-116; დ. ქორიძე, თბილისის არქეოლო-
გიური ძეგლები, გვ. 55; თ. ქაფარიძე, ქართული ტომების, გვ. 56-66, 116; ალ. დ. ო-
ბრი, თ. ქაფარიძე, ტომების I და II.

¹⁵⁷ Л. Глonti, А. Джавахишвили, Я. Киквидзе, Д. Тушабрамиш-
вили, Некоторые итоги ... стр. 6, 9.

¹⁵⁸ დ. ქორიძე, თბილისის არქეოლოგიური ძეგლები, გვ. 56, 60.

¹⁵⁹ Т. Вигбол-Враш, დსახ. ნაშ. გვ. 36-48.

¹⁶⁰ თ. ქაფარიძე, ქართული ტომების, გვ. 253.

¹⁶¹ Ш. Дедбришвили, Диссертация, стр. 130.

¹⁶² Р. Мунчаев, МИА, 100, глава I.

¹⁶³ Котович, Камениый век Дагестана-Махачкала, 1964 г., стр. 202-206.

სადგომზე, სადაც ამ კერამიკისთან ერთად მოპოვებულია ობსიდანის დანის-
ბური ლამაზები, ქიულ-თევს I ფენის მსგავსი და მას კოტოვიჩი მიკუთვნო-
ლი კერამიკა მოპოვებულია გომარეთში¹⁶⁴, რომელიც ახლო დგას დიდუბის, კი-
სებობა გრძელდება ქვემოთ (ტაბ. XLII). ღია ფერის კერამიკის არ-
დით. სამშვილდში, I ფენაში ბატონობს ღია ფერის კერამიკა, ხოლო ზედა
II ფენაში ნაცრისფერი, ყავისფერი და მოშავო ფერისა, თუმცა ღია ფერის
კერამიკა სპირალურად მანც გვხვდება. როგორც აღნიშნული, იყო თეთრი
წყაროს ნასოფლარის სტრატეგრაფიის შესწავლის შედეგად გ. გობეჯიშვილი
მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ წითლად გამოშვარი კერამიკა არის გენეტიკური
წინამორბედი შავი ფერის ქუჩულისა¹⁶⁵, ამავე დროს აღსანიშნავია, რომ შე-
ბრინჯაოს ეპოქაში ღია ფერის ქუჩულისა არ არის გვხვდება მხოლოდ
თრიალეთის ადრეულ ყორღანებში, შემდეგ კი წყვეტს არსებობას¹⁶⁶.

თ. ქაფარიძემ თავის დროზე აღნიშნა, რომ დიდუბე-კიკეთის ძეგლების
ადრეულობა „მტკვარ-არაქსის“ კელტურაში პირობითია და აქ იმდენად გან-
ვითარებულია კერამიკის ფორმები, რომ მას უმაღლესად წინ უძღვის ამ კელ-
ტურის უფრო არქაული ფორმები¹⁶⁷. დიდუბის თანამედროველი, მაგრამ, ალბათ
მანც ოდნავ უფრო მოგვიანო, კიკეთისა და სამშვილდის სამაროვანისა და სამ-
შვილდის ნასოფლარის II ფენის მასალები. ახლათ ამ პერიოდის ძეგლად
შ. დედაბრიშვილი მიიჩნევს მაშაბი I და ხირსის სამარს, აგრეთვე გურჯა-
ანისა და გულგულის ქუჩულებს¹⁶⁸. დიდუბის ქუჩულეულზე ქვემოთ არ
არის შემოღობვა, რომელიც ჩნდება უკვე კიკეთისა და სამშვილდის ქუჩუ-
ლეულზე როგორც რელიეფური, ასევე ამოკვეთილი ორნამენტის სახით, რე-
ლიეფური ორნამენტი, აგრძელებს არსებობას მთელი კელტურის არსებობის
განმავლობაში და გადადის შუა ბრინჯაოს ეპოქაში¹⁶⁹, მაგრამ იცვლება
შემქმნელის ხასიათი, ადრე იგი ქუჩულის ერთ მხარეს ამკობს, ხოლო შემ-
დეგ კი გარშემო შემოუყვება¹⁷⁰, რელიეფური შემქმნელის ყველაზე გავრცე-
ლებული სახეა სპირალი და კონცენტრული წრეები, რომლებიც მტკვარ-არაქ-
სის კელტურის საწყის საფეხურზე ქვემოთ არ ჩანს. ამ სახის შემქმნლობა არ
არის დიდუბისა და სამშვილდის მასალებში და ჩნდება კიკეთისა და თეთრი
წყაროს ბ ფენის ქუჩულებზე. ამ შემქმნლობას აქვს უძველესი ფესვები არქა-
ულ ეპოქებში და ცენტრალურ ხმელთაშუაზღვისპირეთში¹⁷¹. პროფ. ბ. კუფ-

¹⁶⁴ Котович, Камениый век Дагестана-Махачкала, 1964 г., стр. 202-206.

¹⁶⁵ გ. გობეჯიშვილი, საეოლოგიური კომისიის ექსპედიცია წალკა-გომარეთში, სა-
მშვილდის დღეობი (ბელნაწი).

¹⁶⁶ გ. გობეჯიშვილი, დსახ. ნაშრომი.

¹⁶⁷ გ. გობეჯიშვილი, თრიალეთის ყორღანული კელტურის პერიოდისათვის და ვენეცია,
ბელნაწი.

¹⁶⁸ თ. ქაფარიძე, ქართული ტომების, გვ. 116.

¹⁶⁹ Ш. Дедбришвили, დსახ. ნაშ. გვ. 237.

¹⁷⁰ გ. გობეჯიშვილი, დსახ. ნაშრომი, თავი II.

¹⁷¹ Б. А. Куфтин, Археологические раскопки в 1947 г. в Цалкском районе, таб. х.

¹⁷² Там же.

ტონი შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-

ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-
ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-

ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-
ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-

ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-
ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-

ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-
ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-

ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-
ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-

ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-
ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-

ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-
ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-

ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-
ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-

ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-
ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-

ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-
ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-

ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-
ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-

ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-
ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-

ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-
ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-

ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-
ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-

ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-
ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-

ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-
ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-

ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-
ბრის შესაძლებლად მოიხსენიება ამ სახის შემკეთების ხელ-

შემდგომი საფეხური ეს არის „მტკვარ-არაქსის“ ელტერის განვითარ-
ბული საფეხური, როდესაც ნატონდება შეპრობა, ვარდისფერსაქილად
ეკრამიკა, რომლის გვერდზე ასევე განაგრძობს არსებობას ღია ფერის პერ-
ლური. ჩნდება ჩოღლაოფილიანი ეკრამიკა.

§ 4. მუისა და ძალის მიხედვით

ჭეხიდან დამზადებული ნივთები სამართავანზე მცირეა და ძირითადად
წარმოდგენილია კაფისა და ოხსილიანის ისრის პირებით სულ მოპოვებულია
7 ისრის პირი. (ტაბ. XL, სურ. 1-8). აქედან 3 კაფისა (1, 2, 5), ხოლო 4—
ოხსილიანის. საინტერესო ფორმით გამოირჩევა № 1 ისრის პირი, რომელიც
ზომითაც უფრო დიდია სხვა დანარჩენებზე და შესაძლოა ჩელმების პირის
იყოს (სიგრძე—7,4 სმ, მხრების სიგანე—3,3 სმ). მის დამზადებულად გამოიყენე-
ბულია რქულას მსიური ანატაკი. მას დანმომდევრული, ორმხრივმოცუვი
რეტეში მიღებული აქვს სასერველი ფორმა. პირს აქვს წაგრძელებული სამ-
კუთხედის მოყვანილობა, ფრთები ოდნავ დამწვებელია და თევზის ბოლოსე-
ბური ენწით მოფარდება იარაღის ეს ფორმა საკმაოდ არჩაულ იერს ატარებს
და „მტკვარ-არაქსის“ ელტერის საფეხოში მდებარე იშვიათია. შენარჩუნებულია
მსგავსი ისრის თუ ხელმების პირები მოპოვებულია თეთრი წყაროს ენეო-
ლითურ ნასოფლარზე¹⁷⁸, გ. გობეჯიშვილის მიერ შათი ანალოგები მიეღწე-
იქნა ამერიკელ ინდიელებსა და ავსტრალიელ აბორიგენთა ელტერაში, თუმცა
აქვე დასძენს, რომ ეს მსგავსება, აღნაშთ, შემთხვევითი ხასიათის ატარებს¹⁷⁹.
იარაღის ამ ტიპთან გარკვეულ მსგავსებას იჩენს აფხაზეთში, აშშ-ში 1-დან
მოპოვებული ისრისპირის¹⁸⁰, რომელიც გამოირჩევის მიერ ენეოლითურ ხანას
არის მიეკუთვნებული¹⁸¹.

ძალზე ორიგინალური ფორმით გამოირჩევა № 203 ისრის პირი (ტაბ. XL,
სურ. 2). იგი დამუშავებულია მცოცხე რეტეში, აქვს მკვეთრად გამოხატუ-
ლი ფრთები და ყუნწი (სიგრძე 2,3 სმ), რომლის ქვედა ნაწილი მოტეხილია.
ამ ისრის პირის ანალოგები ჩვენ მიერ დამოწმებული არ არის. თუ არ მივი-
ლებთ მხედველობაში მის ძალზე ზოგად მსგავსებას გვიან ნატეფურ და ტა-
ხენურ ისრის პირებთან¹⁸².

№ 100 ისრის პირი, ასევე კაფისა (ტაბ. XL, სურ. 5). ყუნწიანი, ყუნწი
მოტეხილი აქვს; ორმხრივ დამუშავებულია მცოცხე რეტეში, და ხერხისე-
ბურად გვერდებდაცხილულია. დანარჩენი ისრის პირები ოხსილიანისაგან არის
დამზადებული. № 141 და № 205 ოდნავ ფრთებდაშვებულია (ტაბ. XL, სურ.
3, 8), ხოლო № 204 და № 205-ს აქვთ რომბისებური პირი (ტაბ. XL, სურ. 4,
7). ისრის პირებს გარდა სამართავანზე მოპოვებულია ერთი ქვის კვირისტავი
(ტაბ. XL, სურ. 12), რომლის მსგავსი კვირისტავები, მხოლოდ ძელისა, 2 თე-
ულზე მეტი ცალი იქნა აღმოჩენილი სამარხებში, ძირითადად ბადიებსა და
სასმისებში ჩაწყობილი. (ტაბ. XL, სურ. 14).

178 გ. გობეჯიშვილი, თეთრი წყაროს ვახილების ანგარიში.

179 იქვე.

180 Ю. И. Воронов, Археологическая карта Абхазии, Сухуми, 1966, таб. х.

181 იქვე, გვ. 17.

182 Г. Чаила, Древнейший посток в свете..., стр. 341.

172 Б. А. Кухтин, Урартский «колумбарий» ... стр. 127. Археологические рас-
копки 1947 г. в Цалкском районе, стр. 44.

174 ი. ქავთაძე, აღ. ქავთაძევილი, ქვემო ქართლის არქ. ექსპედიციის

შედეგები 1965-1966 წ. მატი № 2, 1967 წ. გვ. 296-298.

175 Ш. Ш. Делавришвили, диссертация, стр. 175.

176 იქვე, გვ. 176.

177 И. Г. Нариманов, Ф. Г. Махмудов, Энеолитические памятники на
Мугани, Известия Акад. наук Азербайджанской ССР, № 2, Баку, 1967, стр. 89-96.

	Fe	Ni	Cu	Pb	Ag	As	Zn	Su
Արժեքները հաշվարկված են ըստ հետևյալ բանա- ցույթի:	0,06	0,5 0,01	միջինը միջինը	0,7	0,2 0,05	1,9 13,3	— 0,5	38,7 40,7

211 სპექტრალური ანალიზი გაკეთებულია ყვით. ს. ჯანაშვილს სამ. საქ. სამ. მუზეუმის კომ. ლაბორატორიაში, ლაბორატორიის ხელმძღვანელთ: ბაჩტაძე, ანალიზი იქარმოა ნ. სარაჯიშვილი.

253 n.d. 83. 100.

214 კ. ელენტი, ფასაბ. ნაშრომი, გვ. 126.

214 ლ. ლლონტი, დამბ. ნაშრომები, გვ. 122.

216. 2 ഗുണമുള്ള, വാങ്ങുന്നതിന്, 80-122.

216 ს. აბესაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 122.
216 ს. აბესაძე, რ. შატერაძე, თ. დვალა, თ. ჭაფარიძე, სპილენძ-
ბრინჯაოს მეტალურგიის ისტორიისათვის საქართველოში, თბ., 1958, გვ. 125—127.

სიღებნის სახლთან წარმოეშენა დინამიური პროექტის ღირსი, რომელიც
სივრცესა და დროში ვითარდება; წარმოეშენება 3 ძირითადი ზონა:
1. განვითარების ზონა; 2. ცემენტაციის ზონა; 3. პირველადი მინერა-

მეწარმეების ზონა ეს არის უფრო ღრმა პირიზონტები, გრენტული წყლების ქვემოთ, ხოლო შემდეგ მოდის პირველი მინერალიზების ზონა და შემდეგ მსკვლევი მინერალიზაციისაგან²²¹. ტენარტიტი და ენარგიტი გამოიყოფა პირველი მინერალიზების ზონაში, ხოლო ი. სელიშანოვის აზრით, უნდა უარყოფთ აზრი სპილენძი-დარაშხანიან მადნების დამუშავების შესახებ, რომელიც ეფუძნება²²², ე. ი. პირველი მინერალიზების ზონაში და ძალზე იშვიათად გამოადის ზედაპირზე²²³. იშვიათად არის შემთხვევები, როდესაც გამოიპარვისა და გადარეცხვის პროცესში გამოიშვლება საბადოს უფრო ღრმა პირიზონტები. ამ შემთხვევაში ტენარტიტი და ენარგიტი იყენდება და იშლება მეორე მინერალიზაცია²²⁴. ამავე დროს ტენარტიტისა და ენარგიტის შემცველ სპილენძის მადანთა დნობის დროს დარაშხანიან As_2O_3 -ის სახით გამოყოფილ გაზებთან ერთად ქოლდება²²⁵.

217 Գ. Վեյլհելմ, Լայպցիգ, համալսարան, 23. 115—116.

218 Р. К. Такадзе, Т. И. Сакварелидзе. Бронзы древней Грузии. Тб., 1959, стр. 69.

²¹⁹ И. Р. Селимханов, Историко-химические и аналитические исследования древних предметов и медных сплавов, Баку, 1960, стр. 159.

220 И. Р. Селимханов (СССР), Ж. Р. Марешаль (Франция), О ранних этапах древней металлургии меди на территории Европы и Кавказа в свете новых понятий о результатах анализа, VII Международный конгресс доисториков и протоисториков, Доклады и сообщения археологов СССР, М., 1966, стр. 139.

221 0 3 3 3 33 140—141

222 И. Р. Селимханов, Р. Т. Торосян, К определению «эпохи» на территории Закарпатья по данным анализа металлических предметов, ИФЖ, № 1, Ереван, 1966, стр. 307.

223 ა. ზ. ბერბერტიძე, მინერალოგიის კურსი, თბ., 1957, გვ. 211—212.

224 0 3 3 7 83 212.

მოგებას²²², სავაიოდ დიდო ხსენ დასკვნაზე დასმის ვსწავლა სულყოფიერად მად-
ნების დამუშავება, რას²²³ მადის წიხსწარ გამოწვას მოათხოვს გავიგრდის
სრულ მაკრუბამდე²²⁴, სულყოფიერად მადის დამუშავებას ვართულებზე²²⁵ I
თასწლეულის დას. წინისათვის²²⁶, ... მეწებრივი ლითონის ნივთში და-
თასწლეულის დას. წინისათვის²²⁷, ... მადის ნივთში

225 Е. Н. Черных, О некоторых методах установления рудных источников для древнейшего металла, Изв. Акад. наук Арм. ССР, физика и земле, XVIII, № 3—4, 1965, стр. 117.

126 А. А. Несен, К вопросу о древнейшей металлургии меди на Кавказе, Изв. ГАНМК вып. 120, М.—Л., 1935, стр. 29.

227 უ. აბუხაძე, რ. ბახტაძე, თ. ჯეაძო, თ. ჭავჭავაძე, დანახ. ნაშრომი
33. 44, 87.

40 Е. Н. Черных, *Лекции, 62-й сессии*, 33, 129.

229 (1) 6323 6037, லக்ஷ். செங்கோட்டி, பூ. 100.

см. Е. И. Черных, *указ. соч.*, с. 136.

33 В. А. Павутик, О происхождении древней мышьяковистой меди, Известия Академии наук ССР, Металлургия и горное дело, № 1, 1964, стр. 151.

и В. А. Пазухин, *Горы, ботаника*, 21, 151.

[illegible][illegible]

მტვარ-არაქსის თვითშეფარდამ და ძალზე თავისებურმა ელტვრამ და
მინტენის დიდმა მკვლევარმა დიდი ინტერესი გამოიწვია და სადღისოდ მ
ტარტრესი და შეწყვეტულა, ამჟამად კიდევ უფრო გაივლიდა, ვინაიდან მ
საკითხი მჭიდროდ არის დაკავშირებული წინა მზისთან, ავადმისა და წი
მზის ურთიერთობასთან. მტვარ-არაქსის ელტვრის წარმომავლობის
და განხილვის საუბრების შესწავლა, ამ ელტვრის შემწველ ტომა ფირკ
თი ღიხობის დადგმა ბევრ სინამდღეს შეიტანს ამ უწველის და მტვარ-
ტარტრესი ეპოქის ისტორიაში.

ლუბი ქართლში ცნობილი ღაღუბი, სამშვილდე, კვეთი, თეთრი წყარო, ბა-
თაშენი, ოზნი, თამარისი, ბრლსუბანი, ყორახი, გომარეთი, კოდა, ორთა-
ლა, დიღომი და სხვ.

მემაღლე გავიფიქრე და შევჩვედი: „მეტყვარ-არაქვის“ კვლავ
 უნერჩევი კვლავ, მაგრამ გერეგობით მწვლდება მისი უმეღლე
 „მეტყვარ-არაქვის“ კვლავთან დეკავიტირება, მაგრამ ამ ორ კვლავ
 შორის გარეგნული კავშირი მაინც შეინიშნება, პრემ. ო. ჯეფარბისა

233 И. Р. Селимханов. К использованию первых металлов в древности территории Азербайджана и Дагестана. Доклады Академии наук Азербайджанской ССР. т. XX—№ 1, Баку, 1964, стр. 41.

¹²⁴ И. Р. Селиханов, Ж. Р. Марешаль, *Филос.* 1986, № 142.

A. S. XIV, 1960.

236 К. Х. Кушпарева, Т. Н. Чубинишвили, Историческое значение К...

10 Кавказа, в III тысячелетий до н. э. С. А. № 3, 1963 г. 85, 218.

125, М.—Л., 1965.

²²⁸ И. Р. Селимханов, Р. М. Торосян, *Геофиз. Сб.*, 23, 304—308.

230 ო. ქაფარისძე, ალ. ქავთახიშვილი, უკვე აღსანიშნავია მისი

საქართველოს ტერიტორიაზე, აბ., 1971, გვ. 37 და შემდგ.

5. გ. შიშველიძე

31907
5682

100

მასალები სწორედ ამ გვერდთან პოულობს. გვერდზე ახლო კავშირს, როგორც თიხის ნაწარმის ფორმით, ეკით და შემუშავებით, ასევე სამართა მოყვანილობით და ფაქტადლის წესით, შესაძლებელი ჩანს სამშვილდის ამ გვერდის ძველების დათარიღება IV ათასწლეულის დასასრულით. რაც შეეხება სამშვილდის ხაზისნაზარის I ფენას, მის დათარიღებაში გვეხმარება ისეთი სტრატეგიკურიებული ფენის, როგორც არის ზოხანანთ ფორის E ფენა, რომელიც C ფენისა, E ფენა დათარიღებულია IV ათასწლეულია ჭეცხელების თარიღი მისაღები გვერდებზე სამშვილდის I ფენისათვის.

2000 წ. ქ. ჭავჭავაძის ქ. 107, გრიგოლშვილის ტაძარში.

მ. ჯ. ბერიძე

[illegible]

620466 No n

52. ბადია (საველე № 62, XV, სერ. 8). შავი ფერის, ვარდისფერსაბრუნელი, აქვს დი-
ამეტრული და მინდვრული ორნაგო რელიეფური დაბალი ხაზები ბრტყელობი-
ანი, საველისა — 12 სმ, პირის დ — 24,5 სმ, შეუღის — 25,5 სმ, ძირის — 8 სმ.
53. ბადია (საველე № 53, ტაბ. XV, სერ. 9). ღია ვარდისფერი, წყალქვეშაზე გვსოვა ორ-
მხრივ წიწვოვანი საფარავს კვლი. ცალკურა, შერეუ შხარს აქვს მრავალფეროვანი
შვერილი. ი — 9,5 სმ, პირის დ — 17 სმ, შეუღისა — 18 სმ, ძირის — 5,5 სმ.
54. ტოლია (საველე № 54, ტაბ. XVI, სერ. 7). ახალგაზრდა გამომწვარი, მოყვარდისფერი, წყ-
ალქვეშაზე, მრავალფეროვანი, ცალკურა, უფრო აქვს ნაკვეთიფერული ფერები, ი —
11 სმ, პირის დ — 9 სმ, შეუღისა — 11 სმ, ძირის — 4 სმ.
55. ტოლია (საველე № 55, ტაბ. XVI, სერ. 9). ახალგაზრდა გამომწვარი, მოყვარდისფერი, წყ-
ალქვეშაზე, ცალკურა. უფრო მრავალფეროვანი აქვს. ი — 9 სმ, პირის დ — 10 სმ, შეუ-
ღისა — 11 სმ, ძირის — 4 სმ.
56. ბადია (საველე № 56, ტაბ. XVI, სერ. 8). მოყვარდისფერი-მონაცრისფერი. ცალ შხარს აქვს
შვერილი ბრტყელობიანი, ი — 10 სმ, პირის დ — 23 სმ, შეუღისა — 25 სმ, ძი-
რის — 8,5 სმ.
57. ტოლია (საველე № 57, ტაბ. XVI, სერ. 5). ნაცრისფერი, ცალკურა, ი — 10,5 სმ, პირის
დ — 11 სმ, შეუღისა — 12,5 სმ, ძირის — 3,2 სმ, იგივე № 56 ბადიაში.
58. შავი და მონაცრისფერი თხის კერძოვანი პირ-გვერდის ნატეხები (საველე № 58) აღმოჩნდა
სამარხის პირზე, შიშვში აწყდულ.
59. თხის კერძოვანი შეუღისა და ძირის ნატეხები (საველე № 59). შავი ფერისა.
60. ბადიის პირ-გვერდის ნატეხები (საველე № 60). ნაცრისფერი, წყალქვეშაზე, ღია ფერის
სარტყელი, გვერდზე შემოარჩენილია ერთი შევრილი და ერთი რელიეფური, პო-
რბოზიტალური ნახი.
61. ბადია (საველე № 61). ძილზე ნაღვლიანი, შავი ფერისა, ღია ფერის სარტყელი. შემოჩნ-
და შევრილი, ი — 9 სმ, პირისა და შეუღის დიამეტრი არ ახიამება, ძირის დ —
8 სმ.
62. ტოლიის პირ-გვერდის ნატეხები (საველე № 62). მოყვარდისფერი, წყალქვეშაზე.
63. ტოლიის პირ-გვერდის ნატეხები (საველე № 63). ნაცრისფერი, შევრილი აქვს მრავალ-
ფეროვანი ცალკური უფრო.
64. კეისრისაბრუნელი, დაზიანებული. ი — 3,9 სმ, დ — 23 სმ, (საველე № 64, ტაბ. XI,
სერ. 14—64).
65. ბადია (საველე № 65, ტაბ. XV, სერ. 1, 2). აგერისფერი, ორნაგო გვსოვა წიწვოვანი სა-
ღვრის კვლი. აქვს ორნაგო რელიეფური შევრილები, ორი — პორბოზიტალური,
ორი — ვარტყალური, ცალ გვერდზე აქვს მრავალფეროვანი (მეღა) რელიეფური გა-
მოსახლება. ბრტყელობიანი. ი — 13 სმ, პირის დ — 22,5 სმ, შეუღისა — 25 სმ,
ძირისა — 7 სმ.
66. ტოლია (საველე № 66, ტაბ. XVI, სერ. 1, 2, 3). მონაცრისფერი, მრავალფეროვანი, ცალ-
კურა. ზემოთ ახილული უფრო გავლენის პირზე, შერეუ შხარს აქვს 2 მრავალფეროვანი
შვერილი, ტოლიის ძირი, „სარტყელი“. ძირში აქვს ხაზული ოპსიდინის ნატეხი.
გვერდზე აქვს რელიეფური ორნაგო დაბალი ხაზები. ი — 9,5 სმ, პირის დ —
9,5 სმ, შეუღის — 10,6 სმ, ძირის — 5 სმ, ოპსიდინის „სარტყელი“ — 1,5 სმ.
67. ტოლია (საველე № 67, ტაბ. XVI, სერ. 10). მონაცრისფერი, ლაქვანი, ცალკურა, შე-
კვლა რელიეფური დაბალი ხაზებითა და კომები. ბრტყელობიანი. ი — 10 სმ,
პირის დ — 9 სმ, შეუღისა — 13,5 სმ, ძირის — 3 სმ.
68. ბადია (საველე № 68, ტაბ. XV, სერ. 5, 6, 7). შავი ფერის, ვარდისფერი სარტყელი. შიგ-
ნედავს მონაცრისფერი, ხოლო გარედან პირის ვარშემო ზოლად შემოარჩენილი აქვს წიწვო-
ვანი საღვრის კვლი. ცალკურა. უფრო პირზე დაბლის აქვს რელიეფური 2 ორ-
მხრივ ნაკვეთიშხარისებური ორნაგო, რომელთა შუა პოთავსებლია წერის რე-
ლიეფური გამოსახლება. ბადიის შიგნით, ძირის შუა ნაწილში ჩასმული აქვს ოპ-
სიდინის ნატეხი, ახალგაზრდა. ი — 12,5 სმ, პირის დ — 28,9 სმ, შეუღისა —
30,9 სმ, ძირის — 10 სმ.
69. ბადია (საველე № 69, ტაბ. XV, სერ. 3, 4). ახალგაზრდა გამომწვარი, მოყვარდისფერი,

შეკლებიანი, აქვს დაბალი ცილინდრული ელ. შეკრული დამკრატლად გან-
ლაშქრული შეკრული, კაბეზი — 28,3 სმ, ძირის — 6 სმ.
პირის დ — 23,5 სმ, შეკრული — 28,3 სმ, სურ. 4, 5). აგრისფერი, ოსმონი კარგად ეტყობა წი-
70. კოპოზი (საველე № 70, ტაბ. XVI, სურ. 4, 5). აგრისფერი, ოსმონი კარგად ეტყობა წი-
ბული სიღრმის კარგად, ტყეზი ხაზებით. ზ — 9,5 სმ, პირის დ — 8,5 სმ,
შეკრული — 11,5 სმ, ძირის — 3,7 სმ, ილი № 69 ბაღიანი.

სამარხი № 7

71. ქაბი (საველე № 71, ტაბ. XVI, სურ. 6). მოყვითლო, შეკლებიანი, ცილინდრული, ბრტყელი. ზ — 7 სმ, პირის დ — 14,6 სმ, ძირის — 6 სმ.
72. ტოლსა (საველე № 74, ტაბ. XVI, სურ. 7). არათანაბრად გამოშვებული, მონაკრისფერი, მოშავო-მოყვითლო, ცილინდრული, ბრტყელი. ზ — 11 სმ, პირის დ — 9 სმ, შეკრული — 11,5 სმ, ძირის — 4 სმ.
73. ბაღი (საველე № 75, ტაბ. XVII, სურ. 4). მოყვითლო, შეკლებიანი, ცილინდრული, ეტყობა წილი, სიღრმის კარგად, ტყეზი ხაზებით. ზ — 11 სმ, პირის დ — 13 სმ, შეკრული — 20 სმ, ძირის — 7 სმ.
74. ტოლსა (საველე № 76, ტაბ. XVII, სურ. 5). აგრისფერი, შეკლებიანი, ცილინდრული, ბრტყელი. ზ — 9 სმ, პირის დ — 9,5 სმ, შეკრული — 11 სმ, ძირის — 5 სმ, ილი № 75 ბაღიანი.

სამარხი № 8

75. ტოლსა პირ-გვერდის ნატეხები მოყვითლო, შეკლებიანი, (საველე № 77).

სამარხი № 9

76. თენგელა (საველე № 78, ტაბ. XIX, სურ. 3). არათანაბრად გამოშვებული, მოყვითლო, მონაკრისფერი, ღია ფერის ლექვანი, ცილინდრული, ბრტყელი. ზ — 18 სმ, პირის დ — 8,5 სმ, შეკრული — 14 სმ, ძირის — 14 სმ.
77. ბაღი (საველე № 79, ტაბ. XIX, სურ. 1). აგრისფერი, ეტყობა წილი, სიღრმის კარგად, ტყეზი ხაზებით. ზ — 20 სმ, პირის დ — 20 სმ, შეკრული — 22,5 სმ, ძირის — 9 სმ.
78. თენგელა (საველე № 80, ტაბ. XIX, სურ. 4). მორღო-მოყვითლო, შეკლებიანი, ცილინდრული, ბრტყელი. ზ — 16,5 სმ, პირის დ — 7,5 სმ, შეკრული — 13 სმ, ძირის — 5 სმ.
79. ბაღი (საველე № 80a, ტაბ. XIX, სურ. 2). ღია მოყვითლო, შეკლებიანი, ცილინდრული, ეტყობა წილი, სიღრმის კარგად, ტყეზი ხაზებით. ზ — 12 სმ, პირის დ — 18,5 სმ, შეკრული — 20 სმ, ძირის — 6,3 სმ.
80. თენგელა (საველე № 81, ტაბ. XIX, სურ. 5). რუხი ფერის, ცილინდრული, ბრტყელი. ზ — 14 სმ, პირის დ — 8 სმ, შეკრული — 12 სმ, ძირის — 3 სმ.
81. ბაღის პირ-გვერდის და ძირის ნატეხები (საველე № 82). მონაკრისფერი, შეკლებიანი, ეტყობა წილი, სიღრმის კარგად, ტყეზი ხაზებით. ზ — 9 სმ, პირის დ — 9 სმ.
82. თიხის ჭურჭლის ნატეხები, მონაკრისფერი, ფერისა (საველე № 83).
83. თიხის ჭურჭლის ნატეხები, შავი ფერის (საველე № 84).
84. მძივები ძელოსი, მრგვალი-წივიანი და გვერდებზე ბრტყელბუდე — 2 ცალი (საველე № 85, ტაბ. XL, სურ. 13).

სამარხი № 10

85. თენგელა (საველე № 86, ტაბ. XIX, სურ. 11). არათანაბრად გამოშვებული, მოშავო-მოყვითლო, ცილინდრული, ეტყობა წილი, სიღრმის კარგად, ტყეზი ხაზებით. ზ — 20 სმ, პირის დ — 9 სმ, შეკრული — 17 სმ, ძირის — 5,5 სმ.
86. თენგელა (საველე № 87, ტაბ. XX, სურ. 5). არათანაბრად გამოშვებული, მოყვითლო,

- შეკლებიანი, ცილინდრული, ბრტყელი. ზ — 17 სმ, პირის დ — 8,5 სმ, შეკრული — 15 სმ, ძირის — 4,7 სმ.
87. ბაღი (საველე № 88, ტაბ. XX, სურ. 12). არათანაბრად გამოშვებული, მონაკრისფერი, შეკლებიანი, ცილინდრული, ეტყობა წილი, სიღრმის კარგად, ტყეზი ხაზებით. ზ — 11,5 სმ, პირის დ — 22 სმ, შეკრული — 25 სმ, ძირის — 8 სმ.
88. თენგელა (საველე № 89, ტაბ. XX, სურ. 8). არათანაბრად გამოშვებული, მონაკრისფერი, შეკლებიანი, ცილინდრული, ბრტყელი. ზ — 16 სმ, პირის დ — 8,4 სმ, შეკრული — 14,5 სმ, ძირის — 4,7 სმ.
89. ტოლსა (საველე № 90, ტაბ. XX, სურ. 7). არათანაბრად გამოშვებული, მოყვითლო-მონაკრისფერი, ცილინდრული, ბრტყელი. ზ — 8 სმ, პირის დ — 9 სმ, შეკრული — 10,5 სმ, ძირის — 4 სმ, ილი № 92 ბაღიანი.
90. ბაღი (საველე № 91, ტაბ. XIX, სურ. 10). აგრისფერი, შეკრული, ეტყობა წილი, სიღრმის კარგად, ტყეზი ხაზებით. ზ — 11,5 სმ, პირის დ — 22 სმ, შეკრული — 25 სმ, ძირის — 8 სმ.
91. ბაღის ნატეხები (საველე № 92). მონაკრისფერი, ეტყობა წილი, სიღრმის კარგად, ტყეზი ხაზებით. ზ — 8 სმ, პირის დ — 9 სმ, შეკრული — 10,5 სმ, ძირის — 4 სმ, ილი № 92 ბაღიანი.
92. ბაღი (საველე № 93, ტაბ. XIX, სურ. 9). არათანაბრად გამოშვებული, მონაკრისფერი, შეკლებიანი, ცილინდრული, ეტყობა წილი, სიღრმის კარგად, ტყეზი ხაზებით. ზ — 14,5 სმ, პირის დ — 25 სმ, შეკრული — 27 სმ, ძირის — 9 სმ.
93. ტოლსა (საველე № 94, ტაბ. XIX, სურ. 6). მონაკრისფერი, ღია ფერის ლექვანი, ცილინდრული, ბრტყელი. ზ — 11 სმ, პირის დ — 11 სმ, შეკრული — 13,5 სმ, ძირის — 3,5 სმ.
94. ბაღის ნატეხები (საველე № 95). შავი ფერის, ეტყობა წილი, სიღრმის კარგად, ტყეზი ხაზებით. ზ — 8 სმ, პირის დ — 9 სმ, შეკრული — 10,5 სმ, ძირის — 4 სმ, ილი № 92 ბაღიანი.
95. კოპოზის პირ-გვერდის ნატეხები (საველე № 96). აგრისფერი, ეტყობა წილი, სიღრმის კარგად, ტყეზი ხაზებით. ზ — 11 სმ, პირის დ — 11 სმ, შეკრული — 13,5 სმ, ძირის — 3,5 სმ.
96. ბაღის ნატეხები (საველე № 97). მოყვითლო-მონაკრისფერი, გვერდის ნატეხებს შეკრული. ზ — 2 სმ, პირის დ — 2 სმ.
97. თიხის ჭურჭლის ნატეხები, რუხი ფერის (საველე № 98).
98. მძივები (საველე № 99, ტაბ. XL, სურ. 13-1). პატარა, თეთრი ფერის, ცილინდრული, მოყვითლო.
99. ძირისპირი (საველე № 100, ტაბ. XL, სურ. 5). კაბეზი, ეტყობა წილი, სიღრმის კარგად, ტყეზი ხაზებით. ზ — 2 სმ, პირის დ — 2 სმ.

სამარხი № 11

100. ქაბი (საველე № 101, ტაბ. XXI, სურ. 3). ღია აგრისფერი, შეკლებიანი, ცილინდრული, ეტყობა წილი, სიღრმის კარგად, ტყეზი ხაზებით. ზ — 8 სმ, პირის დ — 19,5 სმ, ძირის — 17,5 სმ.
101. თიხის ჭურჭლის ნატეხები (საველე № 102). კარგად ეტყობა წილი, სიღრმის კარგად, ტყეზი ხაზებით. ზ — 9 სმ, პირის დ — 9 სმ.
102. თიხის ჭურჭლის ნატეხები (საველე № 103). მონაკრისფერი, შეკლებიანი,

სამარხი № 12

103. ბაღი (საველე № 104). შავი ფერის, რუხი ფერის, აქვს ერთი კობი, ნაქვლი.
104. ქაბი (საველე № 105, ტაბ. XXI, სურ. 7). არათანაბრად გამოშვებული, მონაკრისფერი, შეკლებიანი, ბრტყელი. ზ — 7 სმ, პირის დ — 15 სმ, ძირის — 13,5 სმ.

სამარხი № 13

105. თიხის ჭურჭლის ნატეხები (საველე № 106). შავი ფერის, ღია ფერის სარტყლიანი.

ტაბულაციის აღწერა

- ტაბ. I. სამშვილდის წსოფლარი (საერთო ზედი სამართლებრივად)
 ტაბ. II I. სიტუაციის რუკა.
 2. სამართლის გეგმა.
 ტაბ. III. I. სამშვილდის წსოფლარი — II ფენის ნაგებობათა გეგმა.
 2. კრილი.
 ტაბ. IV. I. სამშვილდის წსოფლარის გათხრილი ფარგლების ზედი აღმოსავლეთიდან.
 2. თხის იატაკისა და კედლის შედგენილობის ფრაგმენტები.
 3. ფენაში მოპოვებული თხის ტერაქები.
 4. ორმო № 2.
 ტაბ. V. I. წსოფლარის ტერიტორიაზე გათხრილი დანერგული სამარხი.
 2. სათესი № 1.
 3-4. II ფენაში მოპოვებული თხის ტერაქები.
 ტაბ. VI. I. ზედი ფენა. 2-3 ორმო № 1.
 4. 5. 6. 7. II ფენაში მოპოვებული თხის ტერაქები.
 8. ორმის რუკა.
 ტაბ. VII. I. ფენაში მოპოვებული თხის ტერაქები.
 ტაბ. VIII. I. ხელსაფქვის ქვები II ფენა. 2 ქვის მასალა — I ფენა.
 3. 4. 5. — თხის ტერაქები — I ფენა.
 ტაბ. IX. სამარხი № 1.
 ტაბ. X. სამარხი № 2.
 ტაბ. XI. სამარხი № 3.
 ტაბ. XII. სამარხი № 5.
 ტაბ. XIII. შეხვედრის სამარხის თხის ტერაქები.
 ტაბ. XIV. სამარხი № 6.
 ტაბ. XV. შეხვედრის სამარხის თხის ტერაქები.
 ტაბ. XVI. შეხვედრის სამარხის თხის ტერაქები.
 ტაბ. XVII. სამარხი № 7.
 ტაბ. XVIII. 1-3 სამარხი № 8. 4-6 სამარხი № 9.
 ტაბ. XIX. 1-5 შეხვედრის სამარხში მოპოვებული თხის ტერაქები.
 6-9 სამარხი № 10.
 ტაბ. XX. 1-4, მეათე სამარხის შესასვლელი. 5-12 მეათე სამარხში მოპოვებული თხის ტერაქები.
 ტაბ. XXI. 1-4 სამარხი № 11. 5-7 სამარხი № 12.
 ტაბ. XXII. 1-2 სამარხი № 13. 4-9 სამარხი № 14.
 ტაბ. XXIII. სამარხი № 15.
 ტაბ. XXIV. სამარხი № 16.
 ტაბ. XXV. სამარხი № 17.
 ტაბ. XXVI. სამარხი № 18.
 ტაბ. XXVII. სამარხი № 19.
 ტაბ. XXVIII. სამარხი № 20.
 ტაბ. XXIX. 1-5 — სამარხი № 22. 6-10 — სამარხი № 23.
 ტაბ. XXX. 1-6 ოცდამეცამდე სამარხის თხის ტერაქები. 7-9. სამარხი № 24.
 ტაბ. XXXI. 1-4 სამარხი № 25. 5-7 სამარხი № 26.

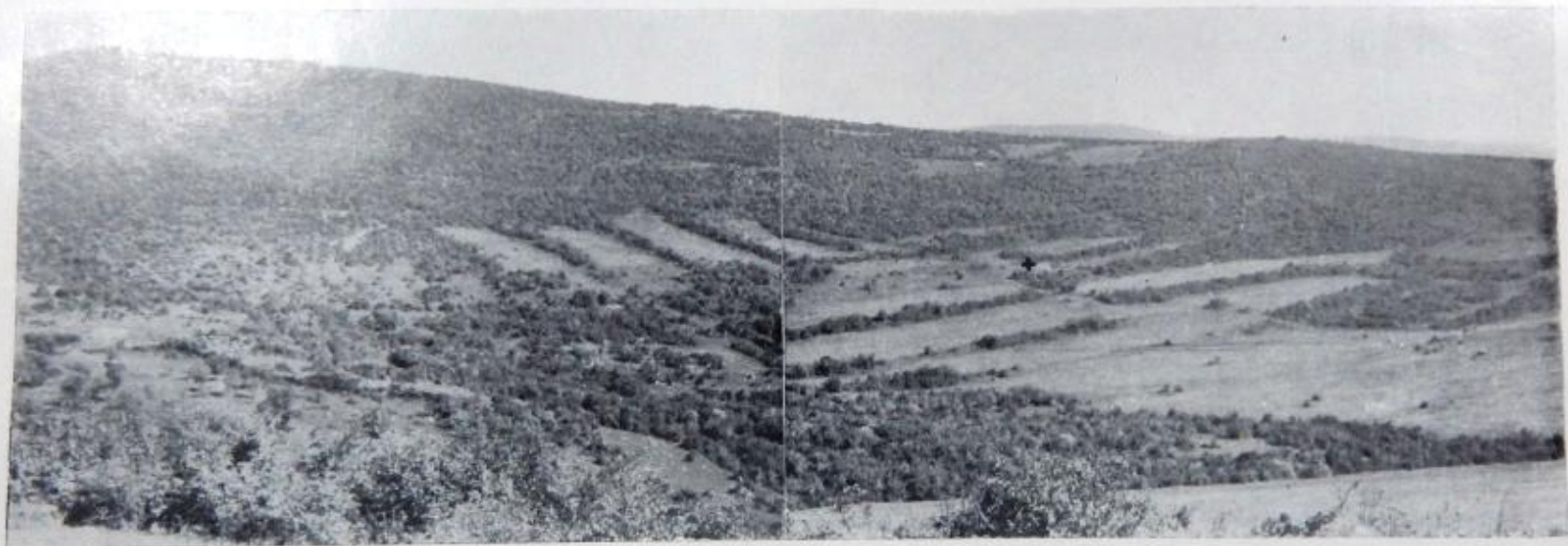
- ტაბ. XXXII. 1-2 სამარხი № 27. 3-6 სამარხი № 28.
 ტაბ. XXXIII. 1-4 ოცდამეცამდე სამარხში მოპოვებული თხის ტერაქები.
 ტაბ. XXXIV. სამარხი № 31.
 ტაბ. XXXV. სამარხი № 32.
 ტაბ. XXXVI. სამარხი № 33.
 ტაბ. XXXVII. 1-5 სამარხი № 34. 6-7 სამარხი № 35.
 ტაბ. XXXVIII. 1-5 სამარხი № 36. 6-7 სამარხი № 37.
 ტაბ. XXXIX. სამარხი № 38.
 ტაბ. X. I. ჩვეულის ისტორიის პირი (საველე № 219); 2 ქვის ისტორიის პირი (ს. № 205). 3. ოსიდი-
 მის ისტორიის პირი (ს. № 141); 4. ოსიდიანის ისტორიის პირი (ს. № 144). 5. ქვის
 ისტორიის პირი (ს. № 99). 6. ოსიდიანის ისტორიის პირი (საშუალოდ 11 ფენა). 7. ოსიდი-
 მის ისტორიის პირი (ს. № 204). 8. ოსიდიანის ისტორიის პირი (ს. № 200). 9. ბრინჯაოს საცემი
 10-11 — ბრინჯაოს ხეები. 12. ქვის ევრისტები. 13. პირები (1-3 — პირები. 4 — ქვები.
 ს. 5 — ქვის). 14. სამარხებში მოპოვებული ქვების ევრისტები.
 ტაბ. XI. I. ნაღები. 1. ს. № 80. 2. ს. № 17. 3. ს. № 124. 4. ს. № 13. 5. ს. № 23.
 6. ს. № 149. 7. ს. № 147. 8. ს. № 116. 9. ს. № 90. 10. ს. № 124. 11. ს. № 173.
 12. ს. № 88. 13. ს. № 125. 14. ს. № 192. 15. ს. № 197. 16. ს. № 187. 17. ს.
 № 198.
 2. თევზები. 1. ს. № 37. 2. ს. № 111. 3. ს. № 114. 4. ს. № 13. 5. ს. № 11.
 6. ს. № 80. 7. ს. № 6. 8. ს. № 89. 9. ს. № 87. 10. ს. № 78. 11. ს. № 121.
 12. ს. № 39. 13. ს. № 86. 14. ს. № 39. 15. ს. № 218.
 3. კიტები. 1. ს. № 19. 2. ს. № 119. 3. ს. № 191. 6. ს. № 7. 7. ს. № 115.
 4. სასმეები. 1. ს. № 194. 2. ს. № 90. 3. ს. № 74. 4. ს. № 183. 5. ს. № 38.
 6. ს. № 171. 7. ს. № 94. 8. ს. № 130. 9. ს. № 70. 10. ს. № 116.
 5. ქაშები. 1. ს. № 195. 2. ს. № 197. 3. ს. № 18. 4. ს. № 101. 5. ს. № 214.
 6. ს. № 105. 7. ს. № 167. 8. ს. № 125. 9. ს. № 156.
 ტაბ. XII. გომარეთში — „დამშრალი ტბების ხეობა“ და „პამუნაში წყაროზე“ მოპოვებული
 თხის ტერაქები.

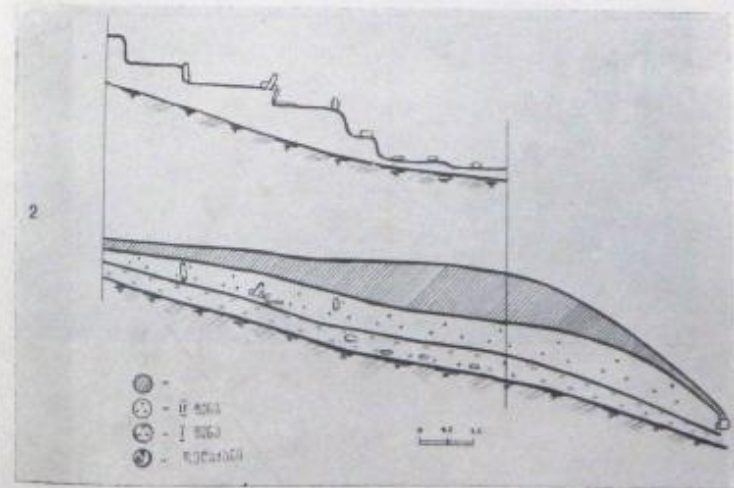
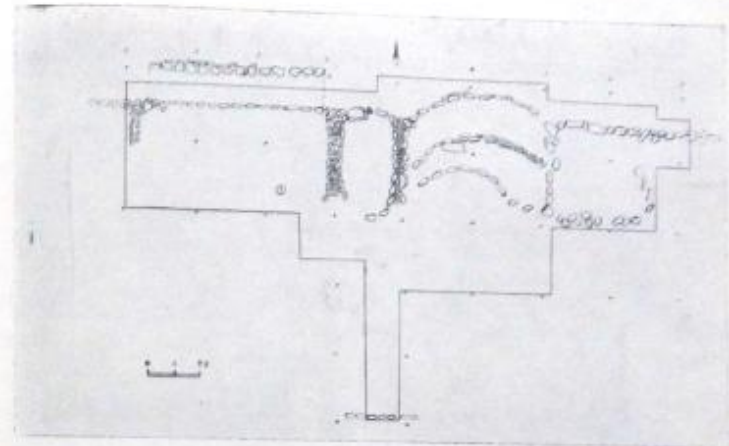
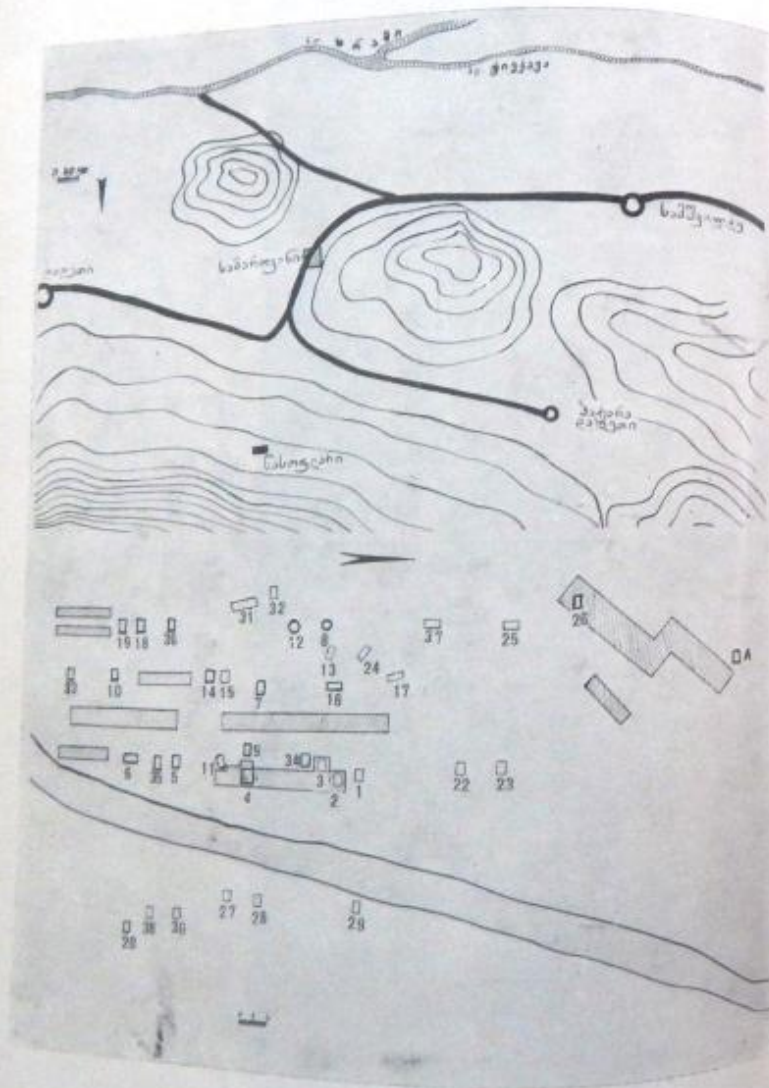
შენიშვნები

სამეცნიერო სესია — ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის არქეოლოგიის სექტორის I—XIX სამეცნიერო სესია, მომდევნო საველე არქეოლოგიური კვლევების შედეგებისადმი.

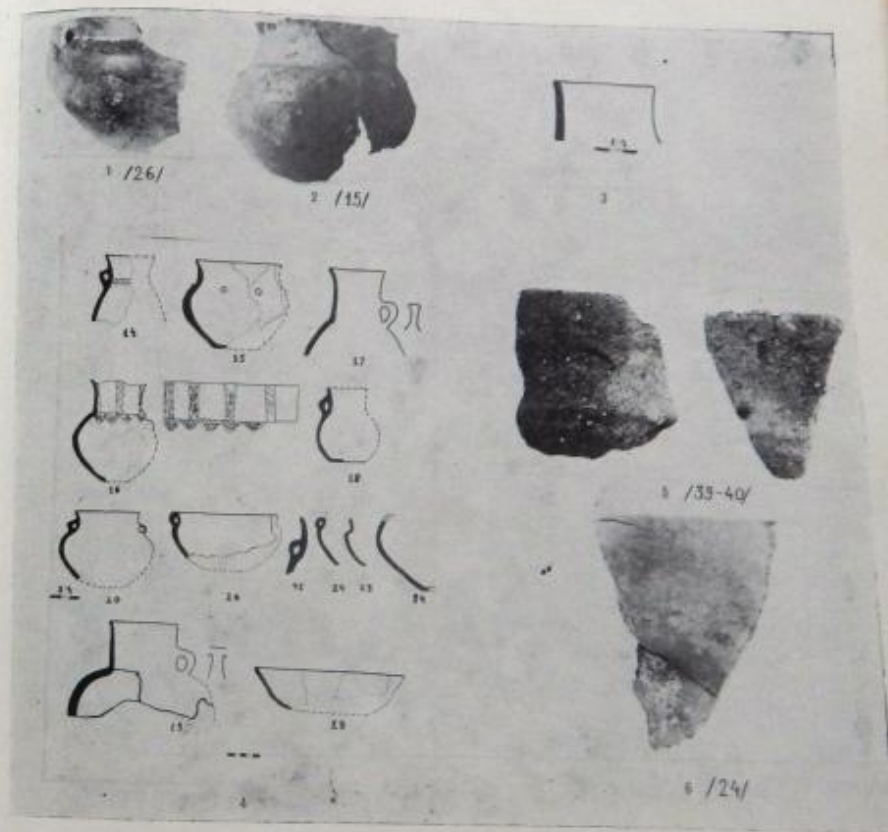
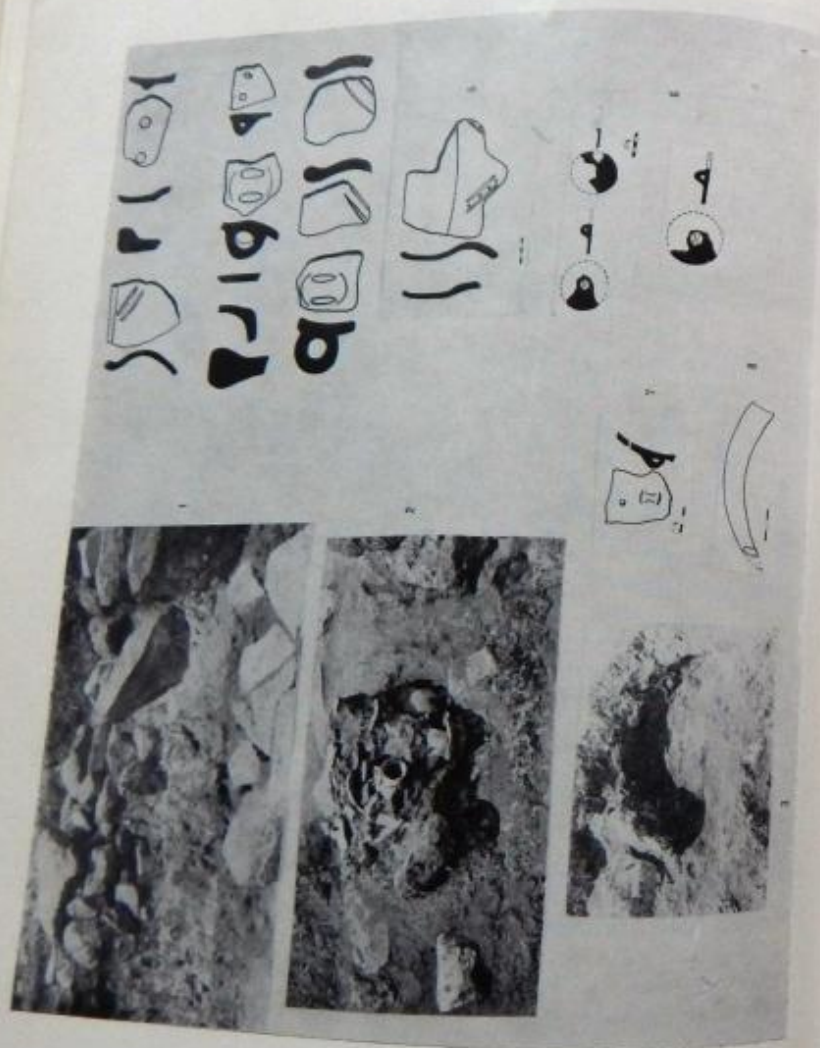
- АН АзССР — Академия наук Азербайджанской ССР.
- ВДИ — Вестник древней истории.
- ВГМГ — Вестник Государственного музея Грузии.
- Изв. ГАНМК — Известия Государственной Академии истории материальной культуры.
- ИКОМО — Известия Кавказского отдела Московского археологического общества.
- ИФЖ — Историко-филологический журнал АН Армянской ССР.
- КСИИМК (КСИА) — Краткие сообщения Института истории материальной культуры (Института археологии).
- МАД — Материалы по археологии Дагестана.
- МИА СССР — Материалы и исследования по археологии СССР.
- ОАК — Отчет Императорской археологической комиссии.
- СА — Советская археология.
- ТИГ — Труды Института географии им. Вахушти.
- ТКАЭ — Труды Кахетской археологической экспедиции.
- ТЮТАКЭ — Труды Южно-Туркменской археологической комплексной экспедиции.

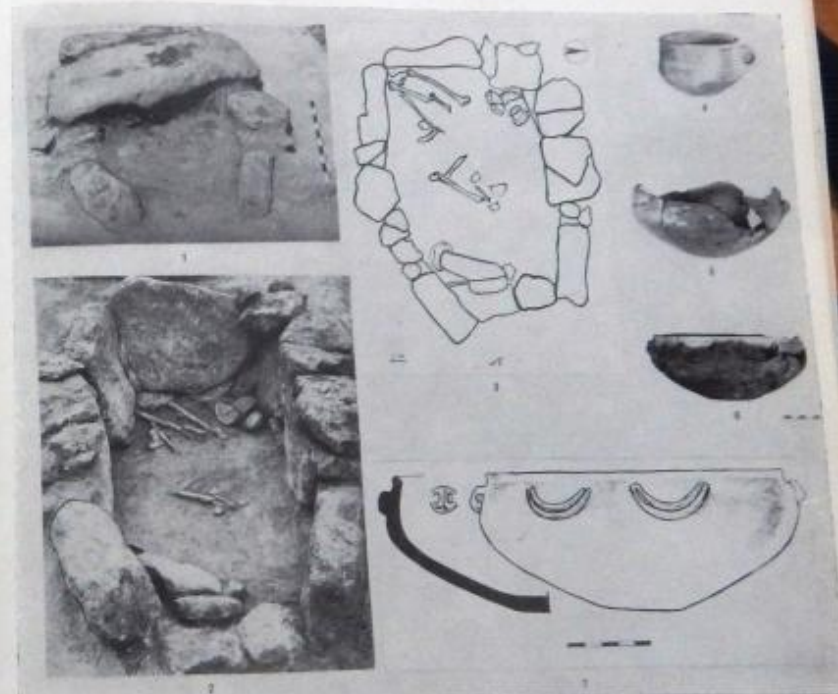
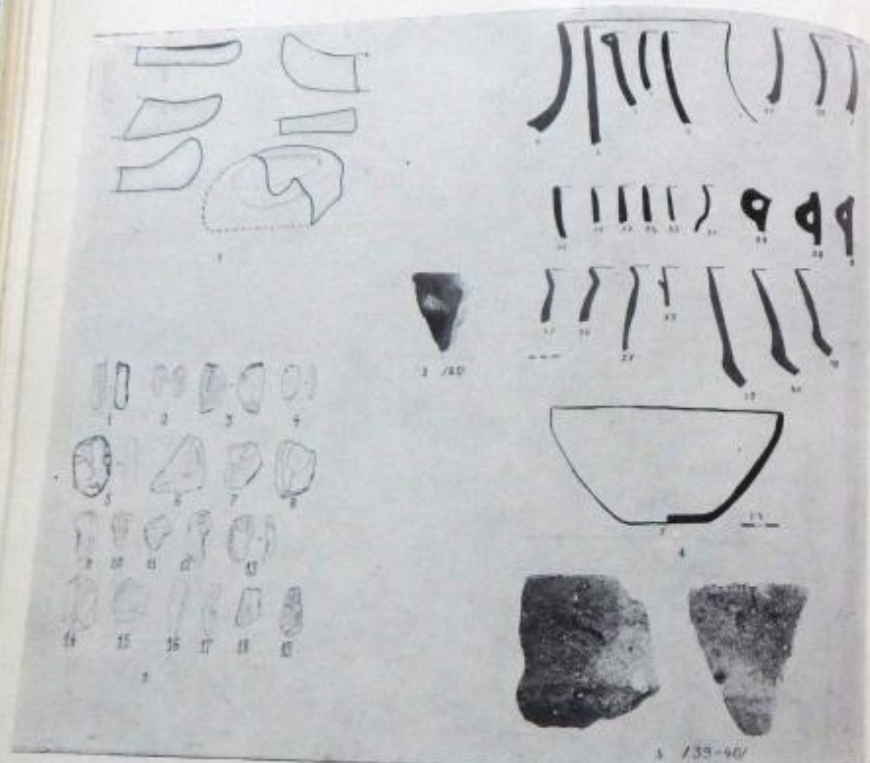
ტაბულები
ТАБЛИЦЫ

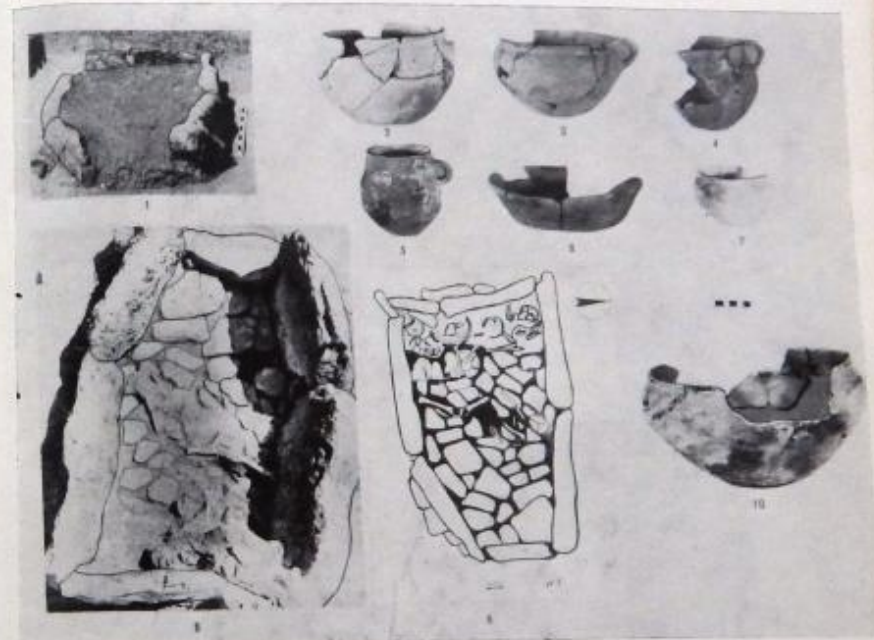
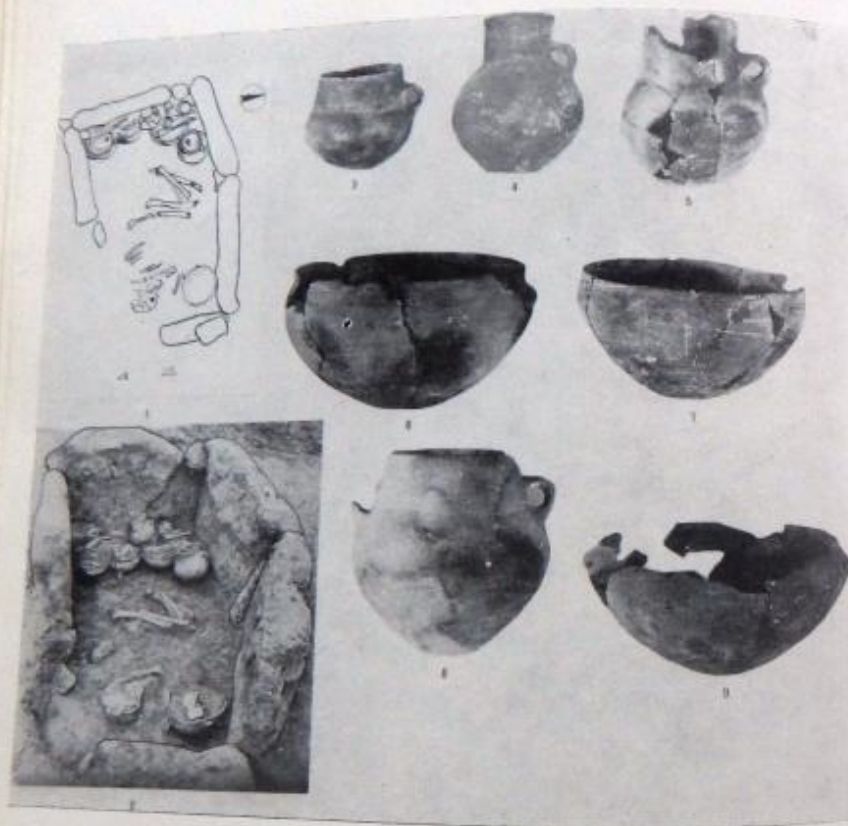

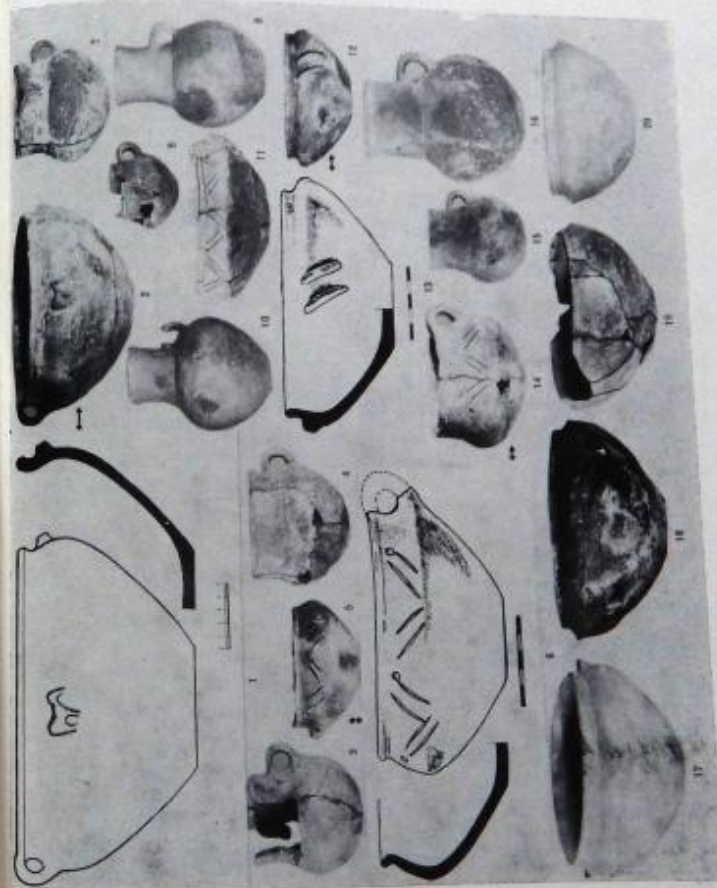

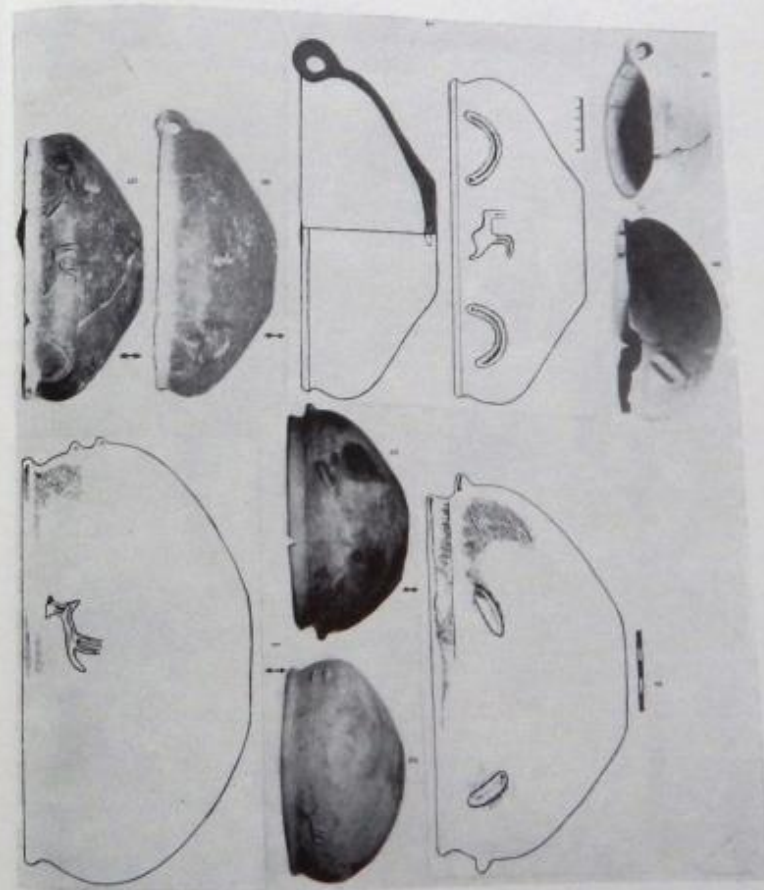
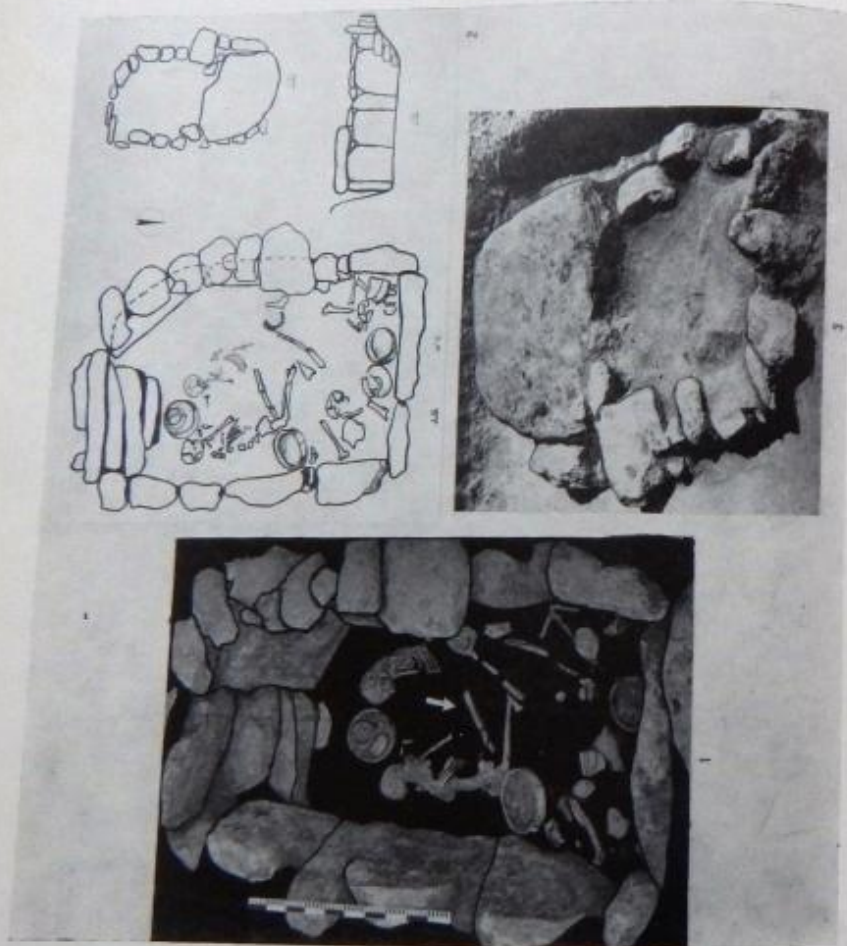

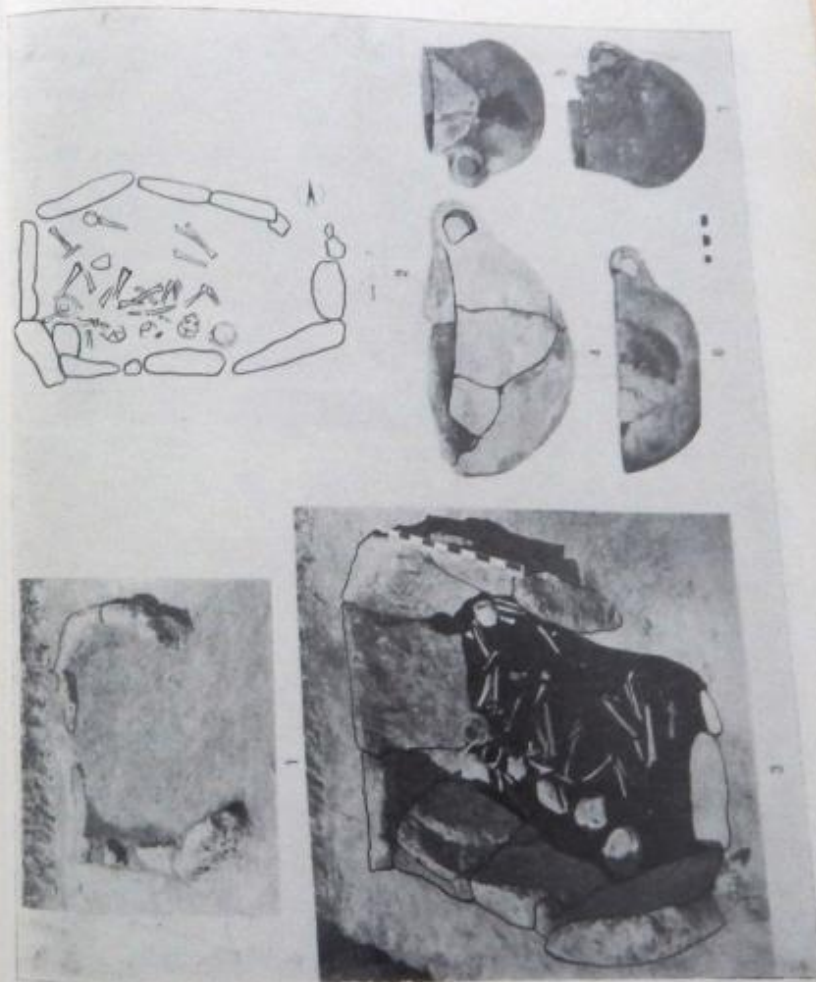
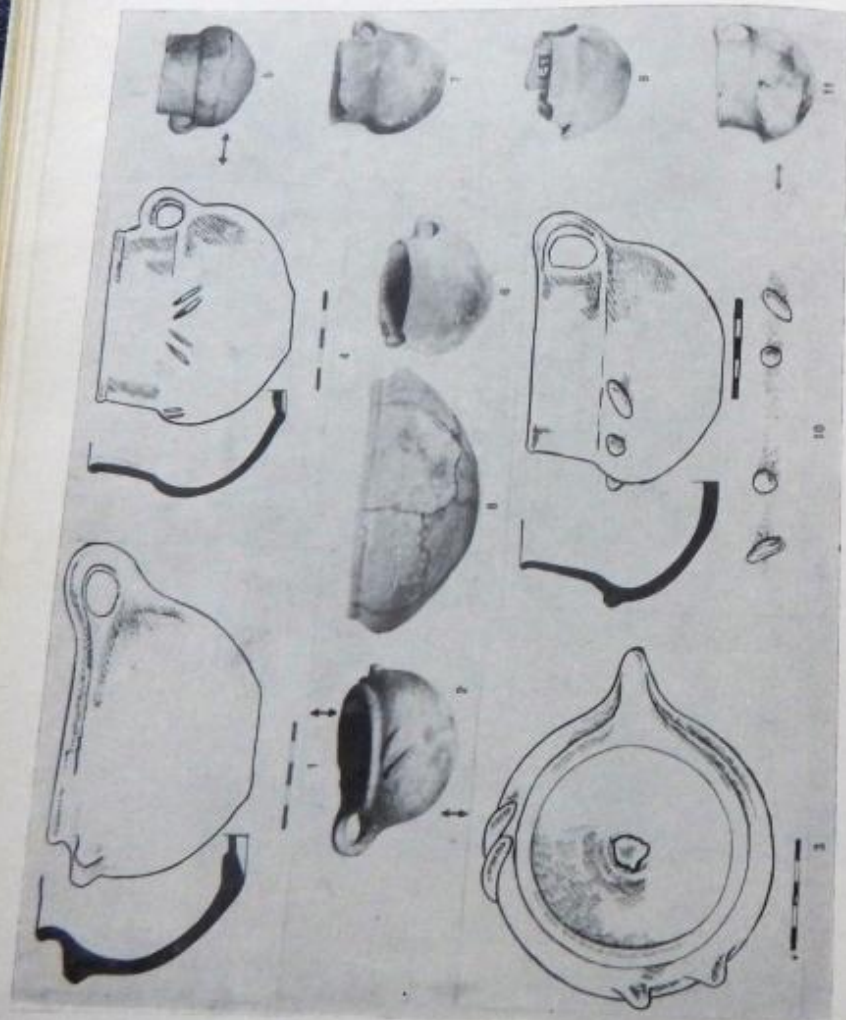

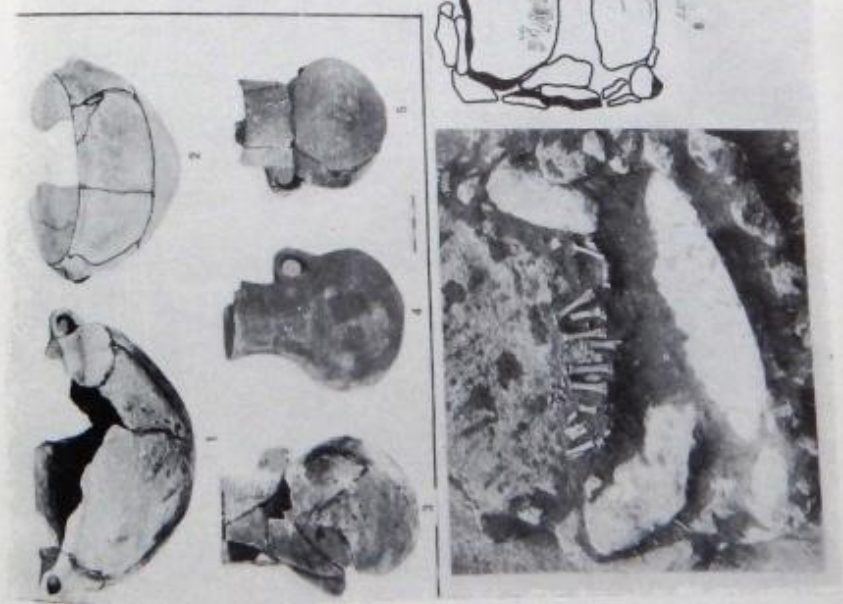
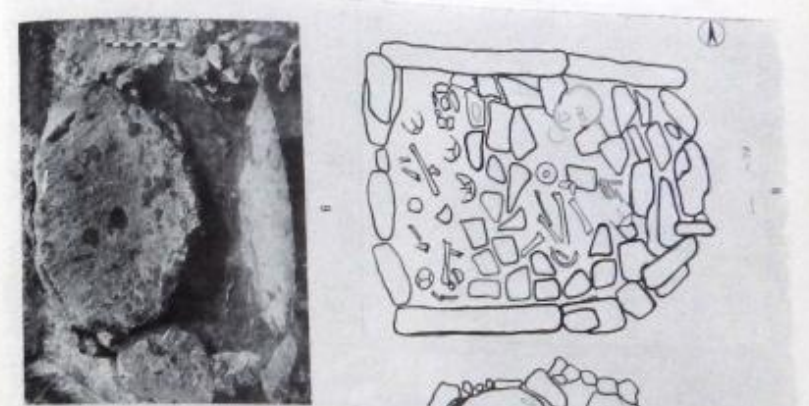
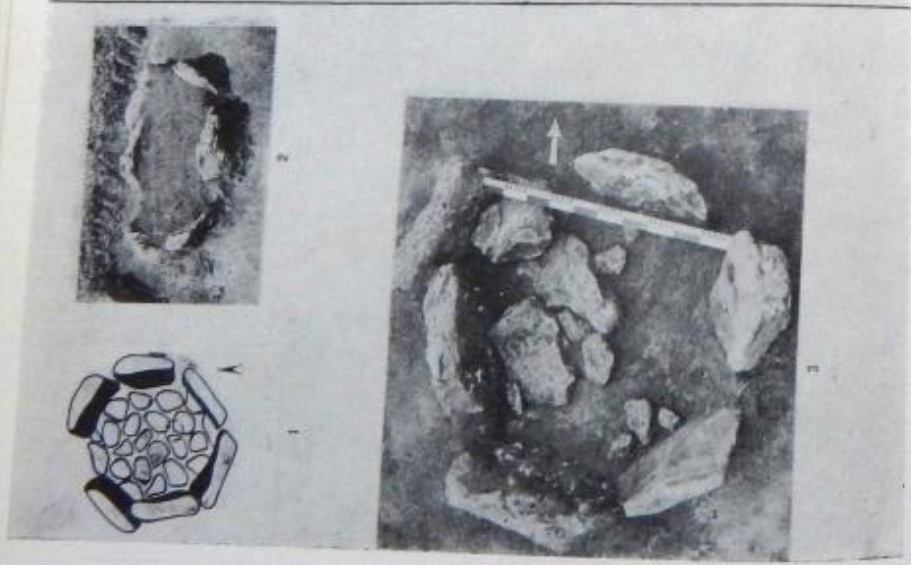
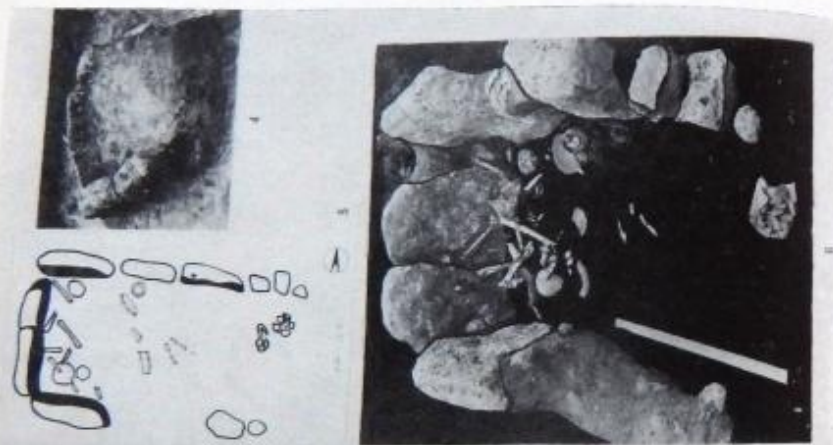

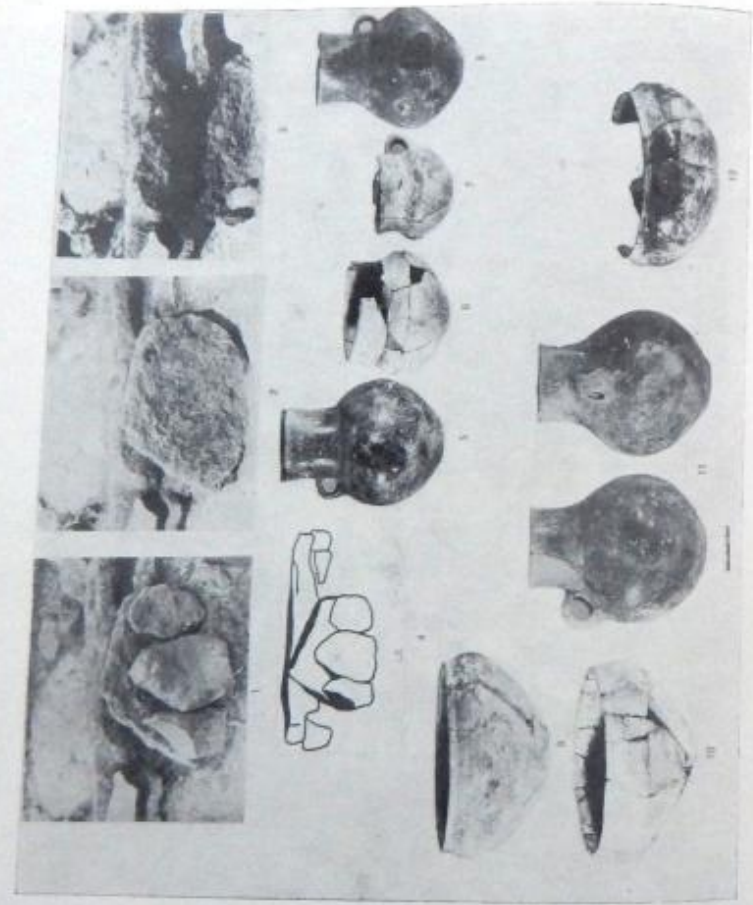
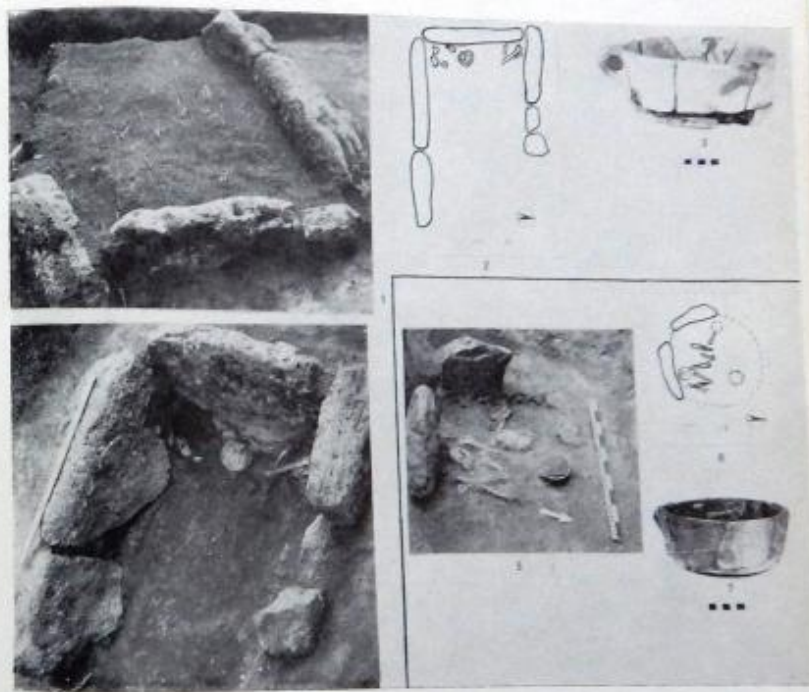
2

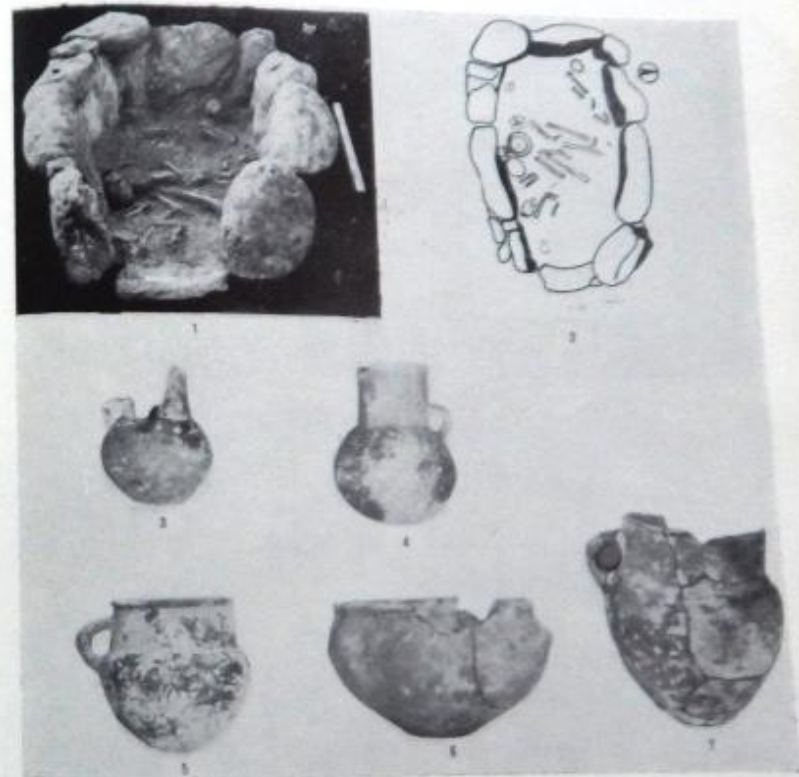
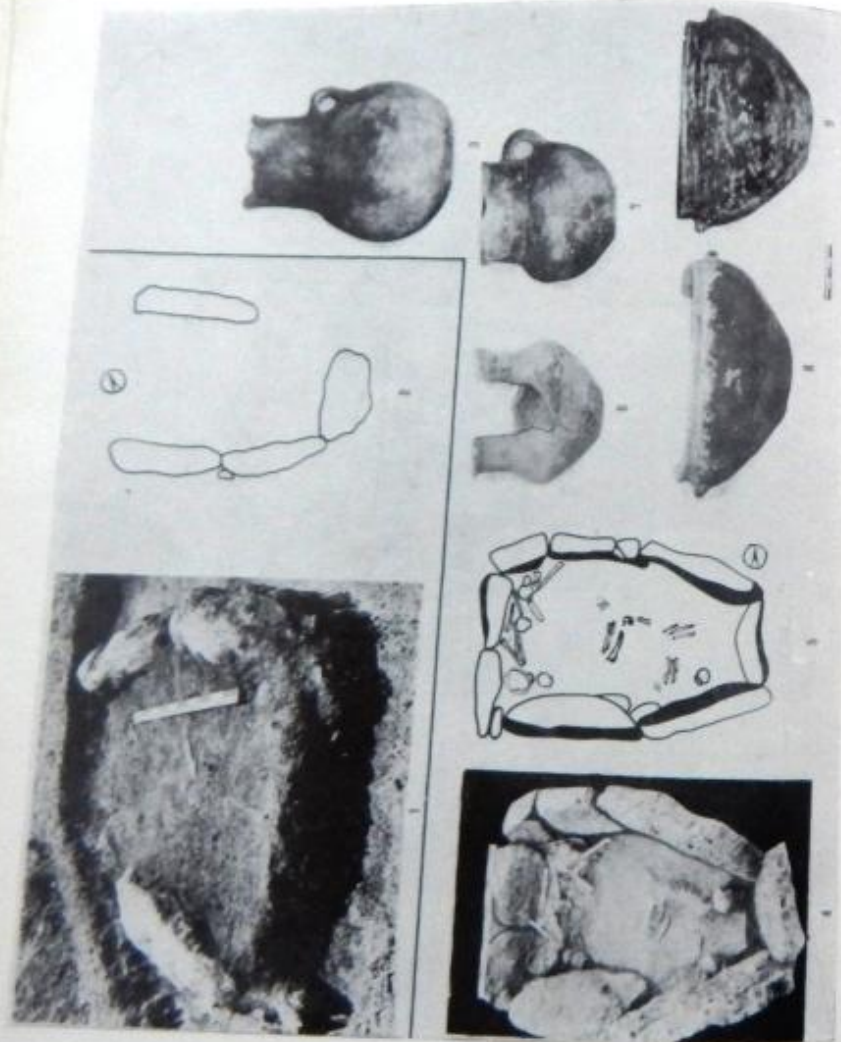

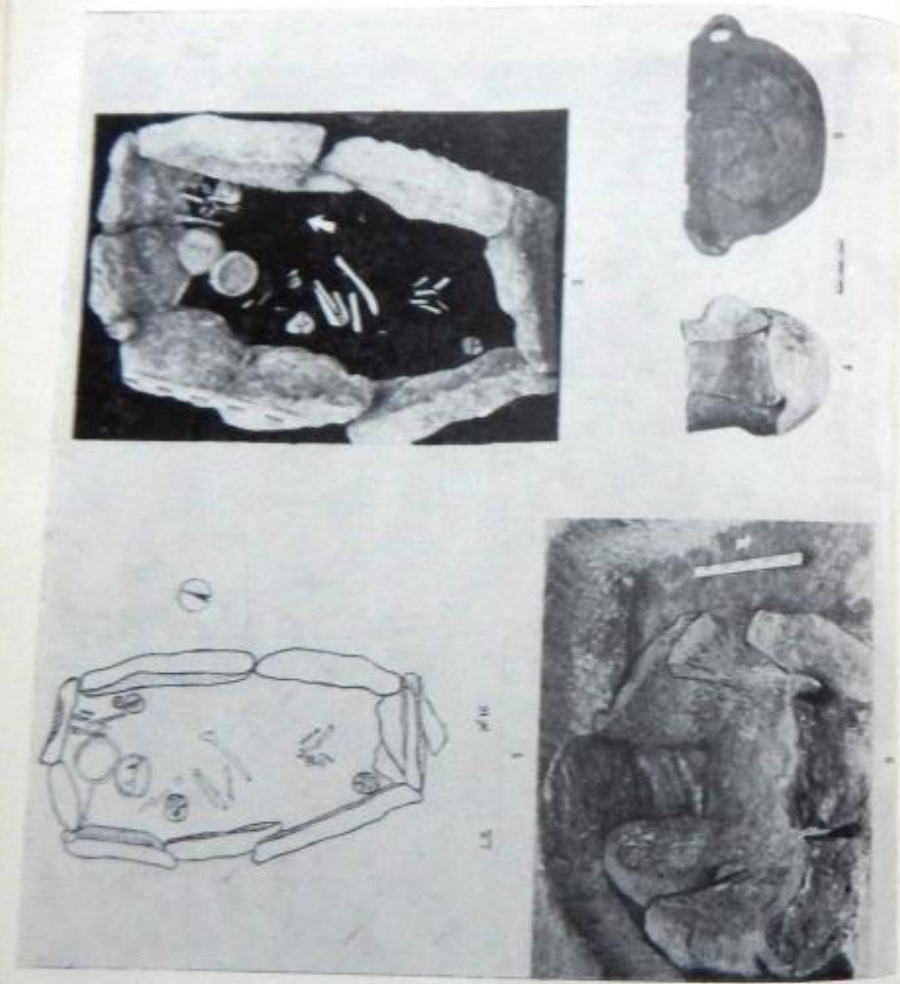
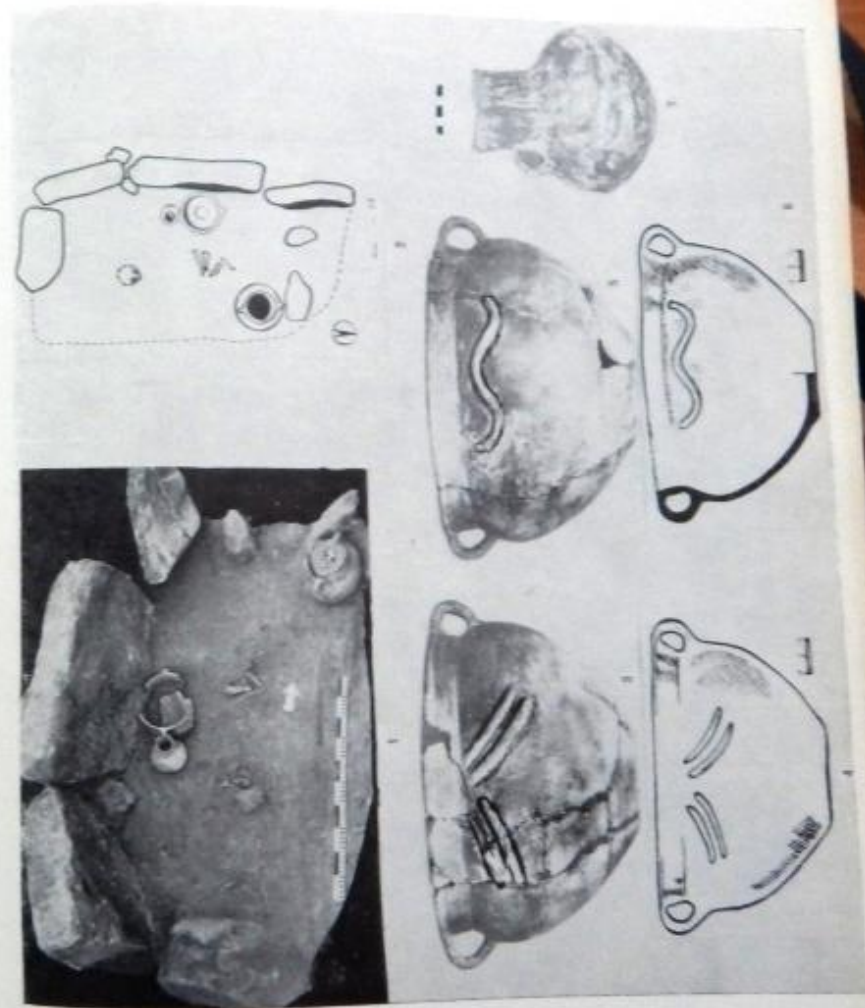

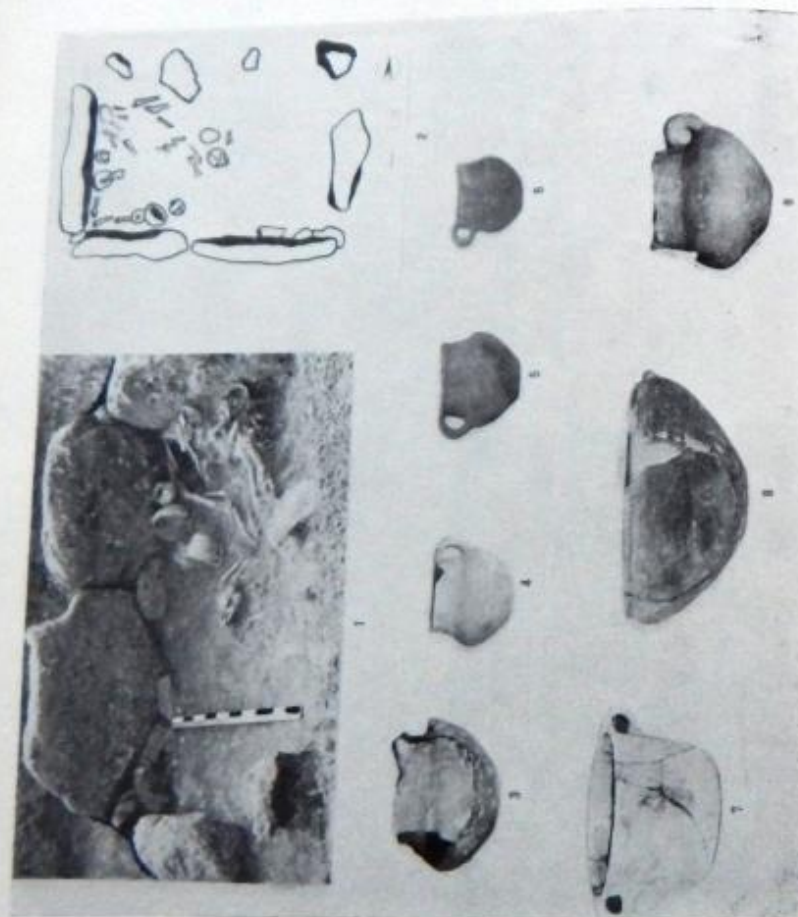
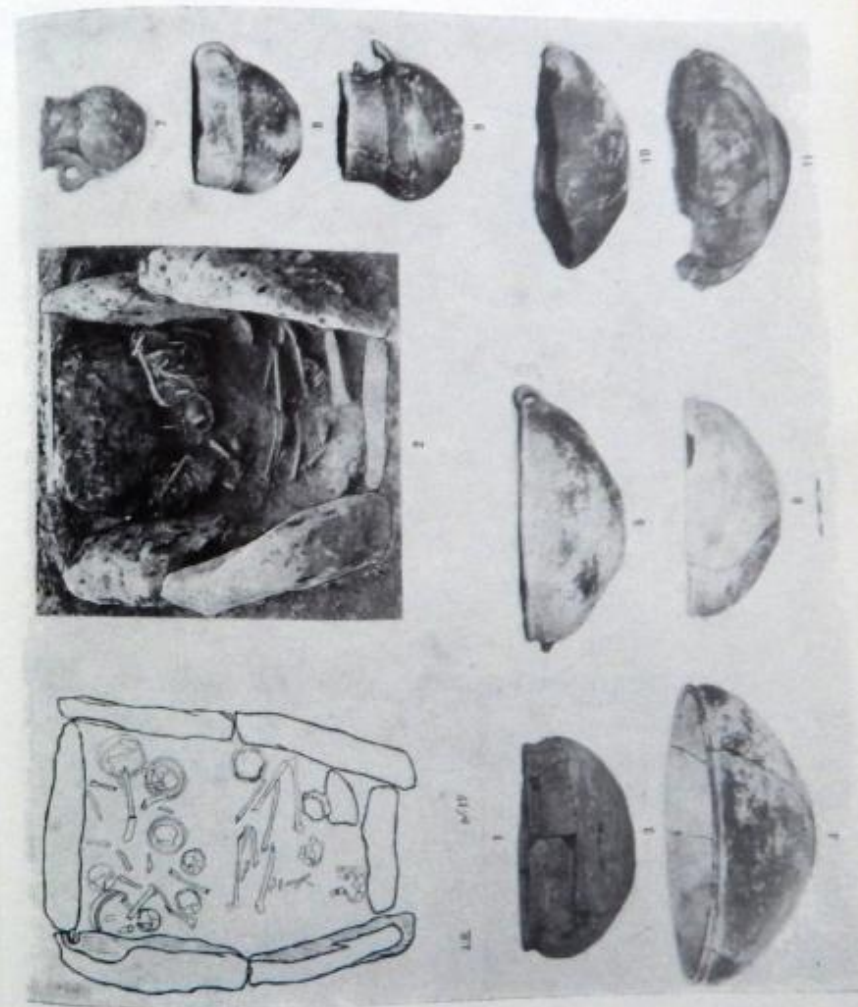

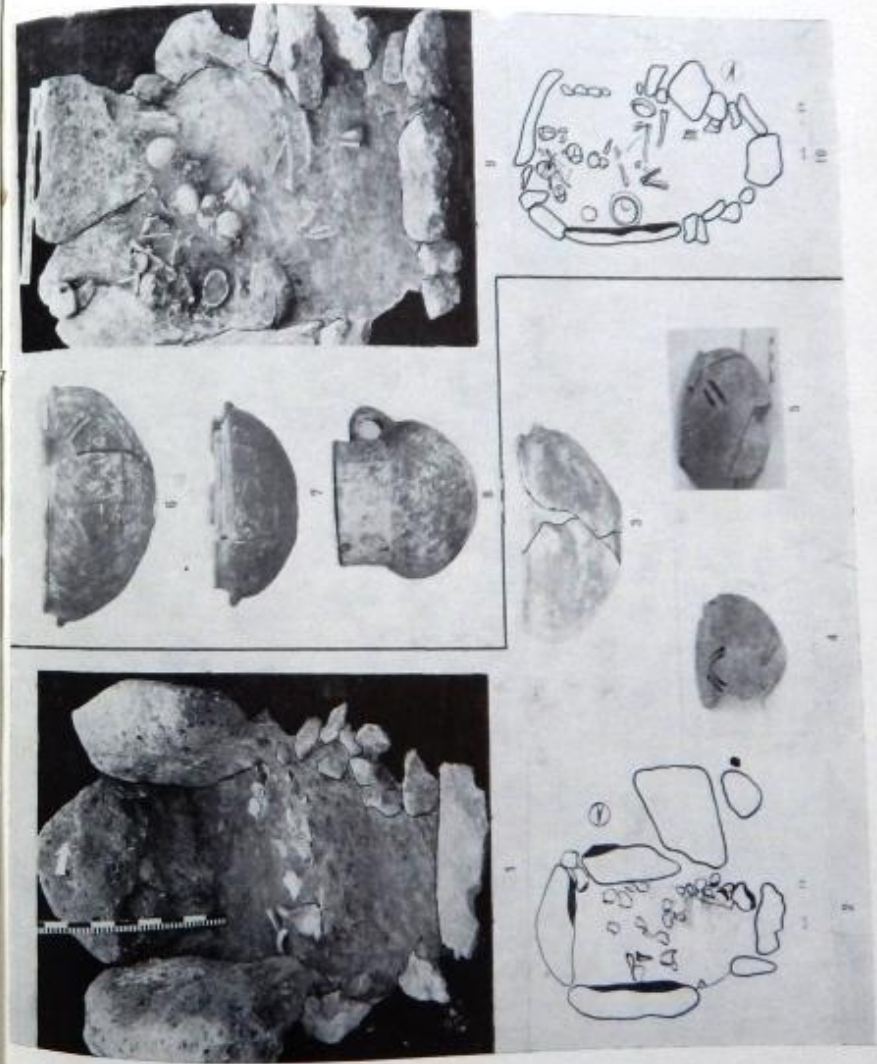
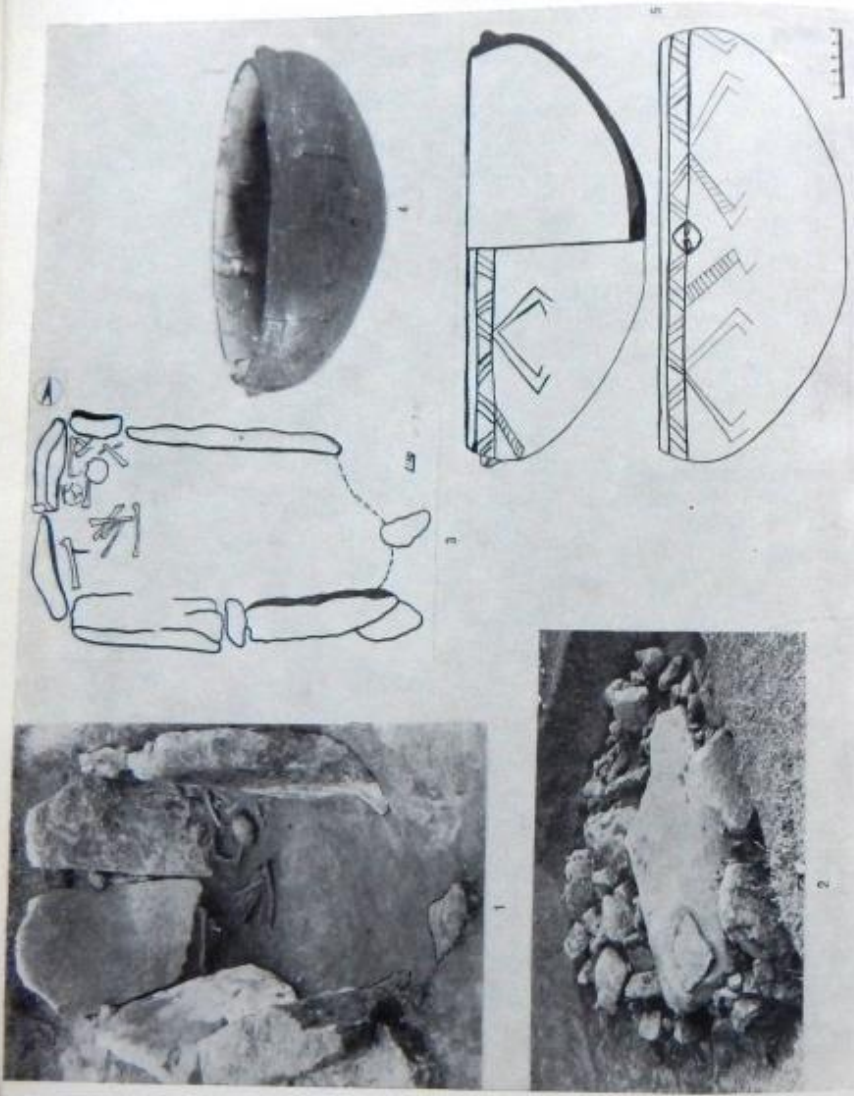

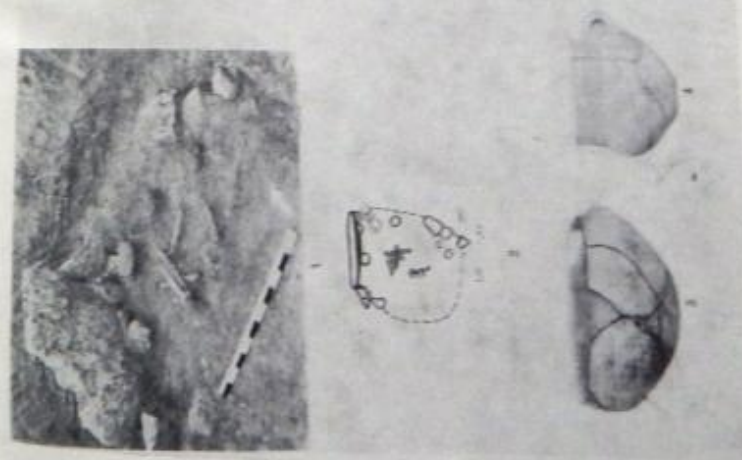
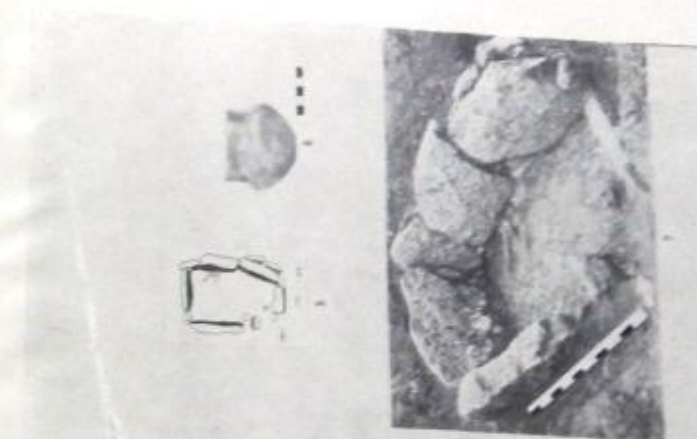
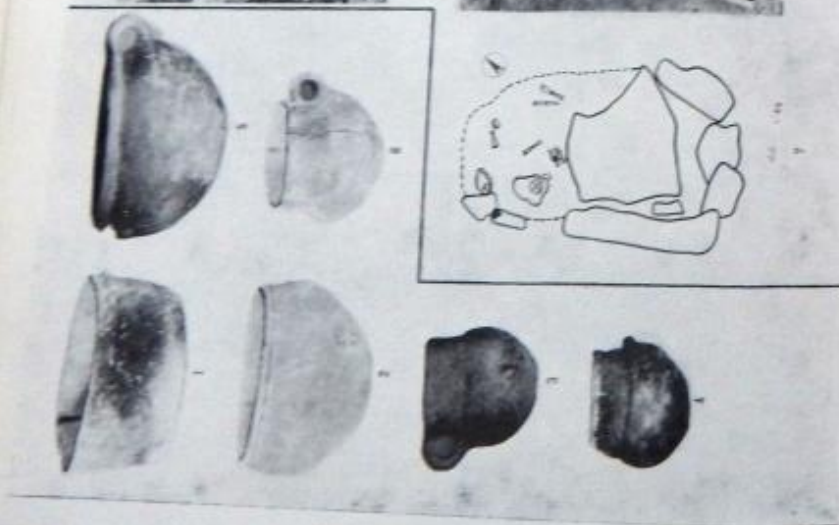
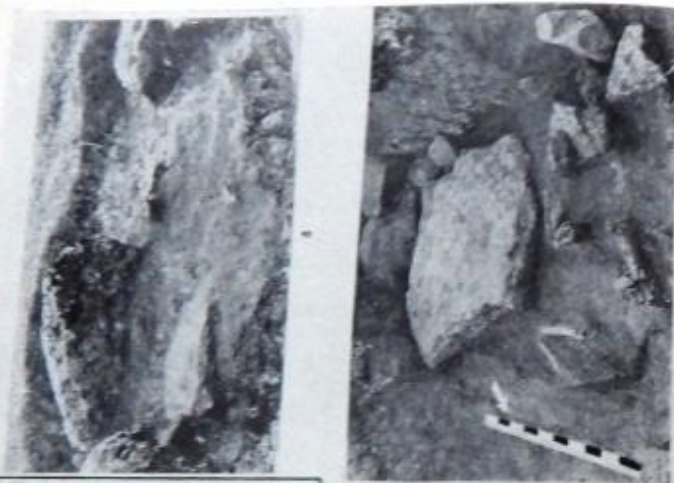

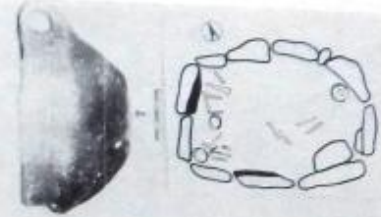
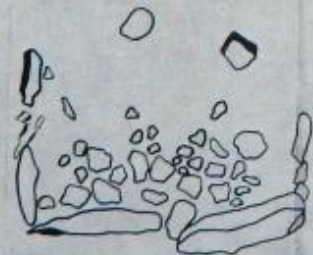

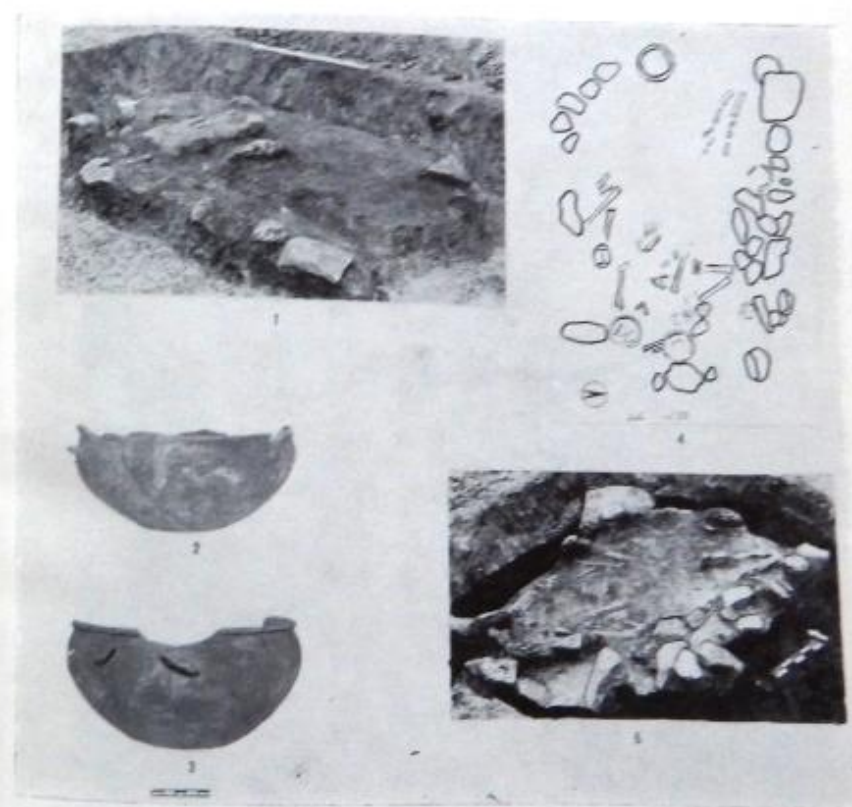
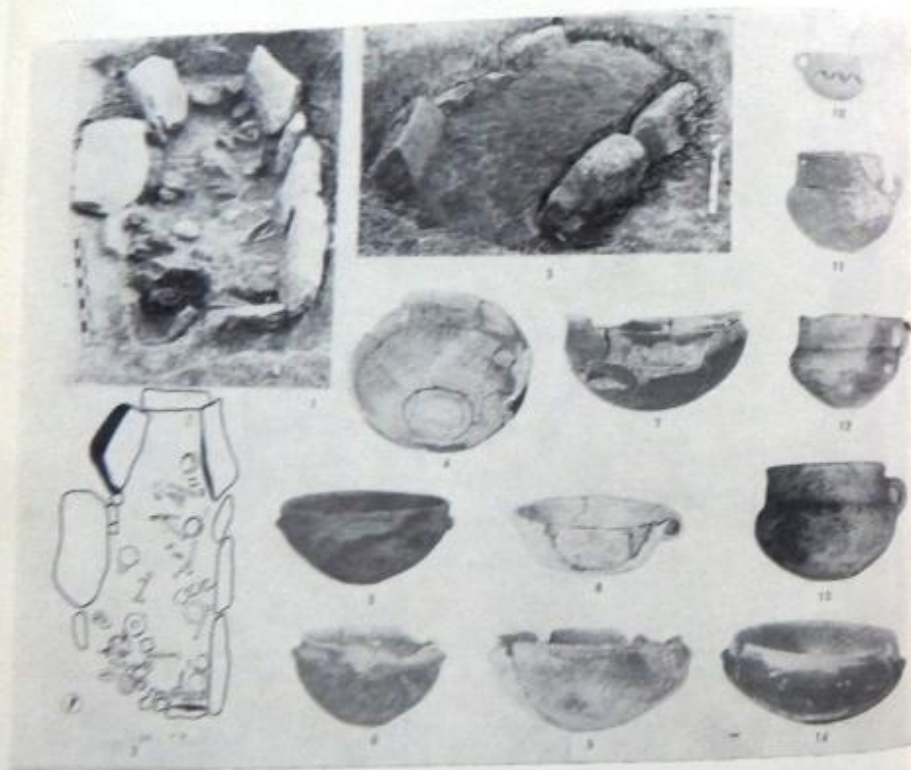

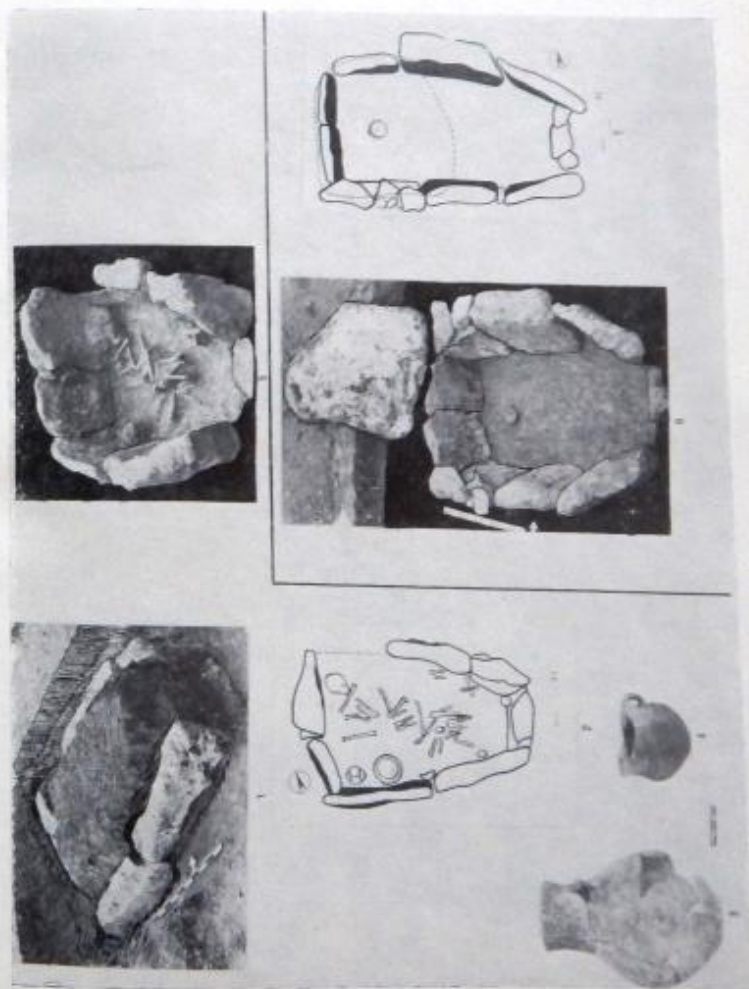
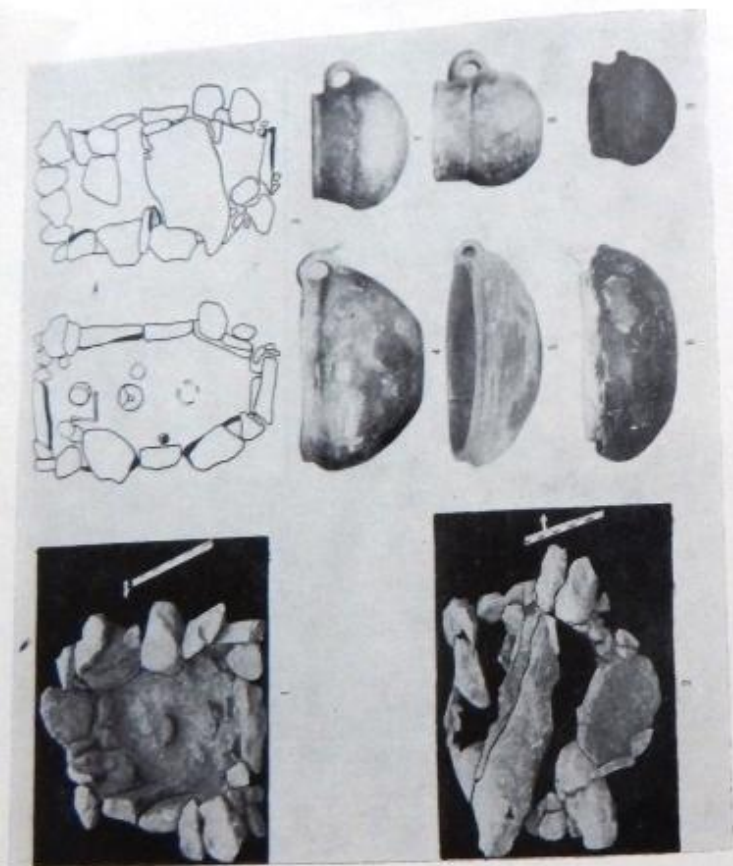

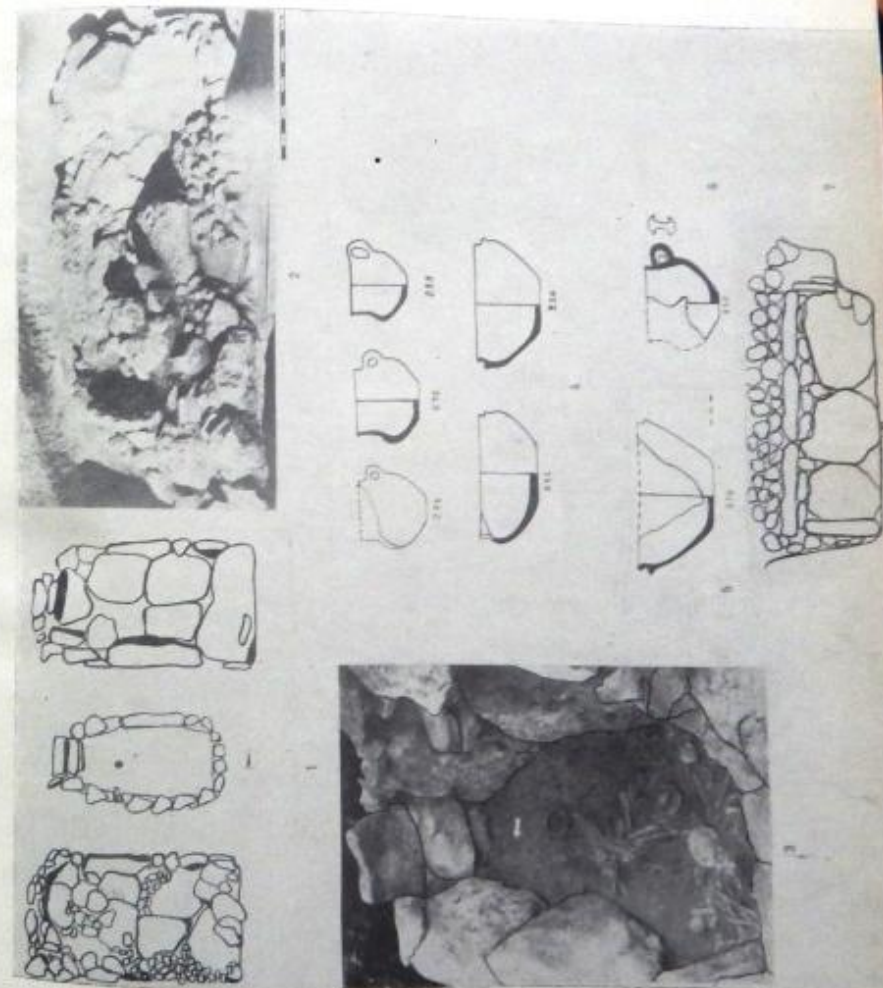
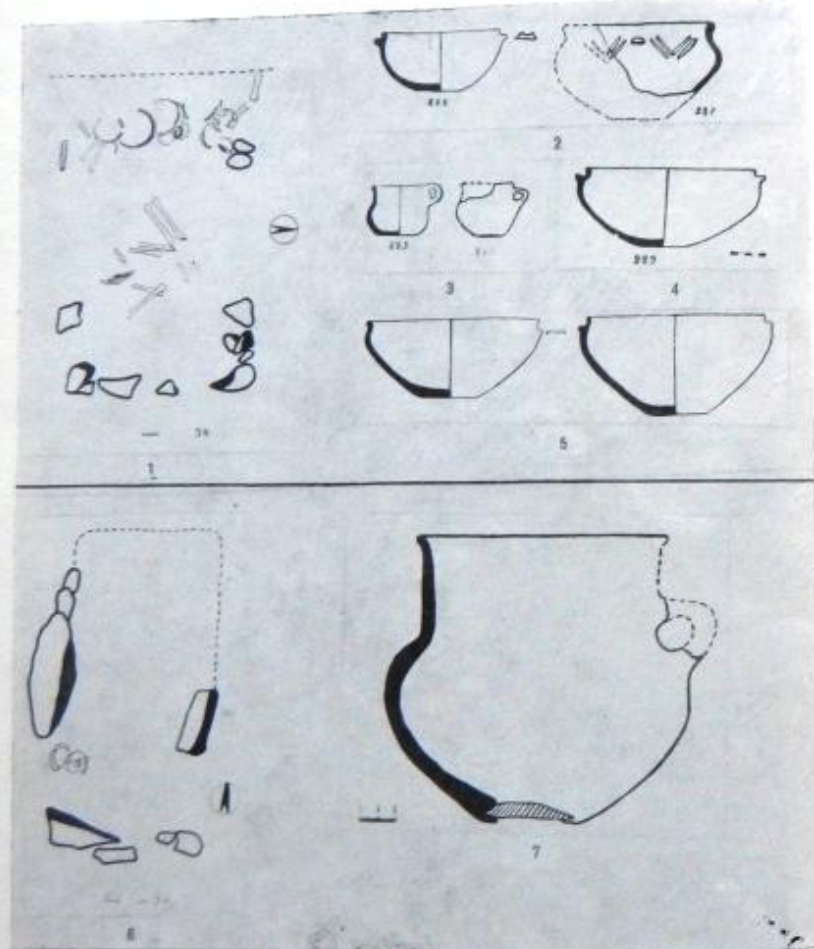

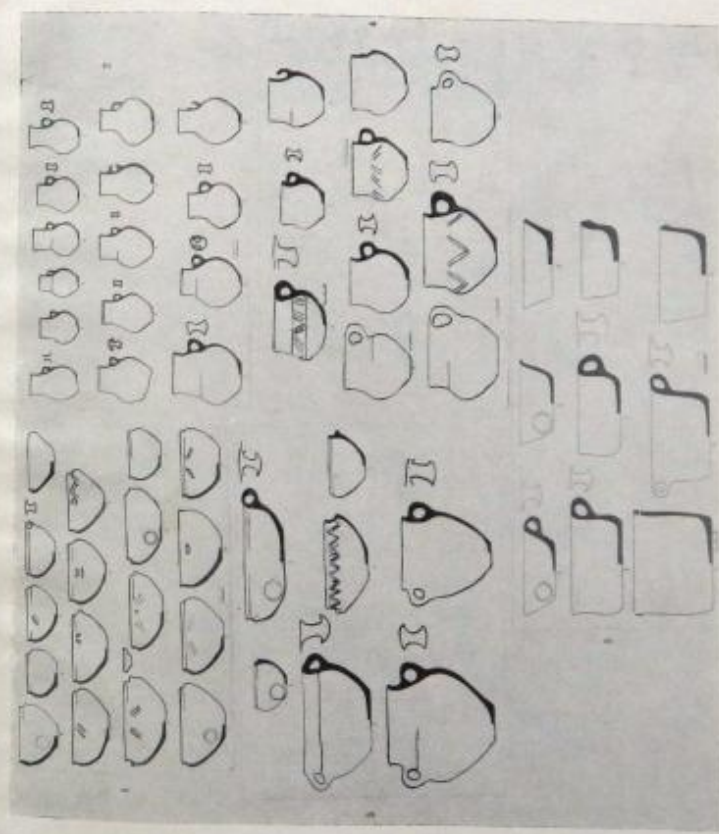
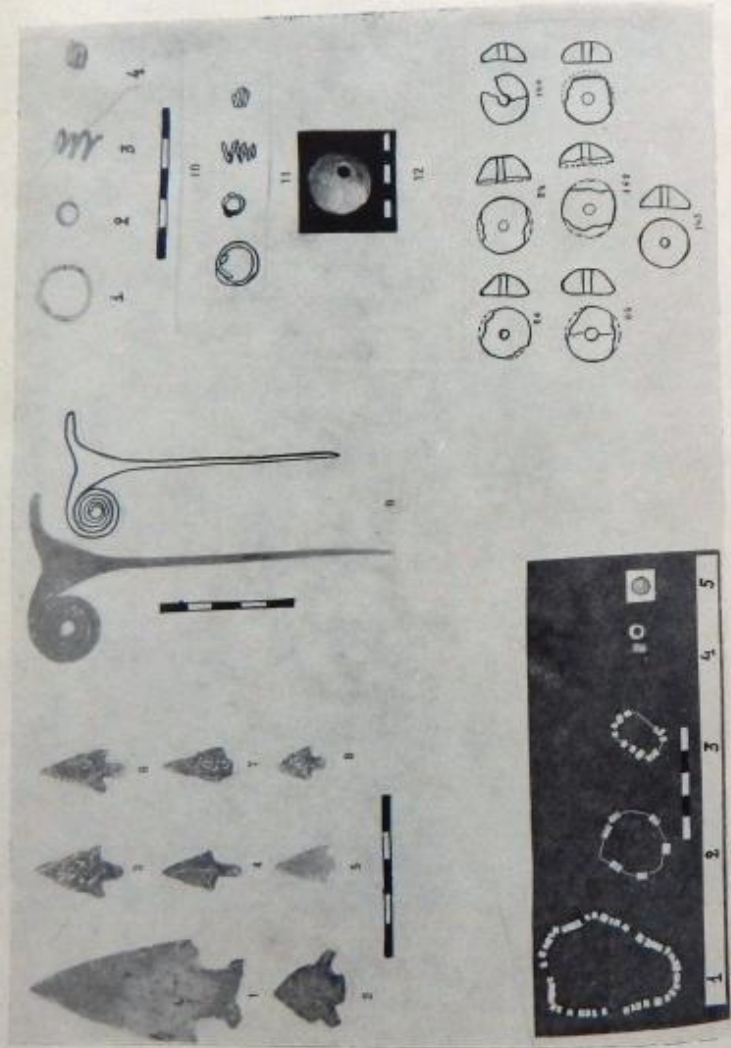

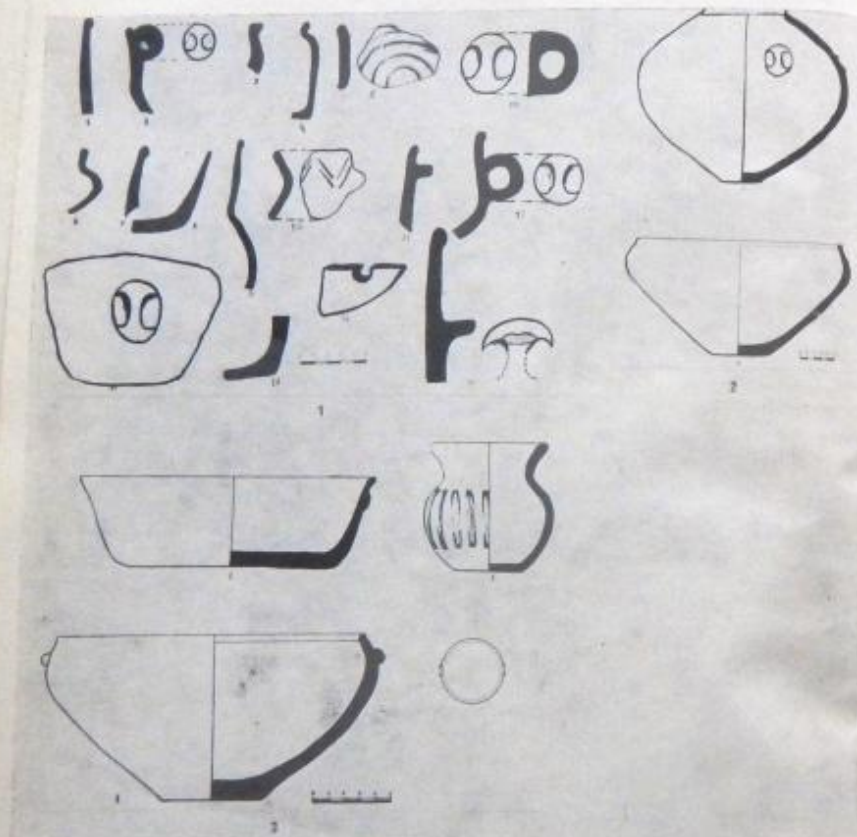

შენიშვნები

წინასიტყვაობა	3
შესავალი	
1. საკითხის შესწავლის ისტორიისათვის	4
2. ქვემო ქართლის ფრეზურ-გეოგრაფიული პირობების მიმოხილვა	8

თავი პირველი

სამშვილდის ნაშთხაზარი

1. სტრატეგრაფიისათვის	10
2. კერამიკა	19
3. ქვის ნაწარმი	23

თავი მეორე

სამშვილდის სამაროვანი

1. სამაროვნის ტოპოგრაფია და სამარხთა აღწერა	25
2. სამარხთა ტიპი და დაკრძალვის წესი	35
3. კერამიკა	45
4. ქვისა და ძვლის ნივთები	59
5. ლითონი	60

Резюме

I. სამშვილდის სამაროვანზე მოპოვებული ნივთები მასალის კატალოგი	82
II. ტაბულების აღწერილობა	96
III. შემოკლებათა განმარტება	98

გუგამ იტყნჩ მიწიქუტაბა

სამშვილდე

დაიბედა სიჭარველის სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
საზღვაოცხოველმეცნიერო საბჭოს დადგენილებით

რედაქტორი: ტ. შ. შიშინაძე
გამომცემლის რედაქტორი: უ. თ. დეა
ტექნიკური რედაქტორი: ნ. შ. ბერიძე
კორექტორი: ლ. შ. ბერიძე

გამოცემა წარმოების 27.1.1975; ხელმოწერა დასაბეჭდად 6.6.1975;
ქაღალდის ზომა 70x110; ქაღალდი № 1; ნაბეჭდი თიხები 12.43;
საბეჭდო-სამეცნიერო თიხები 10.63
დე 01010; ტირაჟი 600; შეკეთება № 265
ფასი 1 მან. 10 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ. 19
Издательство «Мечниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19
საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ. 19
Тип. АН Груз. ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

